

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

“MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ”

Əlyazması hüququnda

QASIMZADƏ BƏXTİYAR MƏZAHİR
(Magistranın A.S.A)

“MƏRKƏZİ BANK və onun pul-kredit tənzimlənməsində rolu”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı:	060403	Maliyyə
İxtisaslaşma:	060403-6	Maliyyə Bazarları

Elmi rəhbər:

i.e.n prof. Rzayev R.M
(S.A.A, elmi dərəcə və elmi ad)

Magistr proqramının rəhbəri :

i.e.n prof. Rzayev R.M.
(S.A.A, elmi dərəcə və elmi ad)

Kafedra müdiri: i.e.d. Ələkbərov Ə.Ə.
(A.S.A, elmi dərəcə və elmi ad)

Bakı - 2016

MAGİSTR DİSSERTASIYASININ İŞ PLANI.

Magistr dissertasiyasının adı

“MƏRKƏZİ BANK və onun pul-kredit tənzimlənməsində rolu”

GİRİŞ.....	3-5
-------------------	------------

Fəsil 1. Mərkəzi Bank institutlarının iqtisadi mahiyyəti

1.1 Mərkəzi Bank, onun quruluşu və hüquqi mövqeyi.....	6-13
1.2 Mərkəzi Bankın məqsədi və funksiyaları.....	14-18
1.3 Mərkəzi Bankın maliyyə sabitliyinin təmin edilməsində rolu.....	19-25

Fəsil 2. Mərkəzi Bankın pul-kredit tənzimlənməsində iştirakı

2.1 Dövlət iqtisadiyyatının inkişafında Mərkəzi Bankın həyata keçirdiyi pul-kredit siyasətinin mahiyyəti.....	26-32
2.2 Mərkəzi bankın pul-kredit siyasətinin vasitələri.....	33-39
2.3 Mərkəzi Bankın valyuta tənzimlənməsinin əsas forma və metodları	40-48

Fəsil 3. Bank sisteminin Mərkəzi Bank tərəfindən tənzimlənməsində pul-kredit siyasətinin inkişaf meylləri

3.1 Bank sisteminin tənzimlənməsində pul-kredit siyasətinin təkmilləşdirilməsi.....	49-52
3.2 Beynəlxalq təcrübədə pul-kredit tənzimlənməsinin inkişaf istiqamətləri.....	54-67
3.3 Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının pul-kredit tənzimlənməsində rolu.....	68-78

Nəticə və Təkliflər.....	79-80
---------------------------------	--------------

Ədəbiyyat siyahısı.....	81
--------------------------------	-----------

Резюме.....	82
--------------------	-----------

Summary.....	83
---------------------	-----------

Referat.....	84-86
---------------------	--------------

Giriş

Mövzunun aktuallığı. Müasir zamanda dövlət iqtisadiyyatının inkişafı və tənzimlənməsində Mərkəzi Bank əhəmiyyətli rol oynayır. Mərkəzi Bankın fəaliyyətinin əsas məqsədi öz səlahiyyətləri daxilində qiymətlərin sabitliyinin, nağd pul dövriyyəsinin təşkilinin, tədiyyə balansının tarazlığının həmçinin bank və ödəniş sistemlərinin sabitliyinin və inkişafının təmin olunmasından ibarətdir. Öz məqsədlərinə nail olmaq üçün Mərkəzi Bank pul-kredit siyasətini müəyyən edir, pul nişanlarının tədavülə buraxılmasını və tədavüldən çıxarılmasını həyata keçirir, manatın xarici valyutalara nisbətdə rəsmi məzənnəsini mütəmadi müəyyənləşdirir, qanunvericiliyə uyğun olaraq valyuta tənzimini və nəzarətini həyata keçirir, sərəncamında olan qızıl-valyuta ehtiyatlarını saxlayaraq idarə edir. Mərkəzi Bank hesabat tədiyyə balansını tərtib edir, ölkənin proqnoz tədiyyə balansının hazırlanmasında iştirak edir, bank fəaliyyətini lisenziyalaşdırır və tənzimləyir, qanunla müəyyən edilmiş qaydada bank fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir, ödəniş sistemlərinin fəaliyyətini təşkil edir, əlaqələndirir, tənzimləyir və onların üzərində nəzarəti qanuna uyğun olaraq həyata keçirir. Ölkə iqtisadiyyatının tənzimlənməsində pul-kredit siyasətinin düzgün təşkilinin geniş mənada önəmi vardır. Mərkəzi Bank həyata keçirdiyi pul-kredit siyasəti vasitəsilə milli valyutanın dayanıqlığının möhkəmləndirilməsini, onun alıcılıq qabiliyyətinin qorunub saxlanmasını, xarici valyutaya nisbətən dövrliyin artırılmasını, ölkənin bank sektorunun yüksək səviyyədə fəaliyyətini, iqtisadiyyatın bütün sahələrində kredit tələbatının ödənilməsinə əlverişli imkanın yaradılmasını təşkil edir.

Mərkəzi Bankının həyata keçirdiyi pul siyasəti hər şeydən əvvəl, milli valyutanın daha da sabitləşməsinə və inflyasiyanın sürətinin aşağı səviyyədə saxlanılmasına yönəldilmişdir. Bunlar iqtisadi yüksəlişi təmin etmək məqsədilə investisiya siyasətini həyata keçirməyin zəruri şərtləridir. Mərkəzi Bank pul dövriyyəsinin tənzimlənməsi, milli valyutanın möhkəmləndirilməsi, bank sisteminin inkişaf etdirilməsi, maliyyə bazarının təşəkkül tapması sahəsində bütün iqtisadi subyektlər tərəfindən əmanətlərin formalaşdırılması və bu əmanətlərin sonradan məhsuldar investisiyalara çevrilməsi üçün

obyektiv təminat yaradır. Xarici və milli valyutada aktivlərin gərginliyini tarazlaşdırmaq məqsədi pul siyasətinin tərkib hissəsidir. Həmin siyasət hər şeydən əvvəl, respublikada inflyasiyanın optimal səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün valyuta ehtiyatlarından istifadə edilməsinə yönəldilmişdir.

Tədqiqatın predmeti və obyekt. Tədqiqatın predmetini uyğun olaraq Mərkəzi Bank tərəfindən iqtisadiyyatın tənzimlənməsinin mahiyyəti, obyekt isə Mərkəzi Bankın pul-kredit siyasətinin təsir vasitələri təşkil edir.

Tədqiqatın əsas məqsədi Mərkəzi Bankın pul-kredit siyasətinin əhəmiyyətini müəyyən etmək, Mərkəzi Bankın əsas məqsəd və vəzifələrinin, pul siyasətinin ən səmərəli forma və metodlarının, Bank sisteminin inkişafında Mərkəzi Bankın strategiyasının tədqiqindən ibarətdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi Mərkəzi Bankın pul-kredit siyasətində baş verən yenilikləri araşdırmaq və həmçinin müasir dövrdə bank sisteminin tənzimlənməsində Mərkəzi Bankın pul-kredit siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən etməkdən ibarətdir. Uğurlu pul-kredit siyasətinin aparılmasının əsas şərtlərindən bank sisteminin fəaliyyətinin tənzimlənməsi olduğunu nəzərə alaraq Mərkəzi Bank islahatların dərinləşdirilməsi istiqamətində mühüm işlər görməlidir. Mərkəzi Bank bankların rəqabət imkanlarını genişləndirmək, üzərinə düşən öhdəliklərin vaxtında və keyfiyyətlə yerinə yetirilməsini təmin etmək, bankların iqtisadiyyatı maliyyələşdirmək imkanlarını artırmalıdır. Mərkəzi Bankın mühasibat uçotu sistemi tam avtomatlaşdırılmalıdır. Şübhəsiz ki, bank sistemi və bank infrastrukturunu, xüsusilə də ödəniş sistemi inkişaf etdikcə Mərkəzi Bankın pul-kredit siyasətinin daha mürəkkəb alətlərini tətbiq etmək imkanı yaranacaqdır. Etibarlı bank sisteminin formalaşması yüksək və peşəkar idarəçilik sisteminin təşkilini tələb etdiyindən banklarda beynəlxalq standartlara cavab verən korporativ idarəetmə prinsiplərinin tətbiqinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. İqtisadi əməkdaşlıq və inkişaf təşkilatı ölkələri tərəfindən təsdiq olunmuş və bütün dünyada dövlət orqanları, investorlar, şirkətlər tərəfindən beynəlxalq standart kimi qəbul olunmuş korporativ idarəetmə prinsipləri üzv olan və olmayan ölkələrin korporativ idarəetmə strukturunun təkmilləşdirilməsində önəmli rol oynayır. Bu prinsiplərin ölkəmizdə də uğurlu tətbiqi öz müsbət nəticəsini göstərə bilər.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Magistr dissertasiyasında irəli sürülən təkliflər bizim fikrimizcə, Mərkəzi Bankın pul-kredit siyasətinin ilbəlil təkmilləşdirilməsi və inkişafı istiqamətlərinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edə bilər. Maliyyə sabitliyində pul-kredit siyasətinin rolunun artmasına kömək edə bilər.

Dissertasiya işinin informasiya bazasını Mərkəzi Bank və banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunları və digər qanunvericilik sənədləri, pul-kredit siyasətinin təkmilləşdirilməsində Mərkəzi Bankın təlimatları, bank fəaliyyəti sahəsində statistik və digər hesabat məlumatları təşkil edir.

Dissertasiya işinin quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflərdən, istifadə olunan ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır. Birinci fəsildə mərkəzi bankların yaranması və təkamülü, Mərkəzi Bankın əsas məqsəd və funksiyaları, maliyyə sabitliyinin təmin edilməsində əsas istiqamətləri şərh edilir. İkinci fəsildə iqtisadiyyatın inkişafında Mərkəzi Bankın pul-kredit siyasətinin rolu araşdırılır. Üçüncü fəsildə Azərbaycanda və xarici ölkələrdə iqtisadiyyatın pul-kredit tənzimlənməsinin inkişaf meyarları təhlil edilmişdir. Nəticə və təkliflərdə işə yekun vurulur və Mərkəzi Bankın pul-kredit tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi yollarına münasibət bildirilir.

Fəsil 1. Mərkəzi Bank institutlarının iqtisadi mahiyyəti

1.1 Mərkəzi bank onun quruluşu və hüquqi mövqeyi

Mərkəzi banklar kredit institutlarının mərkəzi olub, pul-kredit sisteminin tənzimlənməsini həyata keçirir. O banklar arasında başlıca yer tutur və banklar bankı adlanır. Mərkəzi bank banklar üçün koordinasiyanın təşkil edilməsində və onların fəaliyyətini iqtisadi tənzimləmə metodları ilə nizamlamasında məxsusi səlahiyyətlərə malikdir. Mərkəzi bank ölkənin bank sisteminin nəzarəti və tənzimlənməsində önəmli rol oynayır. O banklar və hökumət arasında iqtisadi xidmətin təşkil edilməsində iştirak edir. Məhz bu amilə görə mərkəzi bank dövlətin əsas bankı adlanır. Mərkəzi banklar dövlət büdcəsinin emissiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsində ciddi rol oynayırlar. Mərkəzi bankların öz pul-kredit siyasəti vasitəsilə bir neçə müddət ərzində qiymətləri həm sabit saxlamaq, həm də milli valyuta kurslarını nəzərə cəpəcaq dərəcədə dəyişiklik etmək olar. Mərkəzi banklar istehsalı dayanması və sürətli artımı, həmçinin işsizliyin artımı və ya aradan qaldırmasına səbəb ola bilər. Bu aspektdən mərkəzi banklar hər bir ölkədə başlıca olaraq diqqət mərkəzindədir.

Sərmayə quruluşuna görə mərkəzi bankları 3 başlıq altında toplaya bilərik:

1. Sərmayenin hamısı dövlətə aid olan mərkəzi banklar
2. Sərmayeləri Kommersiya bankları tərəfindən qurulan mərkəzi banklar
3. Sərmayələrinin bir hissəsi dövlətə, bir hissəsi də özəl sektora aid olan mərkəzi banklar

Bütün ölkənin bank sistemlərinin əsas hissəsini mərkəzi banklar təşkil edir. Ayrı-ayrı ölkələrdə isə bu banklar müxtəlif cür adlandırılır: Mərkəzi Bank, Xalq Bankı, Dövlət Bankı, Ehtiyat Bankı, Emissiya Bankı, Federal Ehtiyat Sistemi. Bəzi ölkələrdə isə sadəcə ölkələrin adı ilə bağlı olaraq, məsələn, İtalya Bankı, Yaponiya Bankı və.s. adlandırılır.

Müxtəlif ölkələrdə mərkəzi banklar müxtəlif illərdə yaranmışdır. Ümumilikdə, onlardan ən birincisi təqribən üç əsr əvvəl İsveçrədə 1668-ci ildə yaranmışdır. Azərbaycan Mərkəzi Bankı 1992-ci ildə yaranmışdır. Yarandığı ildən 2009-cu ilə qədər

mərkəzi bank Azərbaycan Milli Bankı adlanırdı. 2009-cu il 18 martda keçirilən referendumda azərbaycan xalqı Milli Bankın adının Mərkəzi Bankla əvəz olunmasını səs çoxluğu ilə qəbul etdi. Çünki dünya iqtisadiyyatında bir çox sınaqlardan keçmiş əksər İEO-də adlandırma məhz bu cürdür. Belə əvəzlənmə qloballaşan dünyamızda atılan düzgün addımlardan biridir.

Pul-kredit siyasətini adətən ölkənin mərkəzi bankı həyata keçirir. Məsələn, ABŞ-da Federal Ehtiyat Bankları, B.Britaniyada İngiltərə bankı, Almanyada Almaniya Federal Bankı, Azərbaycanda isə Milli Bank. İEO-in çoxunda mərkəzi bankların əsas məqsədləri və fəaliyyət dairəsi öz əkzini ya konstitusiyalarda, ya da Mərkəzi Bank və bank fəaliyyəti haqda qanunda tapmışdır. Avropa ölkələrində Fransa və İtaliyanın mərkəzi bankları digərlərinə nisbətən pul-kredit siyasətini həyata keçirilməsində dövlət orqanlarından az bir səviyyədə asılıdırlar. Bu ölkələrdə Mərkəzi Bankın işinə müdaxilə hüququnun istiqamətləri qanunvericiliklə hökumətə həvalə edilib. Mərkəzi Bank məsləhətçi rolunda çıxış edir və fəaliyyətində hökumətin qərarlarını rəhbər tutmağa borcludur. Böyük Britaniyanın, Hollandiyanın, İsveçin və Yaponiyanın qanunvericiliyində dövlət orqanlarının Mərkəzi Bankın işinə müdaxilə, onu təlimatlandırmaq, onun qərarını ləğv etmək imkanları tam müəyyənləşdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı – ölkənin əsas bankıdır. Onun statusu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, «Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında» Qanunla və digər qanunlarla tənzimlənir. Mərkəzi Bank hüquqi şəxsdir və vergi orqanlarında qeydiyyatla alınmır. Dövlət rüsumu və yığımlarının bütün növlərinin ödənilməsindən azaddır. Gəlir əldə olunması Mərkəzi Bankın fəaliyyət məqsədi deyildir.

Mərkəzi Banka geniş səlahiyyətlərin verilməsinə baxmayaraq müəyyən sahələrin fəaliyyətində qadağalara malikdir. Məsələn, qanunda nəzərdə tutulmuş şəxslərdən başqa, digər hüquqi və fiziki şəxslərlə bank əməliyyatları aparmaq; istehsal, ticarət, sığorta və qanunda nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, digər kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olmaq.

Bundan başqa Mərkəzi Bank respublikada pul dövriyyəsinə tənzimləyir, dövriyyədəki pulların banklara cəlb edilməsini təşkil edir. Mərkəzi Bank, o cümlədən Azərbaycan Respublikası ərazisində nəğd pul emissiyasını həyata keçirən yeganə kredit

təşkilatıdır. Mərkəzi Bank Kommersiya banklarının işinə nəzarət edir, onların fəaliyyətini tənzimləyir.

İqtisadi normativlər Mərkəzi Bankın kommersiya banklarına idarəedici təsirinin ən mühüm vasitəsidir. Bu normativlərə aşağıdakılar aiddir:

1. Yenidən yaradılan kredit təşkilatları üçün nizamnamə kapitalının minimal həcmi, fəaliyyətdə olan kredit təşkilatları üçün şəxsi vəsaitlərinin (kapitalının) minimal həcmnin müəyyən edilməsi;
2. İri kredit risklərinin maksimal həcmi. Bu normativ böyük risklərin ümumi həcmnin kredit təşkilatının öz vəsaitlərinə olan faiz nisbətindən ibarətdir. Bu zaman iri həcmli kredit riski bir müştərinin mənafeyinə uyğun olaraq müəyyən edilir. Kredit təşkilatlarının öz vəsaitlərinin 5 % həcmində kreditlər, zəmanətlər və zəminlik vermək hüququ vardır. İri kredit risklərinin maksimal həcmi kredit təşkilatının öz vəsaitlərinin 25 % həddini keçməməlidir.
3. Bir səhmdar üçün riskin maksimal həcmi. Normativ bir və ya bir-biri ilə əlaqəli olan bir neçə kreditorun yatırımının və ya əldə etdiyi kreditin, zəmanətlərin və zəminliyin həcmnin kredit təşkilatının öz vəsaitlərinə olan faiz nisbətindən ibarətdir.
4. Kapitalın kifayət olması normativləri. Kapitalın kifayət olması normativləri kredit təşkilatının öz vəsaitlərinin ümumi məbləğinin onun aktivlərinə nisbəti kimi müəyyən edilir.
5. Əhalinin cəlb edilmiş depozitlərinin maksimal həcmi.
6. Vayuta, faiz və digər ehtiyatların həcmi.
7. Yüksək riskli aktivlər hesabına yaradılmış ehtiyatların minimal həcmi.
8. Bankların öz vəsaitlərindən başqa digər hüquqi şəxslərin 27 səhmlərinin əldə edilməsi məqsədilə normativlər.
9. Bank tərəfindən öz səhmdarlarına təqdim etdiyi kreditlərin, zəmanətlərin və zəminliklərin maksimal həcmi.

Bank nəzarəti və tənzimlənməsi sahəsində öz funksiyalarını həyata keçirilməsi üçün Mərkəzi Bank kredit təşkilatları və onların filiallarını yoxlayır, fəaliyyətlərində aşkar edilmiş çatışmazlıqların aradan qaldırılması məqsədilə icrası mütləq olan təlimatlar göndərir və qeyri-qanuni əməliyyatlar aparmış fiziki və hüquqi şəxslərə qarşı «Mərkəzi Bank haqqında» Qanunda nəzərdə tutulmuş sanksiyaları tətbiq edir. Nəzarət Mərkəzi

Bank Direktorlar Şurasının səlahiyyətli nümayəndələri və onların tapşırığı ilə auditor firmaları tərəfindən həyata keçirilir. Kredit təşkilatı tərəfindən qanunların, Mərkəzi Bankın normativ aktları və təlimatlarına riayət olunmaması, məlumatların təqdim edilməməsi, natamam və ya qeyri-düzgün məlumatın təqdim olunması aşkar edilərsə, Mərkəzi Bank aşağıdakı hüquqlara malik olur:

1) Kredit təşkilatında aşkar edilmiş qeyri-düzgün məlumatların aradan qaldırılmasını tələb etmək;

2) Minimum nizamnamə kapitalının 0,1 % həcmində cərimə tətbiq etmək;

3) Müxtəlif əməliyyatların həyata keçirilməsini 6 ay müddətinə məhdudlaşdırmaq. Qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq Mərkəzi Bank kredit təşkilatları tərəfindən müəyyən olunmuş müddət ərzində çatışmazlıqların aradan qaldırılması haqqında təlimatların yerinə yetirilməməsi və ya kredit təşkilatı tərəfindən həyata keçirilən əməliyyatların kreditorlar üçün real təhlükə yaratması zamanı onlara qarşı daha ciddi tədbirlər həyata keçirə bilər. Bu halda Mərkəzi Bankın aşağıdakı hüquqları vardır:

1) Kredit təşkilatından ödənilmiş nizamnamə kapitalının 1%-i həcmində, lakin nizamnamə kapitalının minimum həcmnin 1% keçməmək şərtilə cərimə etmək;

2) Kredit təşkilatından aşağıdakıları tələb etmək: Kredit təşkilatının maliyyə əməliyyatlarının həyata keçirilməsi, o cümlədən onun aktivlərinin strukturunun dəyişdirilməsini; kredit təşkilatının rəhbərlərinin əvəzlənməsini; təşkilatın yenidən təşkil edilməsini.

3) Kredit təşkilatı üçün 6 aya qədər müddətə məcburi normativləri dəyişdirmək;

4) Verilmiş lisenziya ilə nəzərdə tutulmuş bank əməliyyatlarının həyata keçirilməsini 1 ilə qədər müddətə qadağan etmək;

5) Kredit təşkilatının idarə edilməsi üçün 18 aya qədər müddətə müvəqqəti rəhbərlik təyin etmək;

6) Qanunlarda nəzərdə tutulmuş qaydada bank əməliyyatlarının həyata keçirilməsinə verilmiş lisenziyanı ləğv etmək. «Mərkəzi Bank haqqında» Qanunda Mərkəzi Bankın kredit təşkilatları ilə qarşılıqlı münasibətləri nəzərdə tutulur. Mərkəzi Bank kredit təşkilatlarının öhdəlikləri üzrə, kredit təşkilatları isə Mərkəzi Bankın öhdəlikləri üzrə məsuliyyət daşıyır. Müstəsna hallarda Mərkəzi Bankın və ya kredit təşkilatının bu növ

öhdəlikləri öz üzərinə götürdüyü hallar da olur. Mərkəzi Bank normativ xarakterli mühüm qərarların qəbul edilməsindən əvvəl kredit təşkilatları ilə müzakirə keçirərək, zəruri izahatlar verir və bank fəaliyyətinin tənzimlənməsi məsələləri üzrə təklifləri nəzərdən keçirir.

Beləliklə, Mərkəzi Bank ikili hüquqi istiqamətə malikdir və eyni zamanda həm xüsusi səlahiyyətli dövlət idarə orqanı, həm də təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirən hüquqi şəxs kimi çıxış edir.

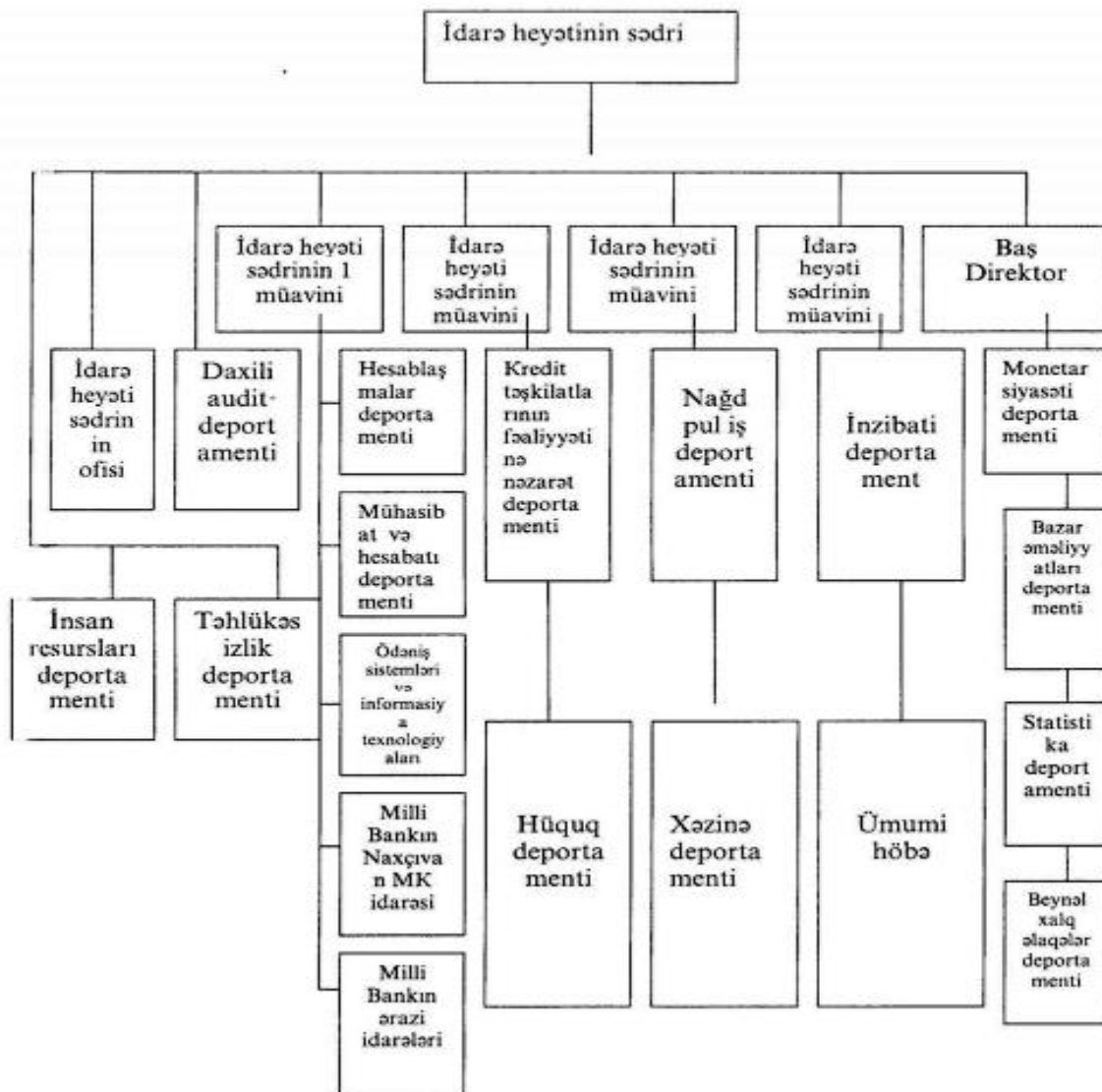
Mərkəzi Bank Azərbaycan Respublikasının pul-kredit sisteminin idarə edilməsini iki vasitə ilə, birincisi, hakim təlimatlar vasitəsilə, ikincisi, iqtisadi metodlarla, daha doğrusu, kommersiya bankları və digər təşkilatlarla müxtəlif müqavilələrin bağlanması vasitəsilə həyata keçirir.

Mərkəzi Bankın hüquqi mövqeyinin hal-hazırkı əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun inzibati-hüquqi və təsərrüfat fəaliyyətinin həyata keçirilməsi eyni bir məsələnin həllinə – kredit sisteminin idarə olunmasına təhkim edilmişdir. Mərkəzi bankın inzibati funksiyalarını şərti olaraq aşağıdakılara bölmək olar: təşkilati (pul dövriyyəsinin təşkili və idarə edilməsi) və mülki dövriyyənin (investorların və kommersiya banklarının digər kreditörlərinin maraqlarının) müdafiə funksiyası. Mərkəzi Bank bu iki səlahiyyət çərçivəsində normativ aktlar nəşr etmək hüququna malikdir, daha doğrusu, normativ funksiyası bilavasitə bu səlahiyyətlərlə əlaqədardır. Mülki dövriyyənin müdafiəsi funksiyası və kredit sisteminə inamın möhkəmlənməsi Mərkəzi Bank fəaliyyətinin əsas məzmununu təşkil edir. Bu, yalnız Azərbaycan Respublikasının maliyyə-kredit sisteminin xüsusiyyəti deyildir. Bazar iqtisadiyyatında olan istənilən müasir dövlətin Mərkəzi Bankı həmin məsələləri həll etmək məcburiyyətindədir. Ölkənin bütün kredit sistemi funksiyalarının yerinə yetirilməsinin müvəffəqiyyəti əsasən cəmiyyətin bu sistemə inamını təmin edən müvafiq hüquqi və institusional şəraitlərin olmasından ibarətdir. Əgər bu cür inam itirilmişsə, vətəndaşlar, təşkilatlar və firmalar öz vəsaitlərini başqa yerə yatırmağa çalışar. Bu isə mütləq surətdə bankın müflis olmasına və bankdan vəsaitlərin müsadirə olunmasına gətirib çıxaracaqdır. Bu səbəbdən vəsaitlərin təhlükəsizliyinə zəmanət verən maliyyə strukturları sistemi mövcud olmalıdır. Mərkəzi

bank sistemli bank çətinliklərinin yaranmamasına xüsusi diqqət yetirir. Bu məqsədlə problemlı bankların ilk mərhələdə aşkar edilməsi qaydası tətbiq edilmişdir. Bu isə kredit təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin müntəzəm olaraq sistemli təhlilini aparmağa və daha operativ şəkildə təsir tədbirlərini tətbiq etməyə imkan yaradır.

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının təşkilatı strukturu aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir.

Mərkəzi Bankın təşkilatı strukturu

Mərkəzi Bankın təşkilati strukturuna İdarə Heyəti, mərkəzi aparat, ərazi idarələri daxildir. Mərkəzi Bankın mərkəzi aparatı daxili audit bölməsindən, habelə İdarə Heyətinin müəyyən etdiyi digər struktur bölmələrdən ibarətdir. Mərkəzi Bank İdarə Heyəti tərəfindən idarə olunur. Mərkəzi Bankın İdarə Heyətinin tərkibi yeddi nəfərdən ibarətdir. İdarə Heyətinin tərkibinə sədr, Mərkəzi Bankda daimi əsaslarla işləyən dörd üzv və iki kənar üzv daxildir. İdarə Heyətinin üzvləri vəzifəyə 5 il müddətinə təyin edirlər. Mərkəzi Bankın mərkəzi aparatına daxil olan bütün struktur bölmələri və qurumları İdarə Heyəti tərəfindən təsdiq edilmiş əsasnamələrə uyğun olaraq fəaliyyət göstərir. Mərkəzi Bank İdarə Heyəti tərəfindən idarə olunur. İdarə Heyəti və onun strukturları aşağıdakı funksiyaları həyata keçirir:

- 1) Azərbaycan Respublikasının hökuməti ilə birlikdə vahid pul-kredit siyasətinin əsas istiqamətlərinin yerinə yetirilməsini işləyib hazırlayır və təmin edir;
- 2) Mərkəzi Bankın illik hesabatını təsdiq edir və onu Azərbaycan Prezidentinə təqdim edir;
- 3) Cari ilin (31 dekabr tarixindən gec olmayaraq) Mərkəzi Bankın növbəti il üçün xərc smetasını, eləcə də smetada nəzərə alınmamış xərcləri nəzərdən keçirir və təsdiq edir;
- 4) Mərkəzi Bankın strukturunu müəyyən edir;
- 5) Mərkəzi Bankın Sədrinin, Mərkəzi Bankın Sədr müavinlərinin və Mərkəzi Bankın digər əməkdaşlarının əməkhaqlarının forma və həcmi təsbit edir;
- 6) Aşağıdakı qərarları qəbul edir: Mərkəzi Bankın idarə və təşkilatlarının yaradılması və ləğv olunması haqqında; kredit təşkilatları üçün mütləq normativlərin təsbit edilməsi haqqında; ehtiyat tələblərinin həcmi haqqında; Mərkəzi Bankın faizlərinin dəyişilməsi haqqında və s. Mərkəzi Bankın idarələrinin, təşkilat və həmkarlarının fəaliyyətini təmin etmək üçün daşınmaz əmlakın alınması və satılması haqqında; birbaşa kəmiyyət məhdudiyyətlərinin tətbiq edilməsi haqqında; banknot və qəpiklərin dövriyyəyə buraxılması və dövriyyədən çıxarılması haqqında; nağd pulların buraxılma həcmi haqqında; Kredit təşkilatları tərəfindən ehtiyatların yaradılması qaydası haqqında.
- 7) Milli Məclisə bankların nizamnamə kapitalına dəyişikliklər haqqında təkliflərin verilməsi;
- 8) Struktur bölmələrinin işləmə qaydalarını təsdiq edir.

1.2 Mərkəzi Bankın məqsəd və funksiyaları

Mərkəzi bankların hansı ölkədə fəaliyyət göstərməsindən aslı olmayaraq onlar üçün xarakterik və ümumi olan funksiya və vəzifələr mövcuddur. Eyni zamanda hər bir ölkənin bank sisteminin funksiyası və vəzifələri vardır. Bu funksiya və vəzifələr öz əksini həmin ölkənin bank qanunvericiliyində tapır.

Əvvəlcə mərkəzi bankların ümumi xarakter daşıyan vəzifə və funksiyaları nəzərdən keçirək:

- ölkənin emissiya mərkəzidir, buna görə də banknotlar buraxmaq üçün inhisarçı hüququ vardır;
- ölkənin digər bankları ilə əməliyyat aparır, onlara kredit verir və onların fəaliyyətinə nəzarət edir;
- kredit sistemində peşəkarlığın və standartlaşmanın səviyyəsini qoruyub saxlayır;
- hökumətin bankiridir, ehtiyac yarandıqda dövlətə kredit verir;
- dövlətin qızıl-valyuta ehtiyatlarını saxlayır;
- ölkənin baş hesablaşma mərkəzidir, ölkənin digər bankları arasında nağdsız hesablaşmaları yerinə yetirilməsində vasitəçi rolunu oynayır;
- pul – kredit metodları vasitəsiylə iqtisadiyyatı tənzimləyən orqandır; və s.

Mərkəzi banklar yuxarıdakı vəzifələri icra edərkən aşağıdakı 3 funksiyanı yerinə yetirir:

1. nəzarət
2. tənzimlənmə
3. məlumat – tədqiqat

Ölkə iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən kommersiya və digər kredit təşkilatlarının işinə nəzarəti Mərkəzi Bank yerinə yetirir. Nəzarətin özü qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş çərçivədə aparılır və kənarlaşmalara yol verilmir. Banklara nəzarət edərkən onların tənzimlənməsi prosesi də həyata keçirilir. Bank sistemini tənzimləyərkən tənzimləmə aləti olaraq disknot və girov siyasəti, deposit siyasəti, valyuta siyasəti və s. kimi alətlərdən istifadə edilir. Həm nəzarət, həm də tənzimlənmə funksiyaları yerinə yetirərkən bank sistemi haqqında məlumatların düzgünlüyü, təcrübəvi məlumatların

vaxtında aparılması,düzgün statistik məlumatların toplanılması, bütün bunlar məlumat-tədqiqat funksiyasında cəmlənir.İndi isə bəzi İEÖ-in mərkəzi bank sistemləri haqda qısa məlumat verək.

Mərkəzi Bankın müstəqilliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunları ilə müəyyən edilmiş funksiya və səlahiyyətlərini həyata keçirərkən, Mərkəzi Bank müstəqildir və bu zaman hər hansı dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanları, fiziki və hüquqi şəxslər onun fəaliyyətinə hər hansı bir səbəbdən bilavasitə, yaxud dolay yolla məhdudiyyət qoya bilməz, qanuna zidd təsir və müdaxilə edə bilməz. Mərkəzi Bank Azərbaycan dövlətinin maliyyə agentı kimi çıxış edə bilər, dövlətin iqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsinə səlahiyyətləri daxilində yardım edə bilər. Mərkəzi Bank Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi kəsirinin birbaşa maliyyələşdirilməsi üçün dövlətə kredit vermir. Dövlət büdcəsində qismüddətli vəsait çatışmazlığı yarandıqda, Mərkəzi Bank müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə bağlanmış müqaviləyə əsasən gəlir gətirən dövlət borc qiymətli kağızları ilə təmin edilməsi şərti ilə dövlətə ən çoxu 6 ay müddətinə və cari ildə ödənilmək şərti ilə milli valyutada (manatla) kredit verə bilər. Belə kreditlərin verilmiş və ödənilməmiş hissəsinin ümumi məbləği son üç il ərzində dövlət büdcəsinin orta gəlirlərinin 3 faizindən çox ola bilməz. Mərkəzi Bank tərəfindən Azərbaycan dövlətinin buraxdığı borc qiymətli kağızların alınması dövlətə kreditlərin verilməsi hesab olunur. Mərkəzi Bank müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırılmış şərtlərlə dövlət xəzinədarlıq hesablarına xidmət göstərir.Pul-kredit siyasətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar tələb olunduqda Mərkəzi Bank müvafiq icra hakimiyyəti ilə razılaşdırılmış şərtlərlə dövlətdən müddətli depozitlər qəbul edə bilər.

Banknotların təkbaşına emissiyası banknotlara, yəni ümummilli kredit pullarının emissiyası hüququ qanunverici qaydada dövlətin təmsilçisi qismində çıxış edən ölkənin milli bankına həvalə olunmuşdur.Banknotlar borc öhdəliklərinin hamı tərəfindən qəbul edilmiş son ödəniş vasitəsidir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, hal-hazırda banknotlar sənaye baxımından inkişaf etmiş ölkələrin pul kütləsinin cüzi hissəsini təşkil edir, ona görə də həmin ölkələrdə mərkəzi bankların emissiya monopoliyası funksiyası bir qədər az əhəmiyyət kəsb edir. Bu ölkələrdə pul-kredit siyasətinin başlıca vəzifəsi nağdsız

emissiyanın tənzimlənməsidir. Nağdsız emissiyanın əsas mənbəyi kommersiya banklarıdır. Banklar bankı. Mərkəzi bank hüquqi və fiziki şəxslərlə bilavasitə işləmir, çünki onun başlıca müştəriləri kommersiya banklarıdır. Əksər dövlətlərdə kommersiya bankları kassa ehtiyatlarının bir hissəsini mərkəzi bankda saxlamağa borcludur. Bu cür ehtiyatlar məcburi xarakter daşıyır. Mərkəzi bank məcburi ehtiyatların bankların passivlər üzrə öhdəliklərinə minimum nisbətini müəyyən edir.

Mərkəzi bank ənənəvi olaraq üç əsas funksiyanı yerinə yetirir:

- banknotların inhisarçı emissiyasını həyata keçirir;
- banklar bankı kimi çıxış edir;
- hökumətin bankiri kimi çıxış edir;

Bəzi ölkələrdə mərkəzi banklar təkbəşinə və ya maliyyə nazirliyi, yaxud digər dövlət orqanı ilə birləşməklə kommersiya bankları və qeyri-bank kredit təşkilatlarının fəaliyyətinə nəzarət edir. Dövlətin bankiri. Mərkəzi bank hökumətin kassiri qismində onun kassiri və kreditoru kimi çıxış edir. Burada hökumətin və hökumət idarələrinin hesabları açılmışdır. Əksər dövlətlərdə mərkəzi bank büdcənin kassa icrasını həyata keçirir. Mərkəzi bankın sadalanan funksiyaları onun tərəfindən dördüncü funksiyanın yerinə yetirilməsi - ölkənin bütün pul-kredit sisteminin tənzimlənməsi və milli valyutanın sabitliyinin təmin edilməsi üçün obyektiv şərait yaradır. İndiki mərhələdə bu funksiya mərkəzi bankın ən mühüm funksiyasıdır. Valyutanın sabitliyinin təmin edilməsi və iqtisadiyyatın pulla təmin olunması arasında dəqiq sərhəd yoxdur, çünki pulun dəyərinin (yəni valyutanın sabitliyinin) idarə olunması qismən də olsa, pul kütləsinin (pulun həcmnin) idarə olunması vasitəsilə baş verir və sonuncu yenə də mərkəzi bankların bazardakı fəaliyyəti vasitəsilə həyata keçirilir.

Dünya iqtisadiyyatında Mərkəzi Bank institutlarından olan İngiltərə Bankının funksiyalarını nəzərdən keçirək. İngiltərə Bankı aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir: kommersiya və digər mərkəzi banklar, həmçinin hökumət üçün bank rolunu oynayır; pul siyasətini reallaşdırır; banknotların emitenti olur və başqaları.

Birinci funksiyanın yerinə yetirilməsi zamanı İngiltərə Bankı müştərilərin üç iri qrupuna xidmət edir. Birincisi - kommersiya banklarıdır. Bütün klirinq bankların

İngiltərə Bankında hesabları var. Klirinq əməliyyatlarda klirinq bankların İngiltərə Bankındakı hesablarından istifadə olunur. Banklar hesabda müəyyən məbləğə malik olmalı və onu aşmamalıdırlar. Fəaliyyətlərini Böyük Britaniyada həyata keçirən bütün banklar özlərinin bütün depozitlərinin cəminin 0,35%-ni İngiltərə Bankının hesabında (depozit) saxlayırlar. Ehtiyatların bu norması İngiltərə bankının əsas gəlir mənbəyidir. İkinci qrup digər ölkələrin mərkəzi banklarıdır. Xarici ölkələrin mərkəzi bankları İngiltərə Bankında qızıl saxlayır və hesablara malik olur, Londondakı işləri İngiltərə Bankı vasitəsilə apara bilirlər. Üçüncüsü hökumətdir. Hökumətin İngiltərə Bankında hesabları olur. Beləliklə, büdcəyə gedən ödənişlər, vergilər və büdcədən sosial ehtiyaclara gələn ödənişlər İngiltərə Bankının hesabları vasitəsilə keçir. Böyük Britaniyanın pul siyasətinin əsas məqsədi qiymət sabilliyinin əldə edilməsidir. Qiymətlərin optimal səviyyəsinin saxlanması indiki zamanda iki istiqamətə malikdir: İnflyasiya səviyyəsinin 2,5% və daha az olması, monetar siyasətin daha açıq (sərbəst) rejimi. İngiltərənin pul siyasətinin mühüm aləti faiz dərəcələrinin səviyyəsinin tənzimlənməsidir. Monetar siyasətin alətlərindən biri İngiltərə Bankının açıq bazardakı əməliyyatlarıdır. O ilk dəfə XX əsrdə 30-cu illərin əvvəllərində tətbiq olunmağa başlamış və İngiltərə Bankının uçot dərəcələrinin payını tədriclə azaltmışdır. Valyuta intervensiyaları kimi alətdən də aktiv şəkildə istifadə olunur, lakin Böyük Britaniyada bu alət özünəməxsus spesifikasiyaya malikdir. İngiltərə Bankı özünün bu tədbirlərdəki iştirakını geniş şəkildə işıqlandırır. Bu reklamın mahiyyəti valyuta bazarının digər iştirakçılarını mərkəzi bank üçün zəruri istiqamətdə fəaliyyət göstərməyə və bununla öz valyuta xərclərini azaltmağa inandırmaqdır.

Bəzən mərkəzi Bank bazarı «şifahi intervensiyalar» yolu ilə saxlamağa çalışır. Bu isə valyuta kursunun hərəkət tendensiyasına nəzərən özünün maraqlı olması barədə iştirakçıları məlumatlandırmaqdan ibarətdir. İngiltərə Bankı ilə yanaşı xəzinə də Böyük Britaniyada monetar siyasəti həyata keçirir. Digər banklardan fərqli olaraq İngiltərə Bankı hökumətdən asılı olmadan fəaliyyət göstərə bilmir. İngiltərə Bankının 1946-cı ildə qəbul etdiyi akt xəzinəyə hüquq verir ki, o, İngiltərə Bankına göstəriş versin. Hərçənd xəzinə heç vaxt bu hüquqdan istifadə etməsə də onlar arasındakı münasibətlər elədir ki, faiz dərəcələri ilə bağlı final qərarı maliyyə naziri qəbul edir. Bununla belə, İngiltərə Bankı qərarın qəbul edilməsində mühüm rol oynayır. İngiltərə Bankı inflyasiya üzrə illik

hesabatı (bu hesabatda məlumatın ətraflı analizi olur), həmçinin maliyyə naziri ilə Bank müdirinin faiz dərəcələri ilə bağlı görüşünün protokolunu (onların görüşündən altı həftə sonra nəşr olunur) nəşr etdirir.İnflyasiya və faiz dərəcələri üzrə hesabatın hazırlanma prosesində İngiltərə Bankı daxili və xarici iqtisadi və pul faktorlarını - yaxın iki ildə inflyasiyaya təsir göstərə biləcək faktorları nəzərə alır.Bankın faiz dərəcələri üzrə tövsiyələrində İngiltərənin müxtəlif rayonlarında sənayeyə və ticarətə təsir edən dəyişikliklər barədə məlumat olur.Bu məlumatlar İngiltərə Bankının agentləri tərəfindən təqdim edilir. 1997-ci ildə mərkəzi bankın dövlət borcunun idarəetməsi kimi funksiyası xəzinənin sərəncamına verilmişdir.Bu qərarın səbəbi dövlət borcunun idarəetmə funksiyası ilə faiz siyasətini ayırmaq cəhdi idi.Məqsəd daxili informasiyanın istifadəsindən və maraqların toqquşmasından qaçmaq idi. Artıq 300 ildir ki, İngiltərə Bankı öz banknotlarını buraxır.Emissiya böyük əmək xərclərini və çoxlu vəsait tələb edir. Banknotların dizaynı və istehsalı Esseksdəki Bank çap fabrikinin funksiyasıdır-Bank təkcə pulları çap etmir, həm də özünün beş şöbəsi vasitəsilə (Bristolda, Birminhemdə, Lidsdə, Mançesterdə və Nyukaslda) ölkədə olan kommersiya banklarını təmin edir, köhnə pulları dövriyyədən çıxarır. 5 funt sterlinq dəyərində olan pulun orta dövriyyə müddəti 1 il 50 funt sterlinq dəyərində olan pulun orta dövriyyə müddəti isə 3-4 ildir.

1.3 Mərkəzi Bankın maliyyə sabitliyinin təmin edilməsində rolu

Ümumiyyətlə hər bir ölkənin maliyyə sistemini təşkil edən dörd əsas meyar mövcuddur:

1) Mərkəzi Bank 2) Maliyyə vasitəçiləri 3) İş adamları d) İnvestisiya qoymaq istəyənlər.

Bunlar arasında ən önəmli rolu daşıyan Mərkəzi Bankdır. Bunlara baxmayaraq Mərkəzi Bankın spesifik funksiyalarını tam olaraq söyləmək çox çətindir. Mərkəzi bankın reklamı onun üzərinə düşən funksiyalarla qarşılıqlı əlaqədədir. Bu funksiyalar isə zamana, ehtiyaclara və ölkənin maliyyə sisteminin strukturuna görə dəyişdirilə bilər. Mərkəzi Bankın tarixi iki əsr əvvələ gedib çıxır. Müasir dövrümüzdəki Mərkəzi Bankın strukturu isə tam olaraq yeni bir formaya gəlib çıxmışdır. Elektrik enerjisi və avtomobil kimi mərkəzi banklarda 20 əsrin məhsuludur.

Ancaq onuda qeyd etmək lazımdır ki , 20 ci əsrin əvvəlində qərb dünyasında da heç bir Mərkəzi Bank fəaliyyət göstərməmişdir. Qeyd edək ki , Mərkəzi Bankların ümumi xarakterikasına baxsaq bütün ölkələrin bank sistemlərinin əsas hissəsini mərkəzi banklar təşkil edir. Ayırı-ayrı ölkələrdə isə bu banklar müxtəlif cür adlandırılır: Milli Bank, Xalq Bank, Dövlət Bankı, Ehtiyat Bankı, Emissiya Bankı, Federal Ehtiyat Sistemi, bəzi ölkələrdə isə sadəcə ölkələrin adı ilə bağlı olaraq, məsələn İtaliya Bankı, Yaponiya Bankı və s. adlandırılır.

Müasir maddi sistemin əsasını təşkil edən –Mərkəzi Bank, ölkə iqtisadiyyatının şəffaf eləcədə ölkənin maliyyə işlərini yerinə yetirilməsində önəmli rola malikdir. Mərkəzi bankın funksiyalarının ölkədən ölkəyə dəyişməsinə baxmayaraq , müasir mərkəzi bankın 3 vacib funksiyası mövcuddur.

- 1) Ölkənin pul bazarında şəffaflığın qorunması
- 2) Banknotların və istiqrazların mənbəyi olaraq xidmət göstərməsi
- 3) Ölkənin bank funksiyasının öz üzərinə götürməsi

Dünya maliyyə bazarlarında ən vacib iştirakçılar arasında Mərkəzi Banklar , pul siyasətini həyata keçirən dövlət orqanlarıdır. Mərkəzi Bankların fəaliyyəti , faiz dərəcələrinə , kredit məbləğinə , pul kütləsinə və o yalnız birbaşa maliyyə bazarlarında Mərkəzi Bankların nəzarəti faiz dərəcələrinə, kredit məbləğinə, və pul kütləsinə təsir göstərir və o yalnız bütün maliyyə bazarlarına birbaşa təsir göstərə bilmir, lakin ümumi məhsula və inflasiyaya da öz təsirini göstərə bilir. Mərkəzi Bankın maliyyə bazarlarında oynadığı rolu başa düşmək üçün ən azından ümumi iqtisadiyyatı başa düşməyə ehtiyac duyulur ki , bu təşkilatlar necə işləyir. Mərkəzi Bankın ölkə iqtisadiyyatında rolunun əsas işlərindən biridə odur ki , Mərkəzi Bank ölkənin bank sisteminə nəzarət edir və bank sistemlərinə görə məsuliyyət daşıyır. Onlar kommersiya bankından informasiyanı toplayır və iki yol ilə zəruri qərarlar qəbul edirlər.

1. Bank tədqiqatı (yoxlaması) aparmaq.
2. Bank tənzimlənməsini icra etmək.

Ölkə İqtisadiyyatında və maliyyə sistemində Mərkəzi Bankların rolları Maliyyə sistemində mərkəzi banklar tərəfindən adətən oynanan rollar aşağıdakılardır:

- a) Bazarın sabitləşdirməsi
- b) Pul kütləsinə nəzarət
- c) Son kreditor instansiyası (Borc üçün alınacaq son yer).
- d) Bank sisteminin fəaliyyətinə nəzarət
- e) Ödənişlərin axınını qorumaq və yaxşılaşdırmaq

Mərkəzi bank məqsəd və kanallar onun əsas ölkə iqtisadiyyatında apardığı işlər:

1. Ehtiyatlarının tam məşğulluğu
2. Bütün mal və xidmətlərin ümumi qiymət səviyyəsinə münasib şəkildə sabillik etmək .
3. Sabit şəkildə iqtisadi artım
4. Ölkənin ödəniş balansının (Tədiyyə balansının) stabil saxlamaq

Mərkəzi Bankın fəaliyyətinin əsas məqsədi öz səlahiyyətləri çərçivəsində ölkədə qiymətlərin sabitliyini təmin etməkdən ibarətdir. Bu haqda şərh verməmişdən əvvəl Mərkəzi Bankın kredit institutları ailəsinin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində vacib olan Bank sektorunun maliyyə dayanaqlığı indeksini nəzərinizə çatdırmaq istəyirik.

Bank sektorunun maliyyə dayanıqlığı indeksinin hesablanması zamanı bank sisteminin daha çox həssas olduğu risklər nəzərə alınır. İstifadə edilən göstəricilər aşağıda qeyd olunmuş qruplara bölünür:

1. Kapital səviyyəsini əks etdirən göstəricilər;
2. Likvidlik risklərini əks etdirən göstəricilər;
3. Rentabellik göstəriciləri;
4. Bazar riskləri üzrə göstəricilər;
5. Aktivlərin keyfiyyətini əks etdirən göstəricilər.

Göstəricilərə dair həddlər statistik üsullara və beynəlxalq təcrübəyə əsasən müəyyən olunur və verilmiş limitlərdən kənarlaşmalar risklərin azalıb və ya artmasını özündə əks etdirir. Hər qrup üzrə ümumiləşdirilmiş nəticə göstəricilərin orta ölçülmüş qiyməti əsasında hesablanır. İndeks indikator qruplarının orta riyazi qiyməti kimi müəyyənləşir. Bank sektorun kövrəklik indeksi – bank sektorunun davamlılığını əks etdirir. İndeks özəl sektora kreditlərin, xarici borc öhdəliklərinin və əhalinin əmanətlərinin standart kənarlaşmanın orta qiyməti olaraq müəyyən edilir. Bu göstəricilərin kəskin dəyişməsi bank sektorunun dayanıqlığına təsir edir (məsələn, bank depozitlərin çıxarılması, kreditlərin yüksək artım tempi, devalvasiya gözləntiləri zaman pul axını və s.).

Maliyyə sabitliyinə təsir edən risk mənbələri

Endogen (daxili amil)

• maliyyə • kredit • bazar • likvidlik • faiz • pul • şirkət riski • informasiya texnologiyalarından zəif istifadə • hüquqi risk • etibar və ya güvən riski • iş strateji riski • sərmayə yetərliyi riski

Ekzogen (xarici amil)

iqtisadi risk • qeyri siyasi sabitlik • hadisə riski • təbii hadisələr • siyasi • böyük şirkətin uğursuzluğu

Mərkəzi Bankın fəaliyyətinin əsas məqsədi öz səlahiyyətləri çərçivəsində ölkədə qiymətlərin sabitliyini təmin etməkdən ibarətdir. Bundan başqa bank və ödəniş sistemlərinin sabitliyinin və inkişafının təmin edilməsi də mərkəzi bankın məqsədlərinə daxildir. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının respublikada həyata keçirdiyi pul siyasəti hər şeydən əvvəl, milli valyutanın daha da sabitləşməsinə və inflyasiyanın sürətinin aşağı səviyyədə saxlanılmasına yönəldilmişdir. Bunlar Azərbaycanda iqtisadi yüksəlişi və maliyyə sabitliyini təmin etmək məqsədilə investisiya və struktur siyasətini həyata keçirməyin zəruri şərtləridir.

Pul siyasəti alətləri iqtisadi dinamika, inflyasiya gözləntiləri və pul siyasətinin məcmu tələbə və qiymətlərə otürücülük qabiliyyəti - "transmissiyası"nın xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla tətbiq olunmuşdur. Pul kütləsinin artım templərinin və bank sistemində likvidliyin tənzimlənməsi məqsədilə açıq bazar əməliyyatlarından və məcburi ehtiyat normalarından da istifadə olunmuşdur. Məcburi ehtiyat normalarının tətbiqi mexanizmi əhəmiyyətli təkmilləşdirilmiş, banklar tərəfindən likvidliyin daha səmərəli idarə edilməsinə şərait yaradan yeni qaydalar qüvvəyə minmişdir. Pul təklifi iqtisadiyyatın pula olan tələbatına adekvat dəyişmişdir. Strateji plana uyğun olaraq 2016-cı ildə Mərkəzi Bankın fəaliyyətinin institusional əsaslarının inkişafı istiqamətində məqsədyönlü fəaliyyət davam etdirilmişdir. Aparılmış empirik tədqiqatların və ekonometrik modellərin nəticələri pul və maliyyə sabitliyi siyasətində tətbiq olunmuşdur. Dünya mərkəzi banklarında geniş tətbiq olunan və Azərbaycan Mərkəzi Bankı tərəfindən yerli spesifikasiyaya uyğun qurulmuş Dinamik Stoxastik Ümumi Tarazlıq Modeli təkmilləşdirilmiş və bu model vasitəsilə müxtəlif amillər əsasında iqtisadi artım və inflyasiya ssenariləri hazırlanmışdır. Maliyyə sabitliyinin qiymətləndirilməsi potensialının artırılması məqsədilə bank sektorunda sistem risklərinin identifikasiyası prioritet məsələlərdən biri olmuşdur. Stress-testlər və maliyyə sabitliyi indikatorları vasitəsilə bank sektorunun davamlılığı və həssaslığı müəmmadi qiymətləndirilmişdir. Əhəlinin və iqtisadi subyektlərin iqtisadi və maliyyə savadının artırılması sahəsində geniş maarifləndirmə tədbirləri görülmüşdür. İl ərzində beynəlxalq və yerli qurumlarla birgə medianın iştirakı ilə ictimaiyyətdə geniş maraq doğuran interaktiv maliyyə savadlığı layihələri həyata keçirilmişdir. Mərkəzi Bank bank sisteminə etimadın qorunması, sistem risklərinin minimallaşdırılması, banklarda idarəetmə potensialının

gücləndirilməsi və maliyyə dayanıqlığının artırılması istiqamətində tədbirləri davam etdirmişdir.

Qarşıdakı ildə də global kapital axınlarında, aparıcı valyutaların məzənnələrində və dünya əmtəə qiymətlərində yüksək dəyişkənlik istisna edilmir. Xarici tələbin və əsas ixrac əmtəələrinin dünya qiymətlərinin ölkənin tədiyə balansına müsbət təsir edəcəyi proqnozlaşdırılır. Eyni zamanda qeyri-xammal əmtəə və xidmət ixracının artması gözləntiləri də yüksəkdir. Ölkənin kredit reytinginin yüksəlməsi isə qeyri-neft iqtisadiyyatına xarici investisiyaların artması üçün əlverişli şərait yaradır. Bütün bunlar son nəticədə növbəti ildə də ölkənin strateji valyuta ehtiyatlarının artmasını təmin edəcəkdir. Tədiyə balansının proqnozlaşdırılan vəziyyəti manatın məzənnəsinə təsir edən fundamental makroiqtisadi amil olacaqdır. Orta və uzunmüddətli dövrdə iqtisadiyyatın, məşğulluğun, büdcə və ixrac gəlirlərinin yüksək dərəcədə şaxələnməsinə nail olmaq, bu əsasda ölkədə uzunmüddətli makroiqtisadi dayanıqlığı təmin etmək və yuxarı orta gəlirli ölkələr qrupuna daxil olmaq ölkə qarşısında duran əsas çağırışdır. Bu çağırışı nəzərə alaraq iqtisadi dayanıqlığın mühüm əsaslarından olan makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinin dərinləşdirilməsi Mərkəzi Bankın qarşısında duran əsas vəzifələrdir. Mərkəzi Bank bu vəzifələrə nail olmaq üçün aşağıdakı hədəfləri reallaşdıracaqdır:

- 1) inflyasiyanın aşağı səviyyədə saxlanması;
- 2) manatın məzənnəsinin sabitliyinin qorunması;
- 3) bank-maliyyə sektorunda sabitliyin dərinləşdirilməsi;
- 4) inflyasiya hədəfi çərçivəsində iqtisadiyyatın pula tələbatının ödənilməsi.

Pul siyasətinin əsas hədəfini inflyasiyanın birrəqəmli səviyyədə təmin olunması təşkil edəcəkdir. Bunun üçün Mərkəzi Bank klassik tənzimləmə alətləri ilə pul kütləsinin artım tempinə təsir etməyə çalışacaqdır. Eyni zamanda uzunmüddətli dövrdə inflyasiyaya və iqtisadi tsiklə təsir baxımından pul siyasətinin yeni, daha effektiv rejiminin tətbiqi istiqamətində zəruri makroiqtisadi, institusional və struktur şərtlərin təmin olunması diqqətdə saxlanacaqdır. Bu şərtlər sırasında çevik məzənnə rejimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Çevik məzənnə rejimi pul kütləsi və faiz dərəcələri üzərində daha effektiv monetar nəzarəti təmin edir. İqtisadiyyatın və ixracın şaxələnməsi fiskal dayanıqlığın daha da güclənməsi, maliyyə bazarının inkişafı və faiz

dərəcəsinin inflyasiya üzərində əsas təsir vasitəsinə çevrilməsi bu rejimə keçid üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Məzənnə siyasəti valyuta bazarında tələb və təklif arasında tarazlığın təmin olunmasına və bu əsasda manatın ABŞ dollarına qarşı məzənnəsinin əhəmiyyətli tərəddüdlərinin qarşısının alınmasına yönəldilməlidir. Manatın digər valyutalara qarşı məzənnəsinin dəyişimi isə qlobal valyuta bazarındakı proseslərdən asılı olacaqdır. Bu şəraitdə iqtisadi subyektlər tərəfindən məzənnə risklərinin daha effektiv idarə edilməsinin əhəmiyyəti artır. Məzənnə siyasətinin parametrləri tədiyyə balansının vəziyyəti, bank sektorunda maliyyə sabitliyi hədəfləri və qeyri-neft ixracının rəqabət qabiliyyətinin qorunması vəzifəsi nəzərə alınmaqla müəyyənləşdiriləcəkdir.

Ümumən, manatın məzənnəsinin fundamental sabitliyi makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinin əsas amillərindən biridir. Mərkəzi Bank özünün pul proqramında birbaşa və dolayı monetar alətlər vasitəsilə pul kütləsinin artım tempinin inflyasiya hədəfinə adekvat olan səviyyədə tənzimlənməsini nəzərdə tutur. Pul siyasəti alətlərinin parametrləri, o cümlədən faiz dahlizi və məcburi ehtiyat normaları iqtisadi fəallıq tsiklindən, maliyyə bazarlarındakı vəziyyətdən asılı olaraq müəyyənləşdiriləcəkdir. Pul siyasəti alətlərinin tətbiqinin makroiqtisadi səmərəsinin yüksəlməsinə şərait yaratmaq üçün qarşıdakı ildə də Mərkəzi Bank maliyyə bazarlarının inkişafını dəstəkləməkdə davam edəcəkdir. Makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinin idarə olunması potensialının daha da artırılması, bunun üçün empirik tədqiqatlar, modelləşdirmə və proqnozlaşdırma, maliyyə sistemində risklərin simulyasiyası bazasının ən son qlobal çağırışlara adaptasiyası təmin olunacaqdır. Əhalinin maliyyə savadlığının gücləndirilməsi (maliyyə savadlığı portalının fəaliyyətə başlaması, bilik mübadiləsi və virtual mərkəzi bank layihələrinin reallaşması və s.) sahəsində də sistemli tədbirlərin davam etdirilməsi nəzərdə tutulur. Eyni zamanda insan kapitalının və kompetensiyaların inkişafı, korporativ idarəetmənin, bütün biznes proseslərin və başlıca funksiyaların yerinə yetirilməsinin yüksək keyfiyyət və səmərəlilik nəticələri ilə əlaqələnməsinin təmin olunması, elektronlaşma (elektron idarəetmə), avtomatlaşma və İKT sahəsində son nailiyyətlərin tətbiqi istiqamətində məqsədyönlü fəaliyyət davam etdiriləcəkdir.

Elektron statistikanın tətbiqi təmin olunacaq, bazar konyukturunun daha dolğun qiymətləndirilməsi üçün mikroiqtisadi monitoring genişləndiriləcəkdir. Mərkəzi Bankın

fəaliyyətinin ictimai kommunikasiyası gücləndiriləcəkdir. Növbəti illərdə də iqtisadiyyatın şaxələnməsinə dəstək vermək məqsədilə Mərkəzi Bank maliyyə sektorunun fəaliyyətinin dayanıqlığının təmin edilməsi istiqamətində tədbirlərini gücləndirəcək, maliyyə vasitəçiliyinin diversifikasiyası və "inklüzivliyini" təşviq edəcəkdir. Maliyyə sektorunda dərinliyin, effektivliyin, sabitliyin və resurslara geniş çıxışın təmin olunması başlıca prioritetlər olacaqdır. Bank-maliyyə sektorunun dərinliyinin artırılması istiqamətində tədbirlər, o cümlədən regionların maliyyə resurslarına çıxışı imkanlarını artırmaq istiqamətində fəaliyyət davam etdiriləcəkdir. Maliyyə institutlarının regional şəbəkəsinin, o cümlədən qeyri-bank kredit institutlarının fəaliyyətinin genişləndirilməsi təşviq olunacaqdır. Nağdsız ödənişlərin miqyasının genişləndirilməsi də Mərkəzi Bankın fəaliyyətinin mühüm prioritetlərindən olacaqdır. Milli Ödəniş Sisteminin əsas komponentlərinin davamlı fəaliyyəti və inkişafı təmin ediləcəkdir. Vergi, rüsum, icarə haqqı, digər ödənişlərin dövlət qurumlarına elektron formada ödənilməsinin təmin edilməsi məqsədilə yaradılmış "Hökumət Ödəniş Portalı"na növbəti ildə də aidiyyəti qurumların inteqrasiyası istiqamətində zəruri tədbirlər görülməcəkdir. "Azərpoçt" MMC-nin xidmət şəbəkəsi vasitəsilə regionlarda elektron bank xidmətlərinə çıxış imkanlarının daha da artırılması təmin olunacaqdır. İnnovativ ödəniş alətlərindən və xidmətlərindən istifadənin kütləvi hal alması, elektron ödəniş xidmətlərindən istifadə aktivliyinin daha da artırılması təşviq ediləcəkdir.

Mərkəzi Bank ölkədə makroiqtisadi sabitliyin qorunmasına və qeyri-neft sektorunda artımın təşviqi siyasətinə hərtərəfli dəstək vermişdir. inflyasiya təkrəqəmli səviyyədə olmuş, manatın məzənnəsi sabit qalmış, iqtisadiyyatın pula olan tələbatı ödənilmişdir. Bank sektorunun maliyyə dayanıqlığı qorunmuş və sektor sağlam əsasda genişlənməkdə davam etmişdir. Ödəniş sistemləri inkişaf etdirilmiş və nağdsız ödənişlərin miqyası böyümüşdür.

Mərkəzi Bank üçün makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinin qorunması, bu əsasda iqtisadi artımın və şaxələnmənin dəstəklənməsi əsas prioritetlər olacaqdır. Mərkəzi Bank qarşıdakı ildə də birrəqəmli inflyasiya səviyyəsinin saxlanmasına dəstək verəcək, bank sektorunda maliyyə dayanıqlığının qorunmasını təmin edəcək, sektorun maliyyə dərinliyinin artırılması istiqamətində fəaliyyətini davam etdirəcəkdir.

Fəsil 2. Mərkəzi Bankın pul-kredit tənzimlənməsində iştirakı

2.1 İqtisadiyyatın inkişafında Mərkəzi Bankın həyata keçirdiyi pul kredit siyasətinin rolu

Mərkəzi banklar pul siyasətinin həyata keçirilməsi istiqamətində müəyyən etdikləri hədəf və məqsədlərə çatmaq üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə edirlər. Ancaq bu vasitələrin təsirləri isə ölkədən ölkəyə və ən əsası da ölkələrin iqtisadi səviyyələrinə və struktur özəlliklərinə bağlı olaraq önəmli fərqliliklər göstərməkdədir. Pul siyasəti iqtisadi siyasətin əsas elementlərindən biridir. Onun strateji məqsədi dövlət orqanları tərəfindən müəyyənləşdirilir. Pul siyasəti element kimi ümumi məqsəd əldə olunmasına şərait yaradır. Monetar orqanlar ancaq müəyyən məqsədlərə nail ola bilirlər. Onlar da digər sahələrdə məqsədə nail olmaya kömək edir və dövlətə iqtisadi siyasətin reallaşdırılması üçün şərait yaradırlar. Monetar orqanlar heç də həmişə pul tədavülünü səmərəli inkişaf etdirməni təmin edə bilmirlər. Bu müvəffəqiyyətsizlik çox zaman dəqiq müəyyənləşmiş strategiyanın olmaması ilə əlaqədar olur. Əgər pul siyasəti pul tədavülünün stabilliyinə gətirib çıxartmırsa, bu o demək deyil ki, pul siyasəti gücsüzdür. Bu ona görədir ki, onun qarşısında pul siyasətinin müvəffəqiyyətini təmin edən məqsədlər qoyulmamışdır.

Pul siyasəti strategiyasının hazırlanması iki mərhələdən ibarətdir: onun son məqsədinin müəyyən edilməsi; cari məqsədin müəyyən edilməsi. Bütün bu məqsədlərin hamısı monetar orqanlar tərəfindən həyata keçirilir. Pul siyasətinin son məqsədi öz səlahiyyətləri daxilində qiymətlərin sabitliyinin təmin edilməsidir. Hər bir ölkənin iqtisadi siyasətinin əsasında inflyasiya səviyyəsinin aşağı salınması və ÜDM-in artımı durur. Bildiyimiz kimi, dövlət orqanlarının əsas məqsədi müəyyənləşmiş siyasi iqtisadi tədbirlərin həyata keçirilməsi yolu ilə stabilliyin əldə olunması və bu stabilliyin uzun müddət qorunmasıdır. Ümumi iqtisadi sabillik hər şeydən əvvəl əsas makroiqtisadi göstəricilərin müəyyən vəziyyətini nəzərdə tutur. Bunlara əsasən istehsalın stabil artımı, stabil qiymətlər, işçi qüvvəsinin tam məşğulluğu, tədiyə balansının strukturunda müsbət saldoya nail olmaqdır. Ancaq bu kimi sadalanan nəticələrə nail olmaq üçün monetaristlər belə hesab edirlər ki, bütün bunlara nail olmaq üçün bazar elementləri

sərbəst fəaliyyət göstərməlidirlər. İnhisarçı meyllərin həm dövlət, həm də xüsusi sektorda inkişafı rəqabətin öz rolunu yerinə yetirməsinə imkan vermir.

Pul orqanları öz səlahiyyətlərini yerinə yetirmək üçün iki aspekti dəqiq müəyyənləşdirməlidirlər:

1) pul orqanlarının səlahiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi. Belə bir praktika mövcuddur ki, Mərkəzi Banklar bütün əldə olunmuş nailiyyətləri öz adlarına çıxır, uğursuzluqlara görə isə çətinliklərə qarşı duracaq səlahiyyətlərinin olmadıqlarını bəhanə gətirirlər.

2) Pul sisteminin stabilliyi. Həyata keçirilən pul siyasətinin stabilliyi iqtisadi sistemin stabilliyindən xəbər verir. Məsələn, qiymət səviyyəsi stabil olmazsa, həm istehsalçıların və həm də istehlakçıların davranışında dəyişikliklər olacaqdır. Ona görə də M. Fridmen Mərkəzi Bankın həm pul kütləsini və ya uçot dərəcələrini tez-tez kəskin şəkildə dəyişdirməsinin əleyhinə çıxırdı.

Daxili və xarici, taktiki və aralıq məqsədlərin fərqləndirilməsi mütləq bir- birinə qarşı duran kimi qəbul edilir. Əsl həqiqətdə daxili və xarici, taktiki və aralıq məqsədlərin fərqləndirilməsi mütləq deyildir. Əslində onlar arasında sıx əlaqə olduğuna görə pul siyasəti vardır. Bizim təsnifatda taktiki və aralıq məqsədlərin araşdırılması monetar orqanların səlahiyyət dairəsinin müəyyənləşdirilməsi zərurətindəndir. Belə şəraitdə nəzarət sadələşir, müvəffəqiyyət və müvəffəqiyyətsizliyə görə bir orqan məsuliyyət daşıyır

. Pul-kredit tədbirlərinin reallaşdırılması prosesi iqtisadçı alimlər tərəfindən müxtəlif cür pul-kredit tədbirlərinin azad olaraq həyata keçirilməsinin əleyhinə olaraq bəzi monetarçılar onun "Pul konstitusiyası" vasitəsi ilə reallaşdırılmasını irəli sürürlər. "Pul konstitusiyası" dedikdə, əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş tədbirlər paketi nəzərdə tutulur və bu qaydaların çox nadir hallarda dəyişdirilməsi qeyd edilir. Bu qayda və qanunların iqtisadi proqnozlar əsasında hazırlanmasını nəzərdə tuturlar. Bunun əksinə olaraq son illər pul sisteminin liberallaşdırılması ideyaları geniş yayılmışdır. Bütün bu nəzəriyyələrin əsas məqsədi pul siyasətinin iqtisadi proseslərə təsirinin

optimallaşdırılması istiqamətidir. Pul siyasətinin müxtəlif ölkələrdə məqsədlərinin fərqlənməsi monetar orqanların taktikasının seçilməsindən asılıdır.

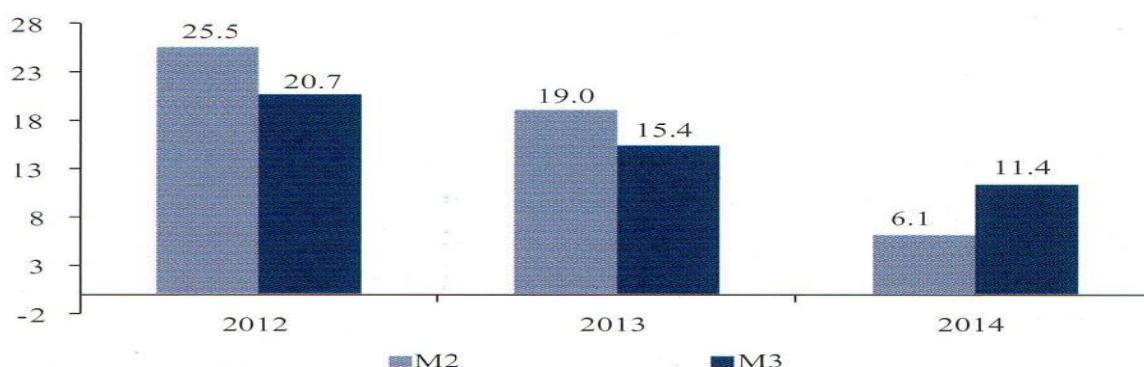
Pul siyasətinin strategiyası kimi məqsədləri də aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir: fəaliyyət sərhədlərinə görə; pul siyasətini daxili və xarici olaraq iki istiqamətə bölmək olar. Fəaliyyət vaxtına görə (taktiki və aralıq) də pul siyasətinin müəyyənləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Taktiki məqsəd dedikdə, pul orqanlarının açıq bazarda ardıcıl əməliyyatlar aparması vəzifələri nəzərdə tutulur.

Aralıq məqsəd isə, müəyyən vaxt intervalında iqtisadi dəyişiklərin tənzim edilməsi vəzifələrini ifadə edir. Aralıq məqsədlərə istehsalın nominal həcmi, faiz dərəcəsi, pul kütləsinin artım tempi, qiymət səviyyəsi aiddir. Pul siyasətinin aralıq məqsədlərindən biri də pul kütləsinin artırılmasıdır. Pul kütləsinin dəyişdirilməsi istehsalın həcmində təsir edir. Lakin bu təsirin hansı səviyyədə olması iqtisadçılar arasında mübahisələrə səbəb olur. Pul kütləsinin artırılması nominal istehsal həcmi artırır.

2014-cü ilin Mərkəzi Bankın hesabatında pul təklifinin artım tempi iqtisadiyyatın pula tələbinə uyğun olaraq dəyişmiş və onun strukturunda yaxşılaşma davam etmişdir. Hesabat ili ərzində manatla geniş pul kütləsi 6.1% artmışdır. Bank siteminin pul yaratma qabiliyyətini ifadə edən pul multiplikatorunun dövr ərzində artıma

Pul kütləsinin dəyişimi. %-lə

meyilli olması (ilin əvvəlinə nəzərən 7% artım) qeyri nağd pul kütləsinin həcmində genişlənməsinə şərait yaratmışdır. İl ərzində manatla pul bazası 0.9 % azalmışdır.

Faiz dərəcəsi ilə pul dövriyyə sürəti arasında asılılıq olduğuna görə Mərkəzi bank daim tədavüldə olan pul kütləsini korrektə etməlidir. Müasir pul nəzəriyyələri pulun dövriyyə sürətinə stabil deyil, dəyişkən səviyyə kimi baxır.

Ümumiyyətlə, pulun dövriyyə sürətinə iki amil faiz norması və inflyasiya səviyyəsi təsir göstərir. Pul siyasətinin aralıq məqsədlərindən biri də qiymət səviyyəsinin nəzarətdə saxlanmasıdır. Qiymət səviyyəsinin qaxması bütün iqtisadi proseslərə təsir edir. Ona görə də dövlət orqanlarının həyata keçirdikləri iqtisadi siyasətdə bu göstərici əhəmiyyətli yer tutur. Qiymət səviyyəsi müəyyən nöqtədən aşağı düşdükdə Mərkəzi Bank bank sisteminə əlavə ehtiyatlar verməklə məcmu tələbi artırır. Qiymət səviyyəsi müəyyən edilmiş nöqtədən yuxarı qalxdıqda əksinə tədbirlər həyata keçirilir. Pul siyasətinin daimi eyni səviyyədə saxlanılmasının çatışmayan tərəfləri vardır. Bu onunla əlaqədardır ki, bu prosesdə təklifdə ola biləcək şokların nəticələri iqtisadi sistemə mənfi təsir edir. Təklifdə ola biləcək şok zamanı Mərkəzi Bank pul kütləsini sıxmaqla qiymət səviyyəsini eyni saxlamağa çalışır. Bu isə iqtisadi sistemin inkişafının qarşısını alır. Pul siyasətinin aralıq məqsədlərindən biri də faiz dərəcələrinin iqtisadi aktivliyi stimullaşdıracaq səviyyədə olmasını tənzim etməkdən ibarətdir. Pul siyasəti vasitəsi ilə Mərkəzi Banklar faiz dərəcələrinə təsir edir və onların müəyyən həddən artıq olmasının qarşısını alır. Mərkəzi Bank birbaşa faiz dərəcəsinin səviyyəsini müəyyənləşdirmək imkanında deyildir. Dolayısı metodlar vasitəsi ilə faiz dərəcəsinə tənzim etmək üçün Mərkəzi Bank uçot dərəcəsi istifadə edir. Digər tərəfdən açıq bazarda əməliyyatların aparılması faiz dərəcəsinin səviyyəsinə təsir edə bilər. Faiz dərəcəsinin aşağı və ya yüksək olması iqtisadi fəallığa, investisiya mühitinə çox güclü təsir edir. Ümumiyyətlə, bütün ölkələrdə mərkəzi bankların əsas vəzifəsi çevik pul-kredit siyasətinin aparılması və pul-kredit siyasətinin əsas metodları ilə iqtisadiyyatda tənzimləyici funksiyasını yerinə yetirməkdir. Pul siyasətinin başlıca istiqamətlərində ölkənin makroiqtisadi və makromaliyyə vəziyyəti təhlil edilir, pul-kredit siyasətinin və bank sisteminin inkişafının əsas istiqamətləri əks etdirilir.

Pul siyasətinin həyata keçirilməsi məqsədilə Mərkəzi Bank tərəfindən kredit təşkilatlarının yenidən maliyyələşdirilməsi həyata keçirilir. Bu zaman verilən kreditlər dövlət qiymətli kağızları, dövlətin və digər etibarlı emitentlərin qarantıyaları və zəminliyi, xarici valyuta, qızıl, müxtəlif formada qiymətli metallar və digər aktivlərlə təmin olunmalıdır. Belə kreditlər 6 aydan çox olmayan müddətə verilir və həmin müddətə uzadıla bilər. Yenidən maliyyələşdirilmənin forma, qayda və şərtlərini Mərkəzi Bankın İdarə Heyəti müəyyən edir. Kreditlər yalnız milli valyutada (manatla) kredit təşkilatlarının baş idarələrinə verilir. Mərkəzi Bank özünün müəyyən etdiyi şərtlərlə və qarşılıqlı razılaşma əsasında kredit təşkilatlarından depozitlər cəlb edə bilər. Pul siyasətinin həyata keçirilməsi məqsədilə istisna hallarda qanunvericiliyə müvafiq olaraq Mərkəzi Bankı kredit təşkilatları tərəfindən aparılan ayrı-ayrı əməliyyatları müvəqqəti məhdudlaşdırır, o cümlədən onların əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrinin aşağı və yuxarı hədlərini müəyyənləşdirə bilər. Mərkəz Bankın fəaliyyətinin əsas məqsədi öz səlahiyyətləri daxilində qiymətlərin sabitliyinin təmin edilməsini nəzərə alaraq Milli Bank monetar amillərdən asılı olaraq dəyişən baza inflyasiya göstəricisini hədəfləyir. Baza inflyasiya üzrə hədəf MB tərəfindən hər növbəti il üçün işlənən və iqtisadiyyatə bəyan olunan pul siyasətinin əsas istiqamətlərində öz əksini tapır. Pul siyasəti üzrə son məqsədə nail olmaq üçün aralıq hədəflər müəyyən edilir. Baza inflyasiya üzrə illik hədəfə nail olmaq üçün pul siyasətinin aralıq hədəfləri kimi pul kütləsindən və Nominal Effektiv Məzənnədən (NEM) istifadə edilir. Hədəf götürülən inflyasiya səviyyəsindən asılı olaraq tələb olunan pul kütləsinin artım həddi və eləcə də NEM-nin dəyişim trayektoriyası təyin edilir. Sonra bu göstəricilər pul siyasətinin tətbiqi üçün istiqamət rolunu oynayır. Azərbaycanda pul siyasətinin aralıq məqsədləri kimi pul kütləsi və NEM-dən istifadə olunması uzunmüddətli dövrdə inflyasiyanın dinamikasının əsasən məhz bu parametrlərdən asılı olması ilə əlaqədardır. Pul siyasətinin aralıq hədəflərindən asılı olaraq onun əməliyyat hədəfləri müəyyənləşdirilir. Pul siyasətinin əməliyyat hədəfləri pul bazası və manatın ABŞ dollarına nəzərən ikitərəfli nominal məzənnəsidir. Bu göstəricilərdən əməliyyat hədəfləri kimi istifadə edilməsi ölkənin maliyyə bazarlarının xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır. Belə ki, sərəncamda olan pul siyasəti alətləri vasitəsilə Mərkəzi Bank pul bazasına və ikitərəfli məzənnəyə digər potensial operativ hədəflərə müqayisədə daha effektiv təsir göstərə bilər. Pul siyasətinə dair gündəlik

qərarlar pul bazasının və ABŞ dollarının məzənnəsinin dəyişimində dərhal öz əksini tapır. Pul bazasının və manatın ABŞ dollarına nəzərən məzənnəsinin dəyişimi isə pul kütləsinə təsir göstərir. Bu da müəyyən vaxt ərzində inflyasiya üzrə hədəfə nail olmağa imkan verir. Operativ hədəflərdən asılı olaraq pul siyasəti alətlərinin kəmiyyət parametrləri, o cümlədən açıq bazar əməliyyatlarının həəmi, valyuta mübadiləsinin məbləği və s. müəyyənləşdirilir.

Müasir dünyamızda hər bir dövlətin həyata keçirdiyi iqtisadi siyasətin mühüm tərkib hissələrindən biri pul siyasətidir. Pul siyasəti Mərkəzi Bank tərəfindən müəyyən iqtisadi məqsədlərə nail olmaq üçün həyata keçirilən tədbirlər sistemidir. Pul siyasəti iki cür olur: sərt və yumşaq.

Yumşaq pul siyasəti

Yumşaq pul siyasəti dedikdə tələbin canlandırılmasına və iqtisadi artımın stimullaşdırılmasına yönəldmiş pul siyasəti nəzərdə tutulur. Yumşaq pul siyasəti yeridərkən Mərkəzi Bank verdiyi kreditlər üzrə faiz dərəcələrini aşağı salır, qiymətli kağızlar alaraq dövriyyəyə pul buraxır, banklara daha çox kreditlər verir, milli valyutanın məzənnəsinin ucuzlaşmasına şərait yaradır. Yumşaq pul siyasəti inflyasiya tempinin artım tempini sürətlənməklə yanaşı, həm də inflyasiya səviyyəsinin dəyişkən xarakterli olmasına səbəb olur. Eləcə də, inflyasiya səviyyəsinin gözlənilməz artımı borc verənlərinə əleyhinə işləyir və nəticədə bazarda borc vasitələrinin də azalması baş verir. Inflyasiya səviyyəsindəki gözlənilməz azalmalar isə əksinə borc verənlərin lehinə işləyən faktordur. Bununla da bankların borc portfelinin keyfiyyəti aşağı düşür, onların fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir və hətta iflaslara da səbəb ola bilər.

Sərt pul siyasəti

Sərt pul siyasəti inflyasiyanın məhdudlaşdırılmasına yönəldmiş siyasətdir. Sərt pul siyasəti yeridərkən Mərkəzi Bank verdiyi kreditlər üzrə faiz dərəcələrini yüksəldir, malik olduğu qiymətli kağızları sataraq dövriyyədəki pulu azaldır, milli valyutanın məzənnəsinin möhkəmlənməsinə şərait yaradır, banklara kredit verilməsini məhdudlaşdırır. Sərt pul siyasəti inflyasiyanın azalmasına və uyğun olaraq faiz dərəcələrinin də aşağı düşməsinə səbəb olur. Nəticədə depozitlərin səviyyəsində azalma

müşahidə olunur ki, bu da başqa bir maliyyə qeyri-sabitliyinə yol aça bilər. Sərt pul siyasətinin işə yaramadığı və reel faizlərin davamlı olaraq artmağa davam etdiyi bir vəziyyətdə maliyyə qeyri-stabilliyi qaçınılmazdır. Sərt və yumşaq pul siyasətlərindən birinin seçilməsini təmin edəcək dəqiq şərtlər mövcud deyildir. Ona görə də pul siyasəti və maliyyə stabilliyi arasında əlaqənin dəqiq şəkildə analiz edilməsi vacibdir.

Pul-kredit siyasəti iqtisadi proseslərin çevik idarə edilməsi və stabiləşdirilməsi üçün Mərkəzi Bankın (MB) tədbirlər sistemindən ibarətdir. MB-nin pul siyasətinin əsas məqsədi inflyasiyanı nəzarət altında saxlamaqla yeni iş yerlərinin açılmasına və əhalinin tam məşğulluğuna, iqtisadi artıma nail olmaq üçün ölkədə münbit maliyyə mühiti yaratmaqdır.

Bu məqsədlərin əldə edilməsində MB pul kütləsinin tənzimlənməsindən geniş istifadə edir. Çünki, pul kütləsi qiymətlərin sabilliyində, ümumi tələb və təklifin balanslaşdırılmasında mühüm amil hesab edilir. Başqa sözlə dövriyyədə arxasında real əmtəə dayanmayan pul kütləsinin artması inflyasiyanın başlıca səbəblərindəndir. Ümumiyyətlə, Mərkəzi Bank elə bir optimal qiymət hədləri formalaşdırmağa çalışır ki, həm istehsalçının və istehlakçının maraqları uzlaşsın, həm də iqtisadi artım baş versin. Bunun üçün Mərkəzi Bank bir rəqəmli inflyasiya səviyyəsinin formalaşdırılmasını hədəfləyir. Müasir iqtisadi sistemlərdə sıfır inflyasiyalı iqtisadiyyat yoxdur. Çünki qiymətlər həddən aşağı düşəndə istehsalçı kifayət qədər mənfəət əldə edə bilmir və istehsala marağı azalır. İnkişaf etmiş ölkələrdə illik 3-4 faizlik inflyasiyadan iqtisadi artımı stimullaşdırmaq üçün istifadə edilir.

2.2 Mərkəzi bankın pul-kredit siyasətinin vasitələri

Pul siyasətini həyata keçirərkən Mərkəzi banklar iki istiqamətdə hərəkət edə bilər:

1. Birbaşa tənzimləyici gücündən istifadə edərək; 2. Mərkəzi bank dolayı olaraq pul bazarına müdaxilə etmək şərti ilə.

1. Birbaşa pul siyasətinin alətləri. Birbaşa pul siyasətində Mərkəzi Bank məqsədlərini həyata keçirmək üçün bazar qaydaları çərçivəsindən deyil, qanuni qaydalar yolundan istifadə edir.

1.1. Faiz dərəcələrinə nəzarət. MB-nin birbaşa alətləri içərisində ən çox istifadə ediləni - faiz dərəcələri üzərində nəzarət sistemidir. Mərkəzi Bank kredit qurumlarına əmanət və kredit əməliyyatlarına görə faiz dərəcələrinə məhdudiyyət qoya bilər. Bu tətbiqat çərçivəsində müxtəlif sektorlara müxtəlif faiz dərəcələri tətbiq edilə bilər, və bu zaman stimullaşdırılacaq sektorlara açılacaq kreditlərin faiz dərəcələri aşağı səviyyədə tutulur. Burada məqsəd kredit mənbələrin dövlət proqramına uyğun olaraq prioritet sahələrə verməkdir.

1.2. Kredit limitləri. Mərkəzi Banklar kommersiya banklarının iqtisadi fəaliyyətlə əlaqədar olaraq sektorlara açacaqları kredit miqdarına məhdudiyyət qoya bilər. Açılacaq kreditlərə görə məhdudiyyət limitləri fərqləndirilir. Stimul edilmək istənilən sektorlara ayrılacaq kredit limitlərinin miqdarı yüksək tutulur və burada məqsəd kreditlərin bu sektorlara yönəlməsini təmin etməkdir.

1.3. Fərqliləşdirilmiş reeskont kreditləri. Bank bazasında reeskont kvotaları, bankların məqsədlərinə, risk vəziyyətinə uyğun olaraq, likvid ehtiyacı ilə əlaqədar müəyyən edilir. Məqsəd bu kvotaların yardımı ilə yerli bankların reeskont pəncərəsindən daha çox yararlanma bilməsini, bununla da bəzi sektorların maliyyə baxımından dəstəklənməsini təmin etməkdir. Məsələn, kənd təsərrüfatı sektoruna daha çox qaynaq transfer edən banklarda Mərkəzi bank tərəfindən reeskont kvotaları yüksək tutulur.

1.4. Disponibilitə tətbiqi. Mərkəzi Bank, kommersiya bankının aktivlərindəki mənbələrin müəyyən bir nisbətini dövlət istiqraz kağızlarını satın almağa və ya

bankların aktivlərinin müəyyən faizini kassalarında nağd olaraq tutmağa məcbur edə bilər.

1.5. Portfeldə finans aktivlərinin yenidən nizamlanması. Mərkəzi Bank, kommersiya banklarının portfellerində tutacaqları maliyyə aktivlərinin nisbətini təsbit edə bilər. Məsələn, satın alınan səhm və iqtisadçılar hansı fəaliyyət sahəsinə aid olmasını, bunların nisbətini və ya miqdarının nə qədər olacağını müəyyən edə bilər. Beləliklə, finans qurumlarının əllərində olan fondların iqtisadi sektorlara transfer edilməsini təmin etmək mümkündür.

1.6. Reklam və ya rəsmi olmayan göstərişlər. Mərkəzi Bankın ölkədə həyata keçiriləcək pul siyasətinin məqsədləri haqqında media qurumları vasitəsilə ictimaiyyətə açıqlamaları və ya iqtisadi islahatlar haqqında tövsiyə və təklifləri, şirkət və şəxslərin gələcək investisiya qərarlarında dəyişikliyə təsir edə bilər.

2. Dolayı pul siyasəti. Dolayı pul siyasətinin həyata keçirilməsi istiqamətində Mərkəzi Bank pul bazarında bütün iştirakçılar kimi eyni statusda iştirak edir və bazarda gedən dəyişikliklərin təşəbbüskarı birbaşa Mərkəzi Bank deyil, bazardır. Pul siyasətinin dolayı alətlərinin üç növü mövcuddur: Reeskont siyasəti; Məcburi ehtiyat normaları; açıq bazar əməliyyatı.

2.1. Reeskont siyasəti. Mərkəzi Bank reeskont əməliyyatlarını aparmaqla, likvid keyfiyyəti yüksək olan finans varlıqlarının diskont edilməsi formasında həyata keçirir. Bu yolla Mərkəzi Bank bankların kredit həcmələrinə təsir edə bilər. Reeskont krediti likvidə ehtiyacı olan bankların ən son likvid mənbəyi olan MB bu açığın bağlana bilməsi məqsədi ilə kredit təmin edilməsini qoruyan bir pul-kredit siyasəti alətidir.

2.2. Məcburi ehtiyat normaları. Mərkəzi Bank bu siyasəti həyata keçirməklə, kommersiya banklarına portfellerinin müəyyən bir hissəsini rezerv pul olaraq saxlamaqla (nağd və ya MB-da əmanət formasında) qarşılarına öhdəçilik qoymaqladır. Başqa sözlə, məcburi ehtiyat normaları bankların passivlərində yer alan bəzi öhdəliklərinin müəyyən bir hissəsinin nağd və faizsiz olaraq MB tərəfindən bron edilməsidir. MEN tətbiqi, bankların əmanətlərinə ani və vaxtaşırı çəkilişlərə qarşı bir yandan əmanət sahiblərinin sistemə olan inamını artırmaqla bərabər, digər tərəfdən pul

miqdarına nəzarətdə önəmli bir alət olmuşdur. (Gizli vergi təsiri uyğulamaya görə faiz ödəmələrindən topladıqları əmanətin bir hissəsini faizsiz olaraq MB depo etdiyindən, banklar bu hissədən əldə edəcəyi gəlirdən məhrum olur).

2.3. Açıq bazar əməliyyatı (ABƏ). Açıq bazar əməliyyatı, finans aktivlərinin MB tərəfindən birinci və ikinci bazarda birbaşa və ya tərs depo əməliyyatlarında istifadə edilən maliyyə aktivləri içərisində başlıca yeri cari xəzinə borcları və dövlət istiqraz sənədləri tutur. Açıq bazar əməliyyatı MB-nin tədavüldəki pul kütləsini azaltmaq və ya çoxaltmaq üçün xəzinə bono və istiqrazlar, özəl sektora aid bəzi istiqraz və sənədləri ilə konkret və ya keçici bir müddət üçün alqısatqı əməliyyatıdır. Açıq bazar əməliyyatları, bankların likvidlərindəki və bazardakı pul miqdarında dəyişikliyə yol açır. Bankların likvidində meydana gələn dəyişmələr kredit açar və fond həcminə və kredit siyasətinə təsir edə bilər. Bundan başqa, açıq bazar əməliyyatları bazardakı faiz dərəcəsinə təsir edir. MB qiymətli kağızları satın alarkən bazara likvid çıxdığından faiz dərəcələri aşağı düşəcək, qiymətli kağızın qiyməti artacaqdır. Pul siyasətinin həyata keçirilməsi məqsədi ilə buraxılan Mərkəzi Bankın borc qiymətli kağızlarının buraxılışı və dövriyyəsi qaydaları qanunvericiliklə müəyyən edilir. Mərkəzi Bankı uçot dərəcəsinə və öz əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini müəyyənləşdirir. Mərkəzi Bankı uçot dərəcəsinə müəyyənləşdirərkən ölkədəki mövcud makroiqtisadi durumu və maliyyə bazarının vəziyyətini nəzərə alır. Mərkəzi Bankı öz əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini pul bazarının likvidlik vəziyyətini nəzərə alaraq özünün açıq bazar, yenidən maliyyələşdirilmə və depozit əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini təsbit etməklə və ya hərraclarda tələb və təklif əsasında müəyyənləşdirir. Mərkəzi Bank müəyyən etdiyi uçot dərəcəsinə və öz əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini dərc etdirir.

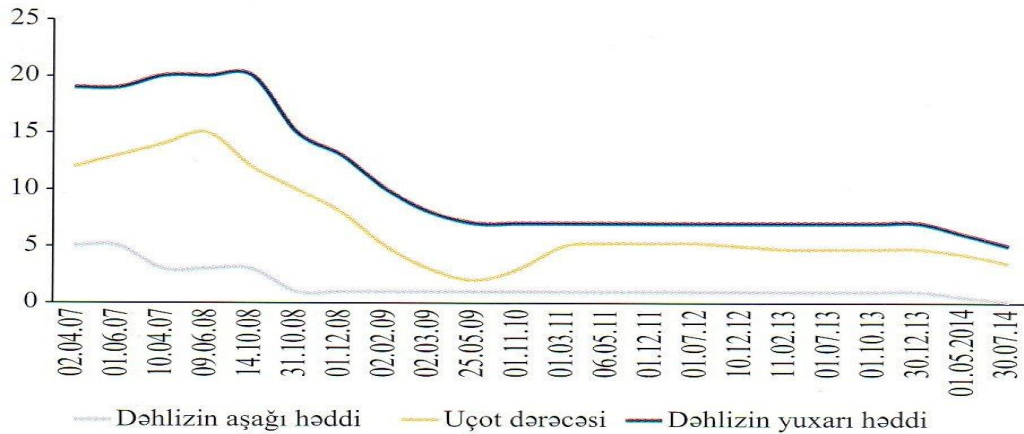
Əvvəlki illərdə olduğu kimi 2014-ci ilin hesabatında Mərkəzi Bank pul siyasətini makroiqtisadi sabitliyin təmin olunmasına yönəlmişdir.

Pul siyasəti həyata keçirilərkən xarici və daxili iqtisadi mühit maliyyə bazarlarının durumu və pul siyasətinin ötürücülük qabiliyyətinin xüsusiyyətləri də nəzərə alınmışdır.

İnflyasiyanın optimal səviyyədə olması nəzərə alınaraq iqtisadi artıma zəruri dəstək vermək məqsədilə Mərkəzi Bank il ərzində faiz dahlizinin parametrlərinə 2 dəfə dəyişiklik etmişdir. Nəticədə **uçot dərəcəsi** mərhələlərlə 4.75 %-dən 3.5%-ə dahlizin

yuxarı həddi 7%-dən 5%-ə aşağı həddi isə 1%-dən 0.1%-ə endirilmişdir. Eyni zamanda bankların xarici və daxili öhdəlikləri üzrə məcburi ehtiyat normaları 2014-cü ilin avqustundan 3%-dən 2%-ə endirilmişdir.

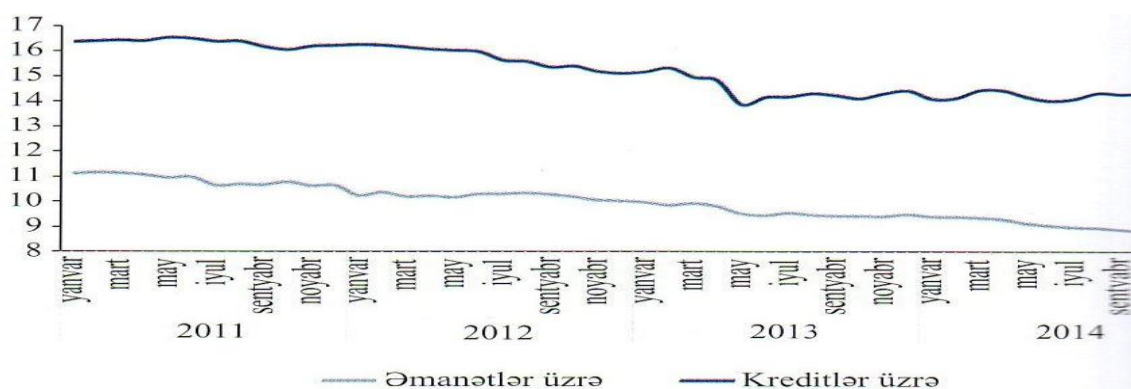
Faiz dəhlizinin parametrləri. %-lə

Mərkəzi Bankın pul siyasəti qərarları bank sektorunda faiz dərəcələrinin dəyişiminə təsir göstərən amillərdən biri olmuşdur. İl ərzində manatla ümumi kreditlər üzrə faiz dərəcəsi 0.6 faiz bəndi o cümlədən hüquqi şəxslərə kreditlər üzrə faiz dərəcələri 1.5 faiz bəndi aşağı düşmüşdür.

Əmanətlər üzrə isə faiz dərəcələri il ərzində 0.7 faiz bəndi aşağı düşmüşdür.

Manatla nominal faiz dərəcələri

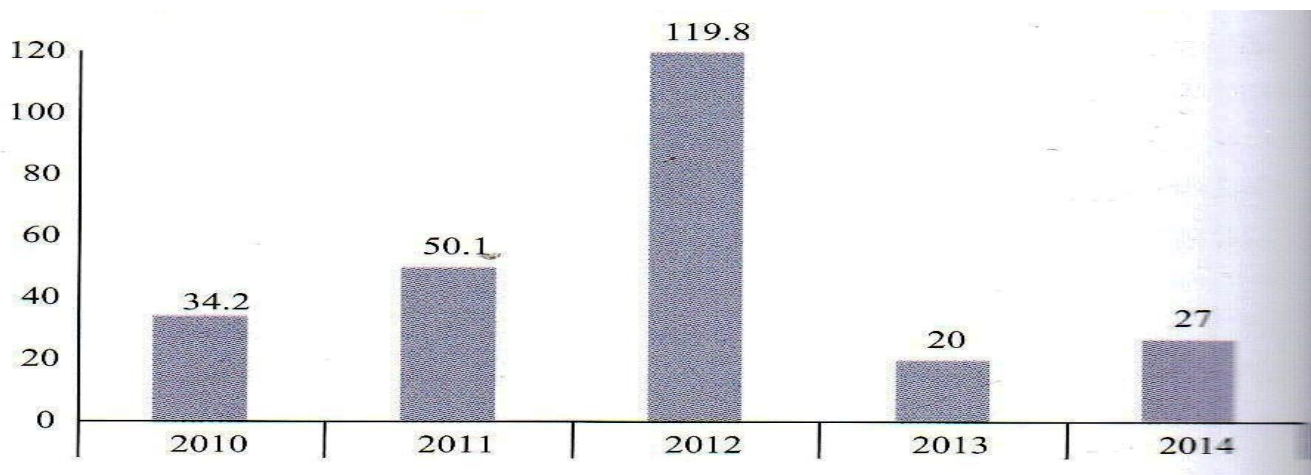

İlin sonuna dövrüyyədə olan notların həcmi 2 mln.manat təşkil etmişdir. Son hərracda notlar üzrə orta gəlirlilik 0.91% ilin əvvəlində isə 1.07% təşkil etmişdir.

Mərkəzi Bankın yeritdiyi pul siyasətinin əsas məqsədi qiymət sabilliyinin əldə edilməsidir. Qiymətlərin optimal səviyyəsinin saxlanması indiki zamanda iki istiqamətə malikdir: İnflyasiya səviyyəsinin 2,5% və daha az olması, monetar siyasətin daha açıq (sərbəst) rejimi. Bununla yanaşı pul siyasətinin mühüm aləti faiz dərəcələrinin səviyyəsinin tənzimlənməsi də qeyd olunur.

İl ərzində açıq bazarda əməliyyatların və məcburi ehtiyat normalarından istifadə olunmaqla pul kütləsinin artım templərinə bank sistemində **likvidlik səviyyəsi tənzimlənməmişdir**

Dövriyyədə olan notların sayı həcmi. mln manatla

Mərkəzi Bank kredit təşkilatlarına məcburi ehtiyatlar saxlamaq barədə göstəriş verə bilər. Ehtiyatlar depozitlərin faizi nisbətində müəyyən edilir və Mərkəzi Bankda saxlanılır. Tələb olunan ehtiyatların norması, hesablanması və saxlanması qaydası Mərkəzi Bankın İdarə Heyəti tərəfindən müəyyən edilir. Məcburi ehtiyatlar təmin edilmədikdə Mərkəzi Bank ehtiyatı təmin etməyən kredit təşkilatına və onun inzibatçılarna qarşı Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş inzibati tənbeh tədbirlərini tətbiq edə bilər.

Azərbaycan Mərkəzi Bank qarşıdakı il üçün dövlətin pul siyasətinin əsas istiqamətlərini oktyabr ayının 1-dən gec olmayaraq, Azərbaycan Respublikası Prezidentinə təqdim edir və dekabr ayının 31-dək kütləvi informasiya vasitələrində ictimaiyyətə açıqlayır. Pul siyasətinin əsas istiqamətlərini açıqlayarkən, Mərkəzi Bank cari ildə həyata keçirilən pul siyasətinin yekunlarını, habelə qarşıdakı il üçün müəyyən

etdiyi pul siyasətinin məqsəd və vəzifələrini, Mərkəzi Bankdan asılı olan və asılı olmayan amilləri də əks etdirməklə onların həyata keçirilməsi yollarını göstərir.

Maliyyə bazarlarının inkişaf səviyyəsini nəzərə alaraq MB 2007-ci ildən etibarən pul siyasətinin beynəlxalq əstandartlara uyğunlaşdırılması çərçivəsində «faiz dərəcələri dəhlizi» yanaşmasının tətbiqini nəzərdə tutur. Yeridilən pul siyasətinin reallaşması mexanizmlərinin mütərəqqi formalarından olan faiz dəhlizinin tətbiqini yeni əməliyyat strukturunu nəzərdə tutmaqla MB iqtisadiyyatda pulun dəyərinə təsir etmək imkanlarının genişləndirəcəkdir.

Mərkəzi Bank pul siyasəti üzrə hədəflərinə nail olmaq üçün faiz dəhlizinin parametrləri, məcburi ehtiyat normaları, açıq bazar əməliyyatları kimi alətlərdən aktiv istifadə etmişdir.

Pul siyasətinin həyata keçirilməsi məqsədi ilə buraxılan Mərkəzi Bankın borc qiymətli kağızlarının buraxılışı və dövriyyəsi qaydaları qanunvericiliklə müəyyən edilir. Mərkəzi Bank uçot dərəcəsini və öz əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini müəyyənləşdirir. Mərkəzi Bank uçot dərəcəsini müəyyənləşdirərkən, ölkədəki mövcud makroiqtisadi durumu və maliyyə bazarının vəziyyətini nəzərə alır. Mərkəzi Bank öz əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini pul bazarının likvidlik vəziyyətini nəzərə alaraq özünün açıq bazar, yenidən maliyyələşdirilmə, depozit əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini təsbit etməklə hərraclarda tələb və təklif əsasında müəyyənləşdirir. Mərkəzi Bank müəyyən etdiyi uçot dərəcəsini və öz əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini dərc etdirir. Mərkəzi Bank kredit təşkilatlarına məcburi ehtiyatlar saxlamaq barədə göstəriş verə bilər. Məcburi ehtiyatlar Mərkəzi Bank tərəfindən pul siyasətinin həyata keçirilməsində istifadə olunan əsas alətlərdən biri olaraq pul kütləsini və bank sisteminin likvidliyini tənzimləyən mexanizmdir. Ehtiyatlar depozitlərin faizi nisbətində müəyyən edilir və Mərkəzi Bankda saxlanılır. Tələb olunan ehtiyatların norması, hesablanması və saxlanması qaydası Mərkəzi Bankın İdarə Heyəti tərəfindən müəyyən edilir. Məcburi ehtiyatlar təmin edilmədikdə, Mərkəzi Bank ehtiyatı təmin etməyən kredit təşkilatına və onun inzibatçılarna qarşı Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş inzibati tənbeh tədbirlərini tətbiq edə bilər. Məcburi ehtiyatlar depozitlərin valyutasında (manat və xarici valyuta) Mərkəzi Bankda

bankın müvafiq müxbir hesablarında saxlanılır. Pul siyasətinin həyata keçirilməsi məqsədilə Mərkəzi Bank tərəfindən kredit təşkilatlarının yenidən maliyyələşdirilməsi həyata keçirilir. Bu zaman verilən kreditlər dövlət qiymətli kağızları, dövlətin və digər etibarlı emitentlərin qarantiyaları və zəminliyi, xarici valyuta, qızıl, müxtəlif formada qiymətli metallar və digər aktivlərlə təmin olunmalıdır. Yenidən maliyyələşdirilmənin forma, qayda və şərtlərini Mərkəzi Bankın İdarə Heyəti müəyyən edir. Kreditlər kredit təşkilatlarının baş idarələrinə verilir. Depozit əməliyyatları Mərkəzi Bank özünün müəyyən etdiyi şərtlərlə və qarşılıqlı razılaşma əsasında kredit təşkilatlarından depozitlər cəlb edə və onlarda depozitlər yerləşdirə bilər. Pul siyasətinin həyata keçirilməsi məqsədilə istisna hallarda, qanunvericiliyə müvafiq olaraq, Mərkəzi Bank kredit təşkilatları tərəfindən aparılan ayrı-ayrı əməliyyatları müvəqqəti məhdudlaşdırır, o cümlədən onların əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrinin aşağı və yuxarı hədlərini müəyyənləşdirə bilər.

2.3 Mərkəzi Bankın valyuta tənzimlənməsinin əsas forma və metodları

Valyutanın sabitliyinin təmin edilməsi və iqtisadiyyatın pulla təmin olunması arasında dəqiq sərhəd yoxdur, çünki pulun dəyərinin (yəni valyutanın sabitliyinin) idarə olunması qismən də olsa, pul kütləsinin (pulun həcmnin) idarə olunması vasitəsilə baş verir və sonuncu yenə də mərkəzi bankların bazardakı fəaliyyəti vasitəsilə həyata keçirilir.

Mərkəzi banklar pul kütləsinin idarə olunması üçün valyuta siyasətinin alətləri kimi aşağıdakılardan istifadə edir:

- a) diskont siyasəti – mərkəzi bankın uçot dərəcəsinin dəyişdirilməsi yolu ilə valyuta məzənnəsinin tənzimlənməsi;
- b) valyuta müdaxiləsi – valyuta bazarlarında tələb və təklifin tarazlaşdırılması məqsədilə mərkəzi bankın valyutaların alqı-satqısı əməliyyatlarında müntəzəm iştirakı;
- c) devalvasiya (milli valyutanın xarici valyutalara nisbətən məzənnəsinin məsədyönlü uçotlaşdırılması) və revalvasiya (milli valyutanın xarici valyutalara nisbətən məzənnəsinin qaldırılması).
- ç) valyuta məhdudiyyətləri – valyuta əməliyyatlarının inzibati tədbirlər və qanunverici aktlarla qadağan olunması və ya limitləşdirilməsi nəzərdə tutulur.

Valyuta tənzimlənməsi – valyuta və valyuta dəyərləri ilə əməliyyatların keçirilməsi qaydasında özünü əks etdirən beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin dövlət tənzimlənməsi formasıdır. Kapitalist sistemli ölkələrdə valyuta tənzimlənməsi dünya və dövlət iqtisadiyyatının vəziyyətindən, maliyyə sisteminin etibarlılığından asılıdır. Bundan əlavə, dövlətlər arasındakı münasibətlər valyuta siyasətinə həlledici təsir göstərir.

Bəzi dövlətlər valyuta tənzimlənməsindən xarici ticarətə dövlət müdaxiləsi aləti kimi istifadə edir. Bundan başqa, o daxili-iqtisadi ekspansiyadan qorunma funksiyasının yerinə yetirir.

Başqa sözlə desək, valyuta nəzarəti dövlətin maraqlarını əks etdirməklə eyni zamanda, onun valyuta əməliyyatlarına əsassız müdaxiləsinin qarşısını alır. Həmçinin dövlət valyutanı tənzimləmək məqsədilə valyuta məzənnəsinin dəyişmə sərhədərini təyin edir. Bu sərhədlər valyuta dəhlizi adını daşıyır.

Valyuta tənzimlənməsi haqqında qanun hər bir dövlətdə mövcuddur və dövlətin valyuta siyasətinin əsas vəziyyətini əks etdirir. Bu zaman qanunvericilik tərəfindən valyuta məhdudlaşdırılmaları, daha doğrusu valyuta və digər valyuta dəyərləri ilə əməliyyatlarda məhdudlaşdırılmalar təyin edilə bilər. Bu məhdudlaşdırılmalar isə sərhəddən kənara pul köçürmələri, kapital çıxarımı və əcnəbi valyuta ilə sərbəst ticarətə qadağa qoyulmanı əhatə edə bilər.

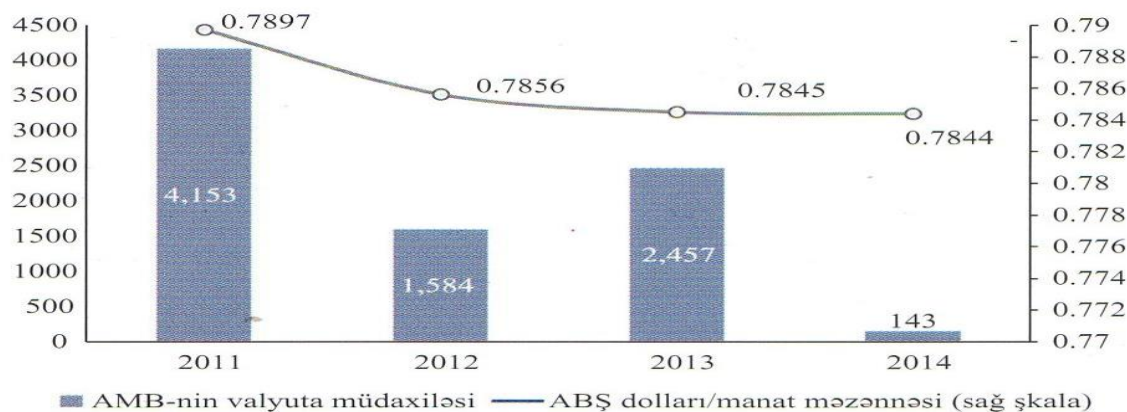
Valyuta siyasəti özündə dövlət təşkilatları, maliyyə və bank təşkilatları tərəfindən həyata keçirilən iqtisadi, təşkilati tədbirləri əks etdirir.

AR-in Valyuta Tənzimi haqqında qanunun II fəslinin II maddəsində . aşağıdakı üddəalar qeyd edilir.

1. Rezidentlər arasında milli valyuta ilə hesablaşmalar heç bir məhdudiyyət qoyulmadan aparılır.
2. Azərbaycan Respublikasında qeyri-rezidentlər tərəfindən milli valyutanın əldə edilməsi və ondan istifadə edilməsi qaydası Azərbaycan Respublikası Milli Bankı tərəfindən müəyyən edilir.
3. Rezidentlər və qeyri-rezidentlər tərəfindən milli valyutanın və milli valyutada ifadə edilmiş qiymətli kağızların Azərbaycan Respublikasından çıxarılması və göndərilməsi eləcə də Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi və göndərilməsi Azərbaycan Respublikası Milli Bankının və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin birgə müəyyən etdikləri qaydada həyata keçirilir.

2014-cü ilin dərc olunmuş hesabatına uyğun olaraq manatın məzənnəsinin sabitliyi təmin edilmişdir. Məzənnə siyasəti qeyri-neft sektorunun rəqabət qabiliyyətinin qorunması tədiyə balansına vəziyyəti nəzərə alınmaqla həyata keçirilmişdir.

AMB-nin valyuta müdaxiləsi. mln \$

Əvvəlki illər ilə müqayisədə valyuta alışlarının az olması dekabr ayında partnyor ölkələrdəki devalvasiyanın təsiri ilə xaricivalyutaya tələbin kəskin artması ilə izah olunur. Bu şəraitdə Mərkəzi Bank tərəfindən 142.8 milyon ABŞ dolları həcmində xalis valyuta alışları həyata keçirilmişdir.

Milli pul vahidinin mübadilə məzənnəsinin stabiləşdirilməsi paritet (alıcılıq qabiliyyəti) və mübadilə kurslarını yaxınlaşdırmağa imkan verir. Bu isə açıq iqtisadiyyatda stabilləşmənin və kapitalın xarici ticarət əməliyyatları sferasına axınının dayandırılmasının vacib şərtidir. Milli pul vahidinin mübadilə məzənnəsinin stabilləşməsi kapitalın möhtəkir valyuta dəyişmə əməliyyatları sferasına axınını dayandırmağa imkan verir, çünki dayanıqlı iqtisadiyyatda bank əməliyyatlarında və gəlirlərində dempinq əməliyyatlarının yeri əhəmiyyətli dərəcədə olmur. Mübadilə məzənnəsinin stabilləşməsi həmçinin zərərli eksportu azaltmağa və tamamilə dayandırmağa, əhali və təsərrüfat subyektləri tərəfindən milli pul vahidinə olan inamı möhkəmləndirməyə imkan verir. Lakin valyuta məzənnəsini stabiləşdirmək cəhdi xeyli valyuta ehtiyatlarının mövcudluğunu tələb etməklə yanaşı, həmçinin bütövlükdə pul-kredit siyasətinin sərtliliyinə və kompleksliyinə də yüksək tələblərin verilməsini nəzərdə tutur. Buna baxmayaraq, valyuta məzənnəsinin qeydiyyata və ya sabitliyi eyni zamanda dövlət rəhbərliyinə də böyük siyasi dividendlər gətirə bilər. Bu, hər şeydən əvvəl onunla

əlaqədardır ki, müəyyən zaman müddəti üçün inflyasiyanın dayandırılması və ya tamamilə yox olması baş verir. Lakin valyuta məzənnəsinin uzunmüddətli stabilliyinə bir sıra faktorlar mane olur. Bunlar valyuta ehtiyatlarının olmaması, valyuta bazarının məhdudluğu və dağınıqlığı, möhtəkirlik səbəbləri üzündən milli valyuta məzənnəsinin həddən artıq aşağı düşməsidir.

Valyuta məzənnəsi milli müəssisələrin və ya ayrıca dövlətin istehsal xərcləri (qiymətləri) ilə dünya bazar qiymətlərinin dəyər müqayisələri üçün alət rolu oynayır. Valyuta məzənnəsi xarici iqtisadi əməliyyatların nəticəsini kəmiyyət baxımından ölçməyə və üzə çıxarmağa imkan verir. Ona görə də müxtəlif ölkə valyutalarının dəyər nisbətini əks etdirən valyuta məzənnəsi ekvivalent mübadilə üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir, digər faktorlarla yanaşı ixrac və idxal qiymətlərinin nisbətinə, birliklərin, müəssisə və şirkətlərin rəqabətə davamlılığına və gəlirinə təsir göstərir. Qeyd olunmuş valyuta məzənnəsi dövləti məcbur edir ki, nə olursa olsun, bu məzənnəsi müəyyən səviyyədə saxlasın. Qeyd olunmuş valyuta məzənnəsi istehsal və mübadilədə dəyişikliyə uğramış beynəlxalq şərtlərə uyğun gəlməyən strukturları və tənəsübləri konservləşdirir və nəticədə xarici faktorların daxili iqtisadiyyata bilavasitə təsirinə mane olur. Valyuta kurslarının dayanıqlığı iki əsas şərtdən asılıdır: *dövlətlər arasında ödənişlərin balanslaşdırılması; ödəniş tarazlığının pozulma hallarında bazardakı mübadilə məzənnəsinin saxlanması üçün valyuta ehtiyatlarının kifayət qədər olması. Ona görə də ölkənin ödəniş balansının vəziyyəti, hər şeydən əvvəl, cari əməliyyatlar üzrə milli pul vahidinin valyuta məzənnəsinə bilavasitə təsir göstərir. Xroniki passiv ödəniş balansında milli valyutanın mübadilə məzənnəsi aşağı düşür, aktiv ödəniş balansında isə valyuta məzənnəsi yüksəlir. Xarakterik haldır ki, valyuta məzənnəsinin dinamikası üçün əsas əhəmiyyət kəsb edən, iki ölkə arasındakı cari əməliyyatlar üzrə ödəniş balansının saldosu yox, bu balansın həmin ölkə ilə beynəlxalq hesablaşmalarda iştirak edən bütün dövlətlər üzrə ümumi saldodur. Öz növbəsində, beynəlxalq hesablaşmalar balans sistemi ilə əlaqədardır. Balans sisteminə ticarət balansı, cari əməliyyatlar üzrə ödəniş balansı, kapital və kreditlərin hərəkət balansı, ümumi ödəniş balansı, müəyyən tarix üzrə hesablaşma balansı, müəyyən dövr üçün hesablaşma balansı daxildir. Ticarət balansı ödəniş balansının əsas tərkib hissəsi olub, müəyyən zaman dövrü üçün (ay, rüb, il) həmin ölkə mallarının ixrac və idxal dəyərlərinin nisbətini

göstərir. Cari əməliyyatlar üzrə ödəniş balansına xarici ticarət dəyərindən başqa, nəqliyyat xərcləri, turizm xərcləri, investisiya gəlirləri (görünməyən ixracatdan gələn gəlirlər), o cümlədən transfertlər - şəxsi və rəsmi köçürmələr daxildir. Cari əməliyyatlar üzrə ödəniş balansının aktiv saldosu kapitalın ölkədən çıxarılması üçün zəmin yaradır. Passiv saldo isə kapital və kreditlərin hərəkət balansında əks olunan kapitalların uyğun axını ilə ödənilməsini tələb edir. Kapitalların və kreditlərin hərəkət balansına ehtiyatların nəzərə alınmama şərti ilə kapitalların hərəkəti, birbaşa investisiyalar, portfel investisiyaları, gəlirin yenidən investisiya edilməsi, qısamüddətli və uzunmüddətli kapitallar, kreditlər üzrə köçürmələr və ödənişlər daxildir. Ümumi ödəniş balansına cari əməliyyatlar üzrə ödəniş balans, kapital və kreditlərin hərəkət balans, həmçinin qızıl və valyuta ehtiyatlarının hərəkəti daxildir. Hesablama balans verilmiş ölkənin başqa dövlətlərə nəzərən tələb və öhdəliklərini ifadə edir. Bu tələblərə və öhdəliklərə dövlət aktivləri (qızıl valyuta və başqaları) və şəxsi aktivlər, birbaşa investisiyalar, alınmış və verilmiş kreditlər, maliyyə və qeyri maliyyə korporasiyalarının digər öhdəlikləri daxildir. Ödəniş balansından fərqli olaraq, hesablama balansına digər ölkələrə nəzərən ödənişlərin aparılmadığı bütün tələblər və öhdəliklər daxildir. İndiki zamanda valyuta məzənnələrinin kəsilməz enmə-qalxmalarının və valyutaların nisbi qiymət dəyişmələrinin köməyi ilə qarşılıqlı beynəlxalq tələblərin və öhdəliklərin tənzimlənməsi ilə bağlı nəzəri imkan real həqiqətə çevrilmiş, müasir konversiya edilmə mexanizminin ayrılmaz hissəsi olmuşdur. Təcrübə üzən, lakin dövri şəkildə tənzimlənen valyuta məzənnələrinin müsbət nəticələrini təsdiq etdi. Bu tipli kursyaradıcı mexanizm milli iqtisadiyyatın «açıqlıq» prinsiplərinə və onların dünya təsərrüfatına inteqrasiyasına daha yüksək səviyyədə cavab verir. Üzən (şərtləşdirilmiş hədudlarda) valyuta kursları iqtisadiyyatın struktur və tənasüblərinin konservasiya problemini aradan qaldırır. Məsələn, azad bazar şəraitində valyuta mövqelərinin pisləşməsi xalq təsərrüfatının bu və ya digər sektorunda vəziyyətin uğursuzluğundan xəbər verir. Bu isə milli və beynəlxalq səviyyədə iqtisadi siyasət vasitələrinin köməyi ilə təshihəedici tədbirlərin zəruriliyini göstərir. Nəzərdə tutmaq lazımdır ki, valyutanın «təmiz» üzməyi (mərkəzi bankın şəxsində dövlətin müdaxiləsi olmadan) bu problemi həll etmir. Məhz buna görə də valyuta məzənnələrinin tənzimlənməsini nəzərdə tutan və mərkəzi banklar tərəfindən həyata keçirilən aktiv və elastiki valyuta siyasəti tələb olunur. Valyuta

məzənnəsi vasitəsilə milli pul vahidinin məhdudluğu aradan qaldırılır və onun lokal dəyərinin beynəlmiləl dəyərə çevrilməsi baş verir. Nəticədə özünəməxsus dəyər meyarı formalaşır və bu dəyər meyarı valyutaların bir-birləri ilə nizamlı və müntəzəm şəkildə dəyişdirilməsinə imkan yaradır.

Təsərrüfat əlaqələrinin bütün beynəlmiləlləşdirilmə mexanizmində valyuta məzənnəsinə xüsusi yer ayrılır. Onun köməyi ilə milli qiymətlərin, əmək haqlarının və bir çox başqa dəyər göstəricilərinin səviyyələri xarici ölkələrin analoji göstəriciləri ilə tutuşdurulur. İdxal əməliyyatlarının effektivliyi, bu və ya digər malların istehsal məqsədə- uyğunluğu, iqtisadiyyatın bu və ya digər sahələrində inışafın nisbi gəlirliliyi, nəticədə ölkənin beynəlxalq əmək bölgüsündəki iştirak səviyyəsi bu əsasla müəyyənləşir. Hər bir dövlətin valyuta tənzimlənməsi, hər şeydən əvvəl, valyuta məzənnələrinin hansı sisteminin möhkəm məzənnə, yoxsa üzən məzənnə sisteminin istifadə olunmasından asılıdır.

Valyuta məzənnəsinin bazar və dövlət tənzimlənməsi mövcuddur. Rəqabətə və dəyər qanunlarının fəaliyyətinə, həmçinin tələb və təklifə əsaslanan bazar tənzimlənməsi nisbətən kortəbii şəkildə həyata keçir. Bazar və dövlət valyuta tənzimlənməsi bir-birini tamamlayır. Belə ki, bazar mexanizmi rəqabətə əsaslanaraq inkişaf üçün stimül yaradır, dövlət tənzimlənməsi isə valyuta münasibətlərinin bazar tənzimlənməsinin neqativ nəticələrinin aradan qaldırılmasına yönəldilir. Onlar arasındakı nisbət tez-tez dəyişir. Böhran, müharibə, müharibədən sonrakı dağıntılar şəraitində dövlət valyuta tənzimlənməsi üstünlük təşkil edir. İqtisadi vəziyyətin yaxşılaşması şəraitində valyuta əməliyyatlarının liberallaşdırılması baş verir və bu sahədə bazar rəqabətinə şərait yaradılır. Lakin, dövlət valyuta əməliyyatlarını nizama salmaq üçün həmişə valyuta nəzarətini həyata keçirir. Dövlət tənzimlənməsi valyuta münasibətlərində bazar tənzimlənməsinin neqativ nəticələrinin aradan qaldırılmasına, dayanıqlı iqtisadi artımın əldə olunmasına, ödəniş balansının tarazlığına, işsizlik və inflyasiya artımının azalmasına yönəlmişdir. Dövlət tənzimlənməsi valyuta siyasətinin köməyi ilə həyata keçir. Dövlətlərin valyuta siyasətlərinin mühüm aləti valyuta intervensiyalarıdır. Valyuta intervensiyaları valyuta bazarlarında aparıcı xarici valyutalara qarşı milli pul vahidinin alqı satqısı üzrə mərkəzi banklar tərəfindən aparılan əməliyyatlardır. Valyuta intervensiyalarının məqsədi uyğun valyuta məzənnəsi

səviyyəsinin, müxtəlif valyutalar üzrə aktiv və passiv balanslarının və ya valyuta bazarı iştirakçılarının ümidlərinin, gözləmələrinin dəyişilməsidir. Valyuta intervensiyları mexanizminin fəaliyyəti ticarət intervensiyyalarının yerinə yetirilməsinə analojidir.

Mərkəzi bank milli valyutanın məzənnəsini artırmaq üçün milli valyutanı alıb, xarici valyutanı satmalıdır. Bununla da xarici valyutaya olan tələbat azalır və deməli, milli valyutanın məzənnəsi artır. Milli bank milli valyutanın məzənnəsini azaltmaq üçün xarici valyutanı alaraq milli valyutanı satır. Bu isə xarici valyuta məzənnəsinin yüksəlməsinə, milli valyuta məzənnəsinin aşağı düşməsinə səbəb olur. Intervensiylar üçün, bir qayda olaraq, rəsmi valyuta ehtiyatlarından istifadə olunur. Onların səviyyəsinin dəyişilməsi valyuta məzənnələrinin formalaşma proseslərinə dövlət müdaxiləsinin göstəricisi ola bilər. Rəsmi intervensiylar müxtəlif üsullarla - birjada (açıq şəkildə) və ya banklararası bazarda (məxfi), brokerlər vasitəsilə və ya bilavasitə banklarla əməliyyatlar vasitəsilə, müddətli və ya təcili icra ilə keçirilə bilər. Bundan başqa, rəsmi valyuta intervensiyları «sterilləşdirilmiş» və «sterilləşdirilməmiş» olurlar. «Sterilləşdirilmiş» intervensiyların gedişində rəsmi xarici netto -aktivlərin dəyişmələri daxili aktivlərin uyğun dəyişiklikləri ilə kompensasiya olunur, yəni rəsmi «pul bazasının» ölçüsünə heç bir təsir mövcud olmur. Əgər intervensiyların gedişində rəsmi valyuta ehtiyatlarının dəyişiklikləri pul bazasının dəyişməsinə səbəb olursa, intervensiya «sterilləşdirilməmiş» olur. Uzunmüddətli perspektivdə milli valyuta məzənnəsinin dəyişmələri üzrə valyuta intervensiylarının arzu edilən nəticələrə gətirib çıxarması üçün müəyyən şərtlərin olması zəruridir. Bunlar mərkəzi bankda valyuta intervensiylarının keçirilməsi üçün kifayət qədər ehtiyatların olması, mərkəzi bankın uzunmüddətli siyasətinə bazar iştirakçılarının inamı, iqtisadi inkişaf sürəti, inflyasiya sürəti, pul kütləsinin dəyişmə sürəti (artması və ya azalması) kimi fundamental iqtisadi göstəricilərin dəyişməsidir. Valyuta intervensiylarının həyata keçirilməsi ilə bağlı təhlükə ondan ibarətdir ki, valyuta məzənnələrinin uzunmüddətli hərəkətinin əsas səbəbləri gözdən qaça bilər. Lakin pul siyasəti və əmək haqqı sahəsindəki siyasət bu məqsəd üçün yararlı deyil. Yalnız proteksionist tədbirlərin demontajı məzənnənin yüksəldilməsi istiqamətində milli valyutaya təzyiqin azaldılmasına kömək edə bilər.

Diskont və ya uçot siyasəti mərkəzi bank tərəfindən uçot stavkasının dəyişdirilməsi, o cümlədən daxili bazarda kredit dərəcəsinə və bununla da kapitalın

beynəlxalq hərəkətinə təsir etmək yolu ilə valyuta məzənnəsinin tənzimlənməsidir. Uçot siyasəti valyuta məzənnəsinin ənənəvi tənzimlənmə üsuludur. Lakin müasir şəraitdə valyuta məzənnəsinə bu təsir üsulunun effektivliyi əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır. Bu, təsərrüfat əlaqələrinin beynəlmilləşdirilməsi, kapitalların hərəkətinin və kreditin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi, kreditin bahalaşmasının milli iqtisadiyyatın inkişafına mənfi təsiri ilə əlaqədardır. Ona görə də müasir şəraitdə dövlətin valyuta məzənnəsinə əsas təsir aləti valyuta intervensiyasıdır. Proteksionist tədbirlər - xüsusi iqtisadiyyatın, indiki halda milli valyutanın müdafiəsinə yönəlmiş tədbirlərdir. Bu tədbirlərə, birinci növbədə, valyuta məhdudiyyətləri aid edilir. Valyuta məhdudiyyətləri rezidentlərin və qeyri rezidentlərin valyuta ilə və digər valyuta qiymətliləri ilə apardığı əməliyyatların qanunverici və ya inzibati qadağası və ya nizamlanmasıdır. Valyuta məhdudiyyətlərinin növləri valyuta blokadası, xarici valyutanın sərbəst alqı satqısına qadağa, beynəlxalq ödənişlərin və kapital hərəkətinin tənzimlənməsi, gəlirin, qızılın hərəkətinin və qiymətli kağızların repatriasiyası, xarici valyutanın və digər valyuta qiymətlilərinin dövlətin əlində mərkəzləşməsidir.

Dövlət ölkənin xarici ticarət şərtlərinin dəyişdirilməsi məqsədilə tez-tez valyuta məzənnəsi ilə manipulyasiyalar edir və valyuta tənzimlənməsinin ikiqat valyuta bazarı, devalvasiya və revalvasiya kimi üsullarından istifadə edir. Valyutanın tənzimlənmə tədbirlərinin keçirilməsi zamanı aşağıdakılar da nəzərə alınır: ticarət balansının vəziyyəti. Ticarət balansının kəsiri idxalın ödənilməsi üçün dövləti xarici valyuta almaq məcburiyyətində qoyur və valyuta məzənnəsinin aşağı düşməsinə gətirib çıxarır. Müsbət saldo isə, əksinə, milli valyuta məzənnəsinin qalxmasına səbəb olur; kapital hərəkətinin saldosu. Bu onunla əlaqədardır ki, xarici kapitalların ölkəyə axını onun valyuta məzənnəsinə qaldırır. Lakin faiz ödənişlərinin əks axını ilə əlaqədar olaraq, bu faktor perspektivdə əks tendensiyaya gətirib çıxara bilər; inflyasiya səviyyəsi və inflyasiya gözləmələri. Ölkədə inflyasiya səviyyəsinin digər ölkələrə nəzərən qalxması onun valyuta məzənnəsinə aşağı salır və əksinə. Ticarət balansının ödəniş balansında əsas yer tutur. Ona görə də ödəniş balansının cari əməliyyatları əks etdirən maddələri milli pul vahidinin valyuta məzənnəsinə daha çox təsir edirlər. Cari ödəniş balansının kəsiri dünya bazarında yerli mal və xidmətlərin aşağı rəqabətədavamlılığını və həmin ölkənin

vətəndaşları üçün xarici malların daha cəlbedici olduğunu göstərir. Bu isə dövlətin xarici borcunun artımına və milli pul vahidinin dəyişmə məzənnəsinin azalma tendensiyasına gətirib çıxarır. Lakin burada əsas rol ixrac və idxal mallarının qiymətlərinin elastikliyinə məxsusdur. Bu isə o deməkdir ki, idxal mallarına tələb qeyri elastiki olarsa, milli valyutanın dəyişmə məzənnəsinin düşməsi ölkənin ticarət balansını kəskinləşdirə bilər.

Mərkəzi banklar valyuta siyasətini milli pul vahidlərinin bazar (tarazlıq) məzənnəsinin müdafiəsi üzrə həyata keçirirlər. Onların valyuta bazarındakı əsas rolu milli pulların kəskin kurs dəyişmələrinə yol verməməkdən, kursları bu və ya başqa sərhədlərdə saxlamaqdan ibarətdir. Valyuta tənzimlənməsi milli, beynəlxalq və regional səviyyədə reallaşır. Dövlətlər səviyyəsində valyuta tənzimlənməsi Maliyyə Nazirliyi, Mərkəzi Bank, valyuta (maliyyə) nəzarəti orqanları tərəfindən aparılır. Valyuta tənzimlənməsi - beynəlxalq hesablaşmaların və valyuta əməliyyatlarının aparılması qaydalarının dövlət tərəfindən müəyyən olunmasıdır. Birbaşa valyuta tənzimlənməsi qanunvericilik aktları vasitəsilə, dolayısı valyuta tənzimlənməsi isə bazarın iqtisadi 64 agentlərinin davranışına iqtisadi, o cümlədən maliyyə-kredit üsulları ilə təsir göstərmək yolu ilə həyata keçirilir. Valyuta-kredit münasibətlərinin beynəlxalq miqyasda tənzimlənməsində BVF-nin roluna aşağıdakıları aid etmək olar: BVF valyuta məzənnələri rejiminin dövlətlərarası tənzimlənməsini həyata keçirir; SDR buraxmaq yolu ilə BVF şərtsiz likvid vəsait yaratmaq səlahiyyətinə malikdir; Fond qızılın demonetizasiyası siyasətinin icraçısıdır; BVF üzv ölkələrə kredit verməklə beynəlxalq valyuta-kredit münasibətlərinin tənzimlənməsində iştirak edir; BVF daim üzv ölkələrin makroiqtisadi siyasətinə və dünya iqtisadiyyatının qurumuna təsir və nəzarət edir.

3.1 İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsində pul-kredit mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi

Təxminən son 30 ildir ki, ölkə iqtisadiyyatını tənzimləmək üçün maliyyə siyasətinin yerini pul siyasəti almışdır. Maliyyə siyasətinin funksiyaları olan vergilər, borclar, xərclər və digər siyasətlər pul siyasətinə nəzərən insanlar tərəfindən daha çox qarşı çıxılan bir vasitədir. Bunun səbəbi isə, pul siyasətində həyata keçirilən birbaşa və dolayı pul siyasəti biraz daha qarışıq bir məsələ olduğu üçün, insanların başa düşməsi bir az daha çətinidir. Ona görə də, insanlar pul siyasətindəki bir dəyişikliyə etiraz etmirlər və ya edə bilmirlər. Amma, iqtisadiyyatı tənzimləmək üçün, istifadə olunan hər hansı bir maliyyə siyasəti vasitəsi, insanlar tərəfindən daha asan başa düşüldüyü üçün, insanlar buna öz etirazlarını bildirə bilirlər.

Müasir dövrdə pul siyasəti biraz daha qarışıq bir məsələ halını alıb. Dövriyyədəki pul həcmi, Mərkəzi Bankın (MB) və ya Xəzinədarlığın ixrac etdiyi pul həcminə bağlı qalmayıb, bank sektoru inkişaf etmiş ölkələrdə, bankların verdiyi kreditlər bazardakı pul miqdarını dəyişdirməyə başlayıb. Bununla birlikdə, MB-in vəzifəsi biraz daha ağırlaşmış. MB bazardakı pul miqdarını artırır-azaldaraq, dövriyyədəki pul miqdarını tənzimləməyə çalışır. Bunu da dolayı yoldan həll etməyə çalışır ki, biz bunun da o qədər asan olmadığını ilərləyən zamanlarda şahidi olacağıq.

Maliyyə siyasəti Maliyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirildiyi kimi, pul siyasəti də MB tərəfindən həyata keçirilir. MB, xalqdan depozit qəbul etmir və xalqa kredit vermir. Mərkəzi Bank müasir dövrdə sadəcə banklara kredit verir və banklardan depozit alır. İndi isə, müasir dövrdə MB-in tez-tez həyata keçirdiyi pul siyasətinin əsas funksiyaları hansılardır, onlara baxaq. Ümumiyyətlə, pul siyasəti dedikdə, birbaşa və dolayı pul siyasəti nəzərdə tutulur.

1) Birbaşa pul siyasəti

- a) Kreditlərin üst limiti
- b) Faiz təftişi
- c) Digər siyasətlər.

2) Dolayı pul siyasəti

- a) Açıq bazar əməliyyatları

- b) Qarşılıqlar siyasəti
- c) Faiz siyasəti
- d) Digər siyasətlər.

Mən burada birbaşa pul siyasəti və dolayı pul siyasətinin biraz daha aktiv istifadə edilənlərini yazdım. Bunlara bir neçəsini də əlavə edə bilərik. Mən bu yazımda son vaxtlarda çox istifadə olunan pul siyasətinin funksiyalarının əsas istifadə olunanları haqqında məlumat verməyə çalışacam. MB, iqtisadiyyatı tənzimləmək üçün, birbaşa pul siyasətindən çox nadirən istifadə edir. Daha çox istifadə etdiyi isə, dolayı pul siyasətidir. Dolayı pul siyasəti vaistələri birbaşa pul siyasəti vaistələrinə nəzərən, biraz daha yumuşaq bir siyasətdir.

Birbaşa pul siyasətinin funksiyalarından biri olan kreditlərin üst limitinin təyin olunması isə, Mərkəzi Bank tərəfindən bankların kredit vermə miqdarına limit qoyaraq, həyata keçirilir. Bunu edərək, MB bazardakı pul miqdarını tənzimləməyə çalışır. Bir digər funksiya olan faiz təftişi isə, yenə MB-ın ölkədə fəaliyyət göstərən bankların kredit faiz həddinə nəzarət edərək, bazardakı pul miqdarını lazımi şəkildə artırıb-azalmasıyla kontrol edir. Əgər, bazardakı pul miqdarını azaltmaq istəyirsə, bankların verdiyi kredit faiz həddini yüksəldir, yox əgər, bazardakı pul miqdarını artırmaq istəyirsə, yəni, bir canlanma yaratmaq istəyirsə, bankların verdiyi kreditlərin faiz həddini endirir.

Müasir dövüdə, çox daha aktiv olaraq MB-ın həyata keçirdiyi dolayı pul siyasətinin funksiyalarından biri olan açıq bazar əməliyyatlarıdır. MB ölkədə fəaliyyət göstərən banklardan istiqraz, veksəl, səhm və sair qiymətli kağızlar alaraq və ya onlara sataraq bazardakı pul miqdarına təsir edir. Buna, repo və ya tərs repo əməliyyatları da deyə bilərik. MB, bankların qiymətli kağızlarını alaraq, dövriyyədəki pul miqdarını artırır, tam tərs bir əməliyyatla, yəni, MB əlindəki qiymətli kağızları banklara sataraq, onların kredit vermə miqdarının azaltmasını təmin edir. Bunun nəticəsi olaraq, bazardakı pul miqdarı azaldılmış olur. İqtisadiyyatdakı durğunluğu pul miqdarını artdırmaqla həll etməyə çalışan MB, bazardakı pul miqdarını artıraraq canlanma yaratmaq istəyir. Bunun yollarından biri də, açıq bazar əməliyyatlarıdır.

Dolayı pul siyasətinin bir digər funksiyası olan qarşılıqlar siyasəti (buna məcburi qarşılıqlar siyasəti də deyilir), gələcəkdə bankların aldığı kreditlərin ödəməsində bir

problem olmaması üçün, MB, bankların aldığı depozitlərin bir qismini özünün təyin etdiyi faiz həddi ilə MB-a yatırımlarını istəyir. Qarşılıq faiz həddini artırıb azaldaraq MB dövriyyədəki pul miqdarına təsir edir. Əgər, bir canlanma yaratmaq istəyirsə, məcburi qarşılıqlar faiz həddini aşağı salaraq, bankların əllərindəki pul miqdarının artmasına səbəb olur, bu da bankların kredit vermə limitini artırır. Əks bir vəziyyətdə isə, yəni bazarda ehtiyacdən çox miqdarda pul varsa, inflyasiyanın qarşısını almaq üçün məcburi qarşılıqlar faiz həddini yüksəldir.

Aktiv olaraq istifadə olunan dolayı pul siyasətinin funksiyalarından biri də, faiz siyasətidir. Banklar iş gününün sonunda, əllərində qalan artıq pulları MB-a yatırırlar, və yaxud, iş günü sonunda, əgər, hesablarında bir açıq varsa, bunu da MB-dan borc alaraq, bağlamaya çalışırlar. Banklar, əllərindəki istiqraz və ya vekselləri MB-a bir həftəlik geri almaq şərti ilə, yatırırlar. MB da aldığı bu qiymətli kağızlara bir faiz həddi qoyur. Bu faiz həddinə isə, siyasət faizi deyilir və yaxud, çox zövq alaraq yazılarını oxuduğum yazarın dili ilə desək, buna siyasətçi faizi deyə bilərik. MB, bu faiz həddini artırıb-azaldaraq, pul miqdarına təsir etməyə çalışır. Yuxarıda da, dediyimiz kimi, banklar günlük pul əksiklərini və ya əllərində qalan pulları MB vaistəsi, ilə bu problemi həll etməyə çalışırlar. MB da öz nöbəsinə, bu banklara verdiyi günlük kreditlərə və ya aldığı depozitlərə faiz həddi qərarlaşdırır. Biz buna fonlama faizi və ya faiz dəhlizi də deyirik. Faiz dəhlizinin alt limitinə və ya üst limitinə qoyduğu faiz həddini artırıb-azaldaraq, bankların əllərindəki kredit vermə pul miqdarına təsir edir, ki bu da dolayı yoldan bazardakı pul miqdarına öz təsirini götürür.

Çox qısa da olsa, bəhs etmək istədiyim dolayı pul siyasətinin vasitələrindən biri olan, açıq sözlülük siyasətidir. Biraz diqqətlə baxsaq, bunun nə qədər təsirli olduğunu görürsünüz. Dünya iqtisadiyyatının gündəmindən düşməyən Amerika Mərkəzi Bankı (AMB) və ya Avropa Mərkəzi Bankının qərar aldığı və ya alacağı pul siyasəti, başda inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatına çox təsir edir. 2013-cü ilin May ayından etibarən AMB, 2008-dən etibarən almağa davam etdiyi istiqraz alımlarını azaldacaq xəbəri bütün dünya ölkələrində, başda, Birja olmaqla, bütün iqtisadiyyata çox böyük mənfi təsirləri oldu. Bu onu göstərir ki, qloballaşan dünyada qərar alıb onu yerinə yetirmək deyil, sadəcə belə xəbərin çıxmağı da yetərlidir.

Azərbaycan Bank sektorunda maliyyə sabitliyi siyasəti. 2016-ci ildə Mərkəzi Bankın bank sektorunda maliyyə sabitliyi siyasəti aşağıdakı hədəflərin realizasiyasına yönələcəkdir:

- Kapital adekvatlığının qorunması;
- Optimal likvidlik səviyyəsinin saxlanması;
- Restrukturizasiyanın həyata keçirilməsi.
- 2016-ci ildə tənzimləmə və nəzarət tədbirləri artım və dayanıqlıq arasında optimal nisbətin təminatına yönəldiləcəkdir.

Postböhran dövründə bank sektorunun daha stabil və dayanıqlı artım mənbələrinə söykənməsi vacib şərtidir. Bu, başlıca olaraq, maliyyə vasitəçiliyinin sağlam və uzunmüddətli iqtisadi artıma yönəlməsi zərurətini şərtləndirir. Bunun üçün bankların resurs bazasında uzunmüddətli yığım mənbələrinin, o cümlədən kapital bazarının rolunun artırılması zəruridir. 100 Bank sisteminin stabil və təhlükəsiz inkişafının təmin edilməsi üçün tənzimlənmə və prudensial nəzarət çərçivəsinin yeni qlobal çağırışlara adaptasiyası davam etdiriləcəkdir. Bu məqsədlə mikro-prudensial (institutlar üzərində fərdi nəzarət) nəzarətlə əhatə olunmuş riskləri daha effektiv tənzimləmək üçün bank nəzarəti üzrə Bazəl Komitəsinin platformasında tövsiyə edilmiş yeni alətlərin istifadəsi imkanlarının qiymətləndirilməsinə başlanacaqdır. Bank tənzimlənməsi və nəzarətinin təkmilləşdirilməsi üçün makroprudensial yanaşmanın gücləndirilməsi başlıca vəzifə kimi müəyyənləşdirilmişdir. Bank aktivləri üzrə ehtiyatlanma siyasətinin yeni kontrtsiklik fəlsəfə əsasında formalaşması son qlobal böhrandan sonra xüsusilə aktuallaşmışdır. Ənənəvi olaraq banklar fəaliyyətlərində “protsiklik” davranışa (iqtisadi artım dinamikasının arxasınca getmək meyli) meyilli olurlar ki, bu da böhran zamanı zəruri ehtiyat portfelinin olmaması ilə nəticələnir. Kontrtsiklik yanaşmanın inkişafı bankların iqtisadi artım dövründə ehtiyatlı davranışını, böhran dövründə isə daha dayanıqlı olmalarını şərtləndirəcək. Bunu nəzərə alaraq “kontrtsiklik - dinamik ehtiyatlanma” mexanizmləri tətbiq olunacaqdır. Mərkəzi Bank başlıca vəzifəsini makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinin qorunmasında və bu məqsədlə pul və maliyyə sabitliyi siyasəti strategiyalarının təkmilləşməsində görür. Bu, uzunmüddətli dövrdə dayanıqlı və dinamik iqtisadi artımın başlıca şərtlərindən biridir.

3.2 Xarici ölkələrdə pul-kredit tənzimlənməsinin inkişaf istiqamətləri

İlk mərkəzi bankların dünya bank sistemində yaranması isə təxminən üç əsr bundan əvvələ təsadüf edir. İlk mərkəzi bank 1668-ci ildə yaranmış İsveç Mərkəzi bankı olan Riskbank olmuşdur. Bundan bir qədər sonra 1694-cü ildə banknot emissiya etmək hüququna malik olan İngiltərə Bankı yaranmış oldu. Yeni bank tərəfindən buraxılan və qızıla sərbəst dəyişdirilən banknotlar etibarlı ödəmə vasitəsinə çevrilərək İngiltərənin dövriyyəsinə daxil olmuş oldu. Bir yarım əsrə yaxın İngiltərə Bankı 8 1694-cü ildə yazılmış kral xartiyasına (əlyazma) əsasən müəyyənlanmış prinsiplərə uyğun ölkədə mərkəzi bank rolunu yerinə yetirmiş oldu. Bu rol qanuni olaraq 1884-cü ildə Robert Pil Aktı əsasında möhkəmləndi. Mərkəzi bankların mahiyyəti prinsiplər dövlətlə iqtisadiyyat arasında vasitəçilik etmək, ölkəyə kredit axımının tənzimləməkdən ibarət idi. Mərkəzi bankın üzərinə hansı funksiya düşürsə-düşsün bu bank həmişə tənzimləyici orqan olaraq qalır. Beləliklə mərkəzi bank, ilk növbədə dövlətlə iqtisadiyyat arasında vasitəçidir və vasitəçi kimi qanunvericiliklə təsdiqlənmiş alətlər vasitəsilə pul və kredit axımını tənzimləyən bir təşkilatdır.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının pul-kredit sistemi. Amerikan dolları 1785-ci ildə milli pul olaraq qəbul edilmişdir. 2 aprel 1792-ci ildə dolların dəyəri gümüş və qızılı ağırlıq miqdarı ilə bağlanmışdır. 1890-cı ildə tək işğal sisteminə keçilmiş, yəni qızıl pul sisteminin əsası qoyulmuşdur. 1913-cü ildə Amerika Mərkəzi Bankı qurulmuşdur. 1917-ci ildə dolların qızıla dəyişməsinə son qoyulmuş, ancaq 1919-cu ildə bu sistem təkrar təsis edilmişdir. 31 yanvar 1934-cü ildə dollar 40,94% dəyərindən devalvasiya edilmiş və təzədən dolların qızıl qarşılığı müəyyən edilmişdir. 18 dekabr 1971-ci ildə isə dolların qızıla çevrilməsinə son qoyulmuşdur. 1976-cı il yanvar ayında Yamayka sövdələşməsi ilə dolların qızıla olan bağlılığı tamamilə ləğv edilmişdir. 23 dekabr 1913-cü ildə Federal Ehtiyat Bank (FEB) qurulmuşdur. Federal Ehtiyat Sisteminin cari funksiyaları aşağıdakılardır:

- Bank təşvişləri ilə bağlı problemlərin həlli;
- Bankların özəl maraqları ilə mərkəzləşdirilmiş dövlət öhdəlikləri arasında tarazlığın qorunması;
- Monetar siyasət tədbirləri nəticəsində ölkənin pul təchizatının təmin olunması;

- Maliyyə sisteminin sabitliyinin dəstəklənməsi;
- Depozit qəbul edən təsisatlar, ABŞ hökuməti və xarici rəsmi müəssisələr üçün maliyyə xidmətinin təmin olunması;
- ABŞ-ın dünya iqtisadiyyatındakı mövqeyinin gücləndirilməsi.

FEB-i idarə edən qurumlar aşağıdakılardır: Qubernorlar şurası, və idarə şurası. FEB qubernatorlar şurasının 7 üzvü var. Bunlar bu vəzifələrə Amerika prezidenti tərəfindən 4 illik müddətə təyin edilir. Müddətin bu qədər çox olmasının səbəbi siyasi güc qarşısında qubernatorların öz müstəqilliklərini qorumaq məqsədidir. Şuranın üzvləri ancaq Konqresə hesabat vermək məcburiyyətindədir. İdarə şurasının 9 üzvü var. Bunların 3-ü qubernatorlar şurası tərəfindən təyin edilir, qalan 6 üzvü isə banklar tərəfindən seçilir. FEB-in Monetur siyasətinin ən başlıca əməliyyatı qiymətli kağız bazarında dövlət istiqraz və bonolarının alqı-satqısıdır. Amerikan kommersiya bankları əmanət qəbul etmə haqqında lisenziyaya sahib olan banklardır. Kassa likvid aktivləri nağd pul, FEB-də tutulan pullar və digər bankların hesablarında tutulan pullardır. Bu banklar istehlak və sənaye sahələrinə qısamüddətli kredit açırlar. Portfelləri isə yerli icra və dövlət orqanlarına aid sənədlərdən ibarətdir. Passivlərində isə dövlət və özəl sektorun əmanətləri saxlanılır. Amerikada kommersiya banklarının sayı 14500-ə yaxındır. Ancaq bunlar içində ən böyük banklar Chase Manhattan Bank, First National Bank, Chase Manhattın Bank, Morian Trust Company banklarıdır. Amerikanın investisiya bankları şirkətlərə orta və uzun müddətli kredit açırlar. Bu banklar əmanət qəbul edir, sənaye quruluşları üçün hissə sənədi və istiqraz ixrac edirlər. Bu banklar pula olan ehtiyaclarını kommersiya banklarından borc olaraq ödəyirlər. Amerikada 200-ə yaxın xarici ölkələrin bankları fəaliyyət göstərir. Bunların ümumi bank aktivləri içində payları 14 faizdir. Amerikan banklarının ölkə xaricində 800-dən çox şöbəsi vardır. Amerikan banklarının xaricdəki fəaliyyətinə FEB, Federal Əmanət Sığorta Fondu və Pul Nəzarət Komitəsinin üzvlərindən meydana gələn komissiya nəzarət edir.

Kanadanın pul-kredit sistemi. Kanada federal struktura malik bir idarəyə sahibdir. Pul emissiyası və Kanadanın pul vahidi olan dolların hərəkətlərinə nəzarət edən Kanada Mərkəzi Bankıdır. Ölkənin mərkəzi bankı kimi Kanada Bankının 5 əsas vəzifəsi var:

- Monetar siyasətinin həyata keçirilməsi (inflyasiya göstəricisinin tənzimlənməsi);
- Pulların buraxılışı;

- Təhlükəsiz, şəffaf və səmərəli maliyyə sisteminin təşkili;
- Vəsaitlərin idarə edilməsi;
- İnsani, maliyyə, informasiya, texnologiya və fiziki mənbələrin sağlam idarə edilməsinə dəstək verən korporativ inzibatçılığın həyata keçirilməsi.

Kanada bank strukturunda aktivlərin dəyəri böyüklük baxımından olduqca yüksək bir təmərküzləşməyə malikdir. 1960-cı ildən sonra 8 bankın 500 şöbəsi vardı. Banklardan ən böyük 5-i isə bütün bankçılıq sektorunun aktivlərinin 20 %-nə malikdir. Kanadada bank haqqında Qanun 1961-ci ildən hazırlanmağa başlandı və 1967-ci ildə qüvvəyə mindi. 1990-cı ildə Kanada bankçılıq sektorunun bütün varlığının 40%-i xarici sərmayəli bankların əlindədir. Kanadada banklar adətən Monreal və Toronto kimi iri maliyyə şəhər mərkəzlərində yerləşmişdir. Nəticə etibarilə 1995-ci ildə səkkiz yerli bank bütün bankçılıq varlığının 50%-nə sahib idi.

Yaponiyanın pul-kredit sistemi. Yapon Bankı 1882-ci ildə qurulmuşdur və 1889-cu ildən etibarən qanunla ona banknot əməliyyatının aparılması səlahiyyəti verilmişdir. 1978-ci ildə Yaponiyada qızıl standartı sistemi tətbiq edilmişdir. 1931-ci ildə Yaponiyada qızıl pul standartı ləğv edilmiş və 1937-ci ildə pul kütləsinin tədaviyə 1,6 dəfə artmış və inflyasiya tempi illik 50%-dən yuxarı olmuşdur. 1945-1951-ci illər arasında inflyasiya tempi 343 dəfə artmış və yapon pul vahidi olan iyenin dəyəri 99% azalmışdır. 1949-cu ildə iyenin dollara qarşı məzənnəsi 360 iyen = 1 dollar olmuş və bu paritet 1971-ci ilə qədər qüvvədə qalmışdır. 1971-ci ildən Yaponiya Hökuməti üzən valyuta kursu tətbiq etməyə başladı. 1973-1980-ci illərdə illik qiymət artımı 9,5% olmuşdur. 1980-ci ildən sonra beynəlxalq ticarət münasibətlərində yapon iyenin ödəniş vasitəsi olaraq Amerikan dolları və alman markasından sonra üçüncü yerə keçmişdir və Asiya regionu ölkələri üçün iyen ən sabit və güclü pul və bu regionun mərkəz bankları üçün ehtiyat pul vahidi olaraq qəbul edilməkdədir. Dünyada beynəlxalq valyuta ehtiyatları içində Amerikan dollarının payı 55 %, yapon iyeninin payı 10 %-dir. Yapon mal və xidmət ticarət ixracatının 34%-i, idxalının 12%-i yapon iyenini tərəfindən aparılır. Yapon iyeninin dollara qarşı məzənnəsinin dinamikasını 1970-ci ildən başlayaraq dollara qarşı dəyər qazanmaqdadır. Yaponiyanın kredit sistemi 1868-ci ildə qurulmuşdur. 1872-ci ildə Yaponiyada Yapon Mərkəzi Bankı qurulmuş və 1887-ci ildə isə Kommersiya bankları haqqında qanun qüvvəyə minmişdir. Yaponiya kredit sistemi -

Yapon Mərkəzi Bankı, dövlət, kommersiya bankları, özəl və kredit kooperasiyalarından meydana gəlir. 1998-ci il aprelin 1-dən Yaponiya Mərkəzi Bankı haqqında yeni qanun qəbul edilmişdir. Bu qanuna əsasən Bank Maliyyə Nazirliyindən müstəqillik qazandı. Bankın aşağıdakı funksiyaları var:

- Pul əskinazlarının çap edilməsi və nağd pul təminatının idarəedilməsi;
- Monetar siyasətin idarə etməsi;
- Maliyyə Sisteminin sabitliyinin qorunması və hesablaşma xidmətlərin təqdim edilməsi;
- Xəzinədarlıq funksiyaları.

1949-cu ildə Bankın Siyasət Komitəsi yaradılmışdır. Komitə Bankın siyasətinin tərtib edilməsi və dövlətin maliyyə və pul-kredit siyasətində maraqlarını müəyyənləşdirən qurumdur. Komitə 7 üzvdən ibarətdir. Onlardan beşi səsvermə hüququna malikdirlər: Komitənin Sədri hökumət tərəfindən 5 il müddətinə təyin edilir və şəhər bankları, regional banklar, kənd təsərrüfatı və sənaye sektorunu təmsil edən dörd il müddətinə seçilən 4 üzv. Bundan əlavə Komitəyə Maliyyə Nazirliyinin və İqtisadi Planlaşdırma Komitəsinin səsvermə hüququ olmayan iki üzv daxildir. Komitə Bankın büdcəsinə aid qərarları Maliyyə Nazirliyi ilə razılaşdıqdan sonra qəbul edir. Həmçinin Maliyyə Nazirliyi ilə razılaşdıqdan sonra Parlament qarşısında hesabat verir. Bundan əlavə, Komitə faiz dərəcələrinin dəyişdirilməsini, kreditvermə prosesində girovların qiymətləndirilməsini, veksellərin növlərini və şərtlərini müəyyən edir. Yapon bankları ölkənin iqtisadi inkişafını gücləndirmək məqsədi ilə kredit faiz dərəcələrini aşağı düşürmək siyasətini aparır.

Avstraliyanın pul-kredit sistemi. Avstraliya konstitusiyası bankçılıq sektorunda ikili bir nəzarət sistemi tərtib etmişdir. Bu həm Federal Hökumətin, həm də əyalət hökumətinin müəyyən səlahiyyətlərinə malik olmasını göstərir. Əyalətin malik olduğu banklar ümumi bank haqqında alınan qərarlara tabe olmaq məcburiyyətində deyil. 1980-ci illərə qədər Avstraliyada banklar üzərində dövlət nəzarəti olduqca sərt idi. Bank faizləri və dövlət bono faizləri Mərkəzi Bankı tərəfindən müəyyən edilirdi. Avstraliya vətəndaşlarının portfel investisiyası qoyması qadağan idi. Xarici bankların da daxili bazara girişi çox çətin idi. Lakin 1980-ci illərdən sonra Avstraliyada maliyyə bazarındakı sərbəstləşmə sürətlə tətbiq edilməyə başlandı. Əvvəlcə bank istiqrazlarının

satışı üçün özəl bazar təşkil edilməsinə icazə verildi. Daha sonra da Avstraliya dolları üzərində nəzarət ortadan götürüldü və xarici valyutalar qarşısında sərbəst üzməsinə icazə verildi. Hazırda Avstraliya Ehtiyat Bankının əsas vəzifəsi monetar siyasətin həyata keçirilməsidir. Orta müddət ərzində aşağı və sabit inflyasiya göstəricisinə nail olunması məqsədilə monetar qərarlar Bankın İdarə Heyəti tərəfindən qəbul edilir. Digər əsas vəzifələrdən biri maliyyə sisteminin sabitliyini və ödəniş sisteminin şəffafflığı və təhlükəsizliyini təmin etməkdir. Avstraliya Birlik Bankı həmçinin, Avstraliyanın xarici ehtiyatlarını idarə edir və milli valyutanı buraxılması ilə məşğul olur. Müasir dövrdə Avstraliyada faiz dərəcələri, kreditlər və valyuta kursu üzərindəki dövlət nəzarəti tamamilə aradan qaldırıldı. Günlük 1 milyard dollar olan valyuta alqı-satqısının həcmi 1996-cı ildə 50 milyard dollar miqdarına yüksəldi. Bundan başqa sistemin maliyyə risklərinə qarşı qorunması məqsədi ilə maliyyə alətləri bazarı təşkil edildi. Avstraliyanın pul vahidi olan dollar dünyanın əməlli başlı tələb görən pullarından biridir. 2010-cü ildə Avstraliya dolları dünya valyuta bazarında valyuta satışına görə dünyanın altıncı pulu sayılıb(dünya üzrə iqtisadiyyatının 10 yerdə olmasına baxmayaraq). İsveçrənin pul-kredit sistemi. İsveçrə Konfederasiya dövləti olandan sonra kontorlar öz aralarında Vahid Pul Birliyi yaratdılar. 1948-də qəbul edilən Konstitusiyaya görə, Konfederasiya hökumətinə pul çıxarmaq səlahiyyəti verildi. İsveçrə Mərkəzi Bankı 1907-ci ildə quruldu və bankın səhmdarları yalnız İsveçrə vətəndaşları və qurumları ola bilər. Hal-hazırda Mərkəzi Bankın fiziki şəxs səhmdarlarının sayı 3541 nəfərdir. Bank Konstitusiyaya və qanun vasitəsilə ölkənin maraqlarına uyğun olaraq iş aparır. Bankın fəaliyyət məqsədləri aşağıdakılardır:

- Ölkənin monetar siyasətinin həyata keçirilməsi;
- Qiymətlərin sabitliyinin təmin edilməsi;
- Nağd pul dövriyyəsinin təşkili;
- Pul bazarının likvidliyinin təmin edilməsi;
- Nağdsız pul köçürmələrinin təşkili;
- Beynəlxalq ehtiyatların idarə edilməsi;
- Maliyyə sisteminin sabitləşdirilməsi;
- Beynəlxalq əməkdaşlıqda iştirak və texniki yardımın göstərilməsi.

İsveçrə Milli Bankının iki baş ofisi mövcuddur – Bern və Surix şəhərlərində. Bundan əlavə, Cenevrədə nağd pulun dövriyyəsini təmin edən nümayəndəliyi və regionlarda beş təmsilçi ərazi idarəsi mövcuddur. Həmçinin Bankın kantonlar üzrə 16 agentliyi mövcuddur. Bankın baş idarəetmə orqanı İdarə Heyətidir. İdarə Heyətinin funksiyaları – monetar siyasət, sərmayə qoyuluşu strategiyası və monetar siyasət sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıqdan ibarətdir. İdarə Heyəti 3 daimi üzv və 3 nümayəndədən ibarətdir. Onlar dövlətin Federal Şurası tərəfindən Bank Şurasının tövsiyəsi əsasında seçilirlər. 72 Bankın Baş Şurası nəzarət funksiyalarını həyata keçirir. Şura 11 üzvdən ibarətdir. 6 üzvü Şuranın Prezidenti və vitse-prezidenti daxil olmaqla Federal Şura tərəfindən seçilir. Digər 5 üzvü səhmdarların yığıncağında təyin olunurlar. Bankın Şurasında 5 komitə fəaliyyət göstərir. İsveçrədə 1.5 min adama bir bank düşür ki, bu göstəriciyə görə, İsveçrə dünyada 5-ci yerdədir. İsveçrə bank sistemi 3 qrupdan ibarətdir: 1. Ümumi Federal Universal Bankları; 2. Kanton bankları (onların mülkiyyətçisi dövlətdir) 3. Özəl banklar. (Bu banklar əsas etibarilə investisiya portfeli ilə məşğuldurlar). Ümumiyyətlə, İsveçrə banklarının əsas gəlir mənbəyi onlara etibar edilmiş mülkiyyətin idarə edilməsidir. İsveçrə bank aktivlərinin ümumi məbləği 2300 mlrd. İsveçrə frankıdır ki, bunun da 50 %-dən çoxu xarici müştərilərin payına düşür. İsveçrə Mərkəzi Bankının məlumatına görə, İsveçrə banklarında əmanətlərin ümumi həcmi 835.2 mlrd. frank olmuşdur. İsveçrə banklarının trust əməliyyatlarının miqdarı 326.2 mlrd. frankdır, bunun 81%-dən xarici ölkələrin payına düşür.

Avropa Birliyi ölkələrinin pul-kredit sistemi. Avropa Birliyi ölkələrinin iqtisadi və coğrafi göstəricisinə görə təsnifatı aşağıdakı kimi verə bilərik: «Reyn kapitalizm» ölkələri – AB ölkələri sırasında Almaniya və Fransa əsas gücə sahib ölkələr. İtaliyada «Reyn kapitalizm» sırasında yer alır. Böyük Britaniya – ABŞ-ın iqtisadi və siyasətinə yaxın bir ölkə. «Kiçik» inkişaf etmiş Qərbi Avropa ölkələri: Belçika, Lüksemburq və Niderland. Şimali Avropa – Danimarka, İrlandiya, Finlandiya və İsveç. Mərkəzi Avropada: Avstriya Orta səviyyəli inkişaf etmiş ölkələr (Cənubi Avropa ölkələri): Yunanıstan, İspaniya və Portuqaliya. May 2004-ci ildə AB daxil olan ölkələr: Macarıstan, Kipr, Litva, Latviya, Malta, Polşa, Slovakiya, Sloveniya, Çexiya və Estoniya. Almaniya – Birləşmiş Avropanın lideri Fransa – Avropa iqtisadi intqerasiya beşiyi İtaliya – Aralıq dənizinin iqtisadiyyatı və «Reyn kapitalizm» Böyük Britaniya –

Anqlosakson iqtisadiyyatı Niderland – Avropanın qapısı Belçika – Avropa Birliyinin paytaxtı Lüksemburq – Uzunmüddətli kreditor. Avropanın maliyyə paytaxtı Avstriya – Sosial siyasətinin mərkəzi Skandinaviya İsveç – Avropanın ən sülhsevər ölkəsi Danimarka – Kiçik biznesin mərkəzi Finlandiya – Dünya üzrə ən rəqabət qabiliyyətli ölkə İrlandiya – iqtisadi artım üzrə Avropa lideri(2008-ci il böhranına qədər) İspaniya – Cənubi Avropanın «İqtisadi möcüzəsi» (2008-ci il böhranına qədər) 73 Portuqaliya – Modernləşmə iqtisadiyyatı(2008-ci il böhranına qədər) Yunanıstan – Postindustrial iqtisadiyyat(2008-ci il böhranına qədər) Avropada ortaq bir bazarın qurulması ilə əlaqədar qərar 1957-ci ildə Romada alınmışdır. Avropa Birliyinin əsas məqsədi - rəqabət sistemini gücləndirmək və sərmayənin hərəkətini sərbəstləşdirməkdir. 1979-cu ildə Avropa Valyuta Sistemi quruldu. Belçika, Lüksemburq, Hollandiya, Almanıyanın dövlət başçıları bu ölkələrdə etibarlı olan pul vahidi ekyunu yaratdılar. Sonradan Avropa Valyuta Sisteminə İngiltərə, Finlandiya, Portuqaliya, Yunanıstan və İspaniya da girdi. 1991-ci ildə Maastrixdə (Hollandıyanın bir qəsəbəsi) Avropa İqtisadi və Valyuta Birliyi haqqında müqavilə imzalandı. 1994-cü ildə Avropa komissiyası, Avropa Birliyi ölkələrinin iqtisadi göstəricilərinin təhlili nəticəsində Avrosistemə daxil olacaq 11 ölkənin adını açıqladı. Avrosistemə İngiltərə, İsveç, Danimarka kimi ölkələr daxil olmadı. 31 dekabr 1998-ci ildə Avropa Birliyi ölkələrinin maliyyə nazirləri Avroya qarşı milli pul vahidlərinin dəyərini müəyyən etdilər. May 2004-ci ildə AB daxil olan ölkələr: Macarıstan, Kipr, Litviya, Litva, Malta, Polşa, Slovakiya, Sloveniya, Çexiya və Estoniya. 2007 ildə Bolqariya və Rumıniya kimi ölkələr Avropa Birliyinə daxil oldular. Avropa İttifaqı institutları və üzv ölkələr tərəfindən hər hansı siyasi müdaxilə görməyən AMB Avropa İttifaqından ayrı büdcəyə malik olmaqla maliyyə müstəqilliyini də qoruyub saxlamaqdadır (iqtisadçıların ümumi konsensusa əsasən müstəqil mərkəzi bank makroiqtisadiyyatın siyasi məqsədlərlə manipulyasiyasının qarşısının alınması üçün ən yaxşı vasitədir). Hesabatlılıq məqsədilə AMB öz fəaliyyətinə dair hesabatlar hazırlamalı və illik hesabatını Avropa Parlamenti, Avropa Komissiyası, Avropa İttifaqı Şurası və Avropa Şurasına göndərməlidir. Maastraxt Sazişi üzrə Avropa Mərkəzi Banklar Sistemi (AMBS) aşağıdakı funksiyaların yerinə yetirilməsinə görə cavabdehdir:

- Monetar siyasətin müəyyənləşdirilməsi və realizasiyası;
- Xarici valyuta əməliyyatlarının idarə olunması;

- Üzv ölkələrin rəsmi xarici ehtiyatlarının saxlanması və idarə olunması;
 - Ödəniş sistemləri üzrə hamar əməliyyatlarının keçirilməsinin dəstəklənməsi.
- Almaniyanın pul-kredit sistemi. Almaniya markasının qızıl standart sisteminə keçidi 1873- cü ildə oldu. İkinci dünya müharibəsindən sonra iyun 1948-ci ildə Doytes Mark tədavülə buraxılmışdır. Ancaq tədavülə buraxılan DM-in nə qızıla, nə də valyuta ehtiyatına qarşılığı göstərilmişdir. Çünki o zaman Almaniyanın nə qızılı, nə də valyuta ehtiyatları vardı. Bu gün isə beynəlxalq valyuta ödəmələr sistemində alman markası beynəlxalq ehtiyat valyutası olaraq ABŞ dollarından sonra dünyada ikinci dəyərli pul vahididir. 1 yanvar 1999-cu ildə Avro Valyuta Sisteminə 74 keçid ilə DM Avropa ölkələri arasında ən güclü və sabit pul vahidi olaraq qəbul edilmişdir.

Almaniyanın kredit sistemi aşağıdakı qurumlardan meydana gəlir:

- Almaniya Mərkəzi Bankı;
 - Kredit qurumları;
 - Əmanət sandıqları;
 - Kredit kooperativləri;
 - İxtisaslaşdırılmış maliyyə-kredit qurumları.
 - Federal Bankın Avropa Mərkəzi Bankı ilə birgə idarə olunan 4 fəaliyyət sahəsi aşağıdakılardır:
 - Pul buraxan bank olaraq – iqtisadiyyatın nağd pulla təmin edilməsi və nağd pulun fiziki dövriyyəsinin təşkili;
 - Bankların bankı olaraq – kommersiya bankları sistemi ilə əlaqədar olaraq iki funksiyası var: kommersiya bankları üçün klirinq palatası və bank nəzarəti;
 - Dövlətin bankı olaraq – Federal, ştat və yerli hakimiyyət orqanlarını və eləcə də qanunla təsis olunmuş sosial təhlükəsizlik təşkilatlarını hesabla təmin edir və onlar üçün adi bank əməliyyatlarını yerinə yetirir;
 - Valyuta ehtiyatlarını saxlayan orqan olaraq – valyuta ehtiyatları Federal Bankın qızıl ehtiyatları, xarici valyutada olan qiymətli kağızlar, xarici banklarda saxlanılan kredit, xarici valyuta və s. daxil olmaqla avroda ifadə olunmayan bütün aktivləridir. Böyük şirkətləri maliyyələşdirən və beynəlxalq bank fəaliyyətində iştirak edən banklar aşağıdakılardır:
 - Doyçe Bank;
 - Dresdner Bank;
 - Commers-bank;
- Bu bankların həm Almaniya daxilində, həm də xaricdə çox geniş fəaliyyətləri vardır. Məsələn, Deutsche Bank öz bank fəaliyyəti xaricində 4 kommersiya bankına, 3 ipoteka bankına, 5 ixtisaslaşdırılmış bank və 11 beynəlxalq maliyyə quruluşuna sahibdir. Almaniya federal əhəmiyyətli banklardan başqa, vilayət tipli banklar da mövcuddur. Kredit kooperativləri, kiçik və orta ölçülü biznesmenlərə kredit açırlar. Almaniya 1961-ci il tarixli Kredit Qanunu ilə kredit təşkilatlarına nəzarət etmək məqsədi ilə Federal Nəzarət Bürosu qurulmuşdur. Almaniya

Mərkəzi Bankının əsas vəzifəsi pul-kredit siyasətini həyata keçirməkdir. AMB heç bir dövlət qurumundan əmr və təlimat almadığı kimi, hökumətin nəzarətində də deyildir. Ancaq AMB pul-kredit siyasətini hökumətin iqtisadi siyasətinə paralel şəkildə aparır. AMB pul-kredit siyasəti mövzusunda hökumətin təklifi üzrə ona bu mövzuda müşvəratçilik xidməti verir. AMB-nin ali idarəetmə orqanları: Mərkəzi Şura və Direktorlar Şurasıdır. Mərkəzi Şura 11 vilayət mərkəz banklarının sədrləri və federal dövlət tərəfindən təyin edilmiş 8 müdirdən ibarətdir. AMB-nin sədri və müavinləri Federal Hökumətin təklif edəcəyi adlar arasından prezident tərəfindən təyin edilir. AMB sədri pul-kredit siyasətini yerinə yetirməkdə ən məsul dövlət məmurudur. Fransanın pul-kredit sistemi. Fransanın pul vahidi frank 1975-ci ildən ödəmə vahidi olaraq qəbul edilmişdir. 1876-cı ildə frankın dəyəri qızılın ağırlıq miqdarına bağlanmışdır. 1936-cı ildə frankın qızıla dönərliliyinə son qoyulmuşdur. İkinci dünya müharibəsindən sonra hökumət güclü franka malik olmaq üçün ilk növbədə güclü iqtisadiyyata malik olmasını başa düşürdü. Buna görə də 1 yanvar 1960-cı ildə 100 köhnə frank bir yeni franka bərabər tutuldu (100 köhnə frank = 1 yeni frank). Yeni frankın qızıla qarşı pariteti 180 milliqram qızıl olaraq müəyyən edilmişdir. Fransa qızıl-valyuta ehtiyatının miqdarına görə ABŞ Almaniyadan sonra dünyada üçüncü yeri tutur. Hesablamalara görə Fransa əhalisinin əlində 5 min ton qızıl olduğu müəyyən edilmişdir. Fransa kredit sistemini dörd bölməyə ayırmaq mümkündür: • Fransa Mərkəzi Bankı; • kommersiya bankları; • ixtisaslaşdırılmış kredit qurumları; 75 • xəzinə və poçtteleqraf sistemi. Fransız Mərkəzi Bankı 18 yanvar 1800-cü ildə Bonapart Napoleon tərəfindən qurulmuşdur. Fransız Mərkəzi Bankının sərmayəsi 2 dekabr 1945-ci il tarixli Qanun ilə tamamilə dövlətin əlinə keçdi. Fransız Mərkəz Bankı ölkədə aparılan pul-kredit siyasətinə görə məsuliyyət daşıyır. Fransa Bankının əsas funksiyaları aşağıdakılardır: • Avropa Mərkəzi Banklar sistemi çərçivəsində birgə monetar siyasətin həyata keçirilməsi; • Bank sisteminin və investisiya təşkilatlarının idarə olunması və onlara nəzarət edilməsi. Bu məqsədlə Bankda Bankçılıq və Maliyyə Tənzimlənməsi Komitəsi, Bankçılıq Komissiyası, Kredit və qiymətli Kağızlar üzrə Milli Şura; • Pul əskinazlarının çap edilməsi; • Ödəniş və hesablaşmalar sistemlərinin fasiləsiz işinin təmin edilməsi. Fransada bank üzərində nəzarət fəaliyyətini həyata keçirən orqanlar aşağıdakılardır: • Bank komissiyası; • Hökumət nümayəndəsi; • Hesab nəzarətçisi. Bank komissiyasının banklar fəaliyyəti

üzərində təftiş, nəzarət, təqdimat və cəza vermə səlahiyyəti vardır. Hökumət nümayəndəsi kredit təşkilatlarının qərarlarını dövlət mənafeyinə uyğun olmadığını araşdırar. Hesab nəzarətçisi isə bankların öz fəaliyyətləri ilə əlaqədar vermiş olduğu məlumatların doğru olub-olmadığına nəzarət edər. İngiltərənin pul-kredit sistemi. İngilis kralı F.Wilhelm (1027-1087) ingilis lirasının pensə və şillingə bölünməsi və bir sterlinqin 350 qram gümüş əsasına arxalanması prinsipini qoymuşdur. Ölkədə uzun müddət gümüş pul qalmış, ancaq vaxt keçdikcə pulun gümüş dəyəri azalmağa başlamışdır. Gümüşün tədavüldə istifadəsinin qısa müddətdə aşınması, gümüş yerinə qızıl standart sisteminə keçməsinə səbəb olmuş və 1816-cı ildə qızıl tədavüldə tək iştal olaraq qəbul edilmişdir. İngiltərədə kağız pulun tədavüldə istifadəsinə 1688-ci ildən sonra keçilmişdir. 1914-cü ilə qədər kağız pulun asanlıqla qızıla dəyişmə imkanı vardı. 1914-ci ildə başlayan Birinci dünya müharibəsi İngiltərənin hərbi xərclərini ödəmək üçün hökuməti emissiyanı artırmağa məcbur etmişdir. Bunun nəticəsində tədavüldə kağız pul kütləsi artmış və onun qızıla dəyişdirilməsi çətinləşmişdir. Birinci dünya müharibəsindən sonra ingilis lirası dəyərindən 35% itirmişdir. 27 dekabr 1958-ci ildə ingilis lirasının qismən dönərliliyi qəbul edildi və 1 sterlinq 2.48828 qram saf qızıla bərabər tutuldu. İngiltərənin finans-kredit qurumları ölkədə ticarət və sənayenin inkişafına paralel olaraq inkişaf etmişdir. İngiltərədə finans-kredit qurumlarının fəaliyyətinə nəzarəti aşağıdakı dövlət qurumları həyata keçirir: 1. İngiltərə Bankı; 2. Xəzinə; 3. İngiltərə kredit sistemi (mərkəzi bankdan başqa) aşağıdakı finans qurumlarından ibarətdir: kommersiya bankları; diskonto evləri; əmanət bankları; və ixtisaslaşdırılmış finans qurumları. İngiltərə Bankı Mərkəzi bankın bütün funksiyalarını icra edir. Onlardan ən vacibi iqtisadi inkişafın artımı məqsədilə qiymətlərin sabitliyi və hökumətin iqtisadi siyasətinə dəstəyin göstərilməsidir. Bankın əsas funksiyaları aşağıdakılardır: • Monetar siyasətin sabitliyi –milli valyutanın (funt sterlinqin) kursunun sabitliyini və alıcılıq qabiliyyətini təmin etmək. Bu vəzifəni Bank əsasən faiz dərəcəsinin dəyişdirilməsi yolu ilə həyata keçirir. Faiz dərəcəsi Bankın Monetar Siyasət Komitəsi tərəfindən müəyyən edilir. Həmçinin Bank iqtisadiyyatı nağd pulla təmin etmək və nağd pulun fiziki dövriyyəsini təşkil etmək funksiyasına malikdir. Bank İngiltərə və Uelsdə əskinazların çap olunması üzrə inhisar hüququna malikdir. Şotlandiya bankları (The Royal Bank of Scotland, The Bank of Scotland və The

Clydesdale Bank) və Şimali İrlandiya bankları (Bank of Ireland, First Trust Bank, Northern Bank və Ulster Bank) öz əskinazlarını buraxmaq hüququnu saxlayırlar, lakin bu əskinazların buxarılması İngiltərə Bankında birə-bir depozit ilə təyin edilməlidir. • Maliyyə sabitliyinin dəstəklənməsi – burada maliyyə sistemi üçün təhlükələrin aradan qaldırılması nəzərdə tutur. Bu təhlükələr bankın analitik xidmət və digər nəzarət orqanları tərəfindən müəyyən edilir. Bu təhlükələrin aradan qaldırılması üçün Bank daxili və xarici 76 bazarlarda maliyyə əməliyyatlarını aparır. İngiltərənin maliyyə sektorunun sabitliyinin təmin edilməsi məqsədlə Bank bir neçə dövlət maliyyə qurumu, o cümlədən İngiltərə Xəzinədarlığı və Maliyyə Xidmətləri Təşkilatı ilə əməkdaşlıq edir. İngiltərədə finans qurumları əmanət cəlb etmək üçün Mərkəzi bankdan lisenziya almalıdır və bu lisenziyanın müddəti 2 il üçün etibarlıdır. İngilis əmanət banklarının cəlb etdikləri əmanətlərin ¼-i ölkə xaricində yaşayanların hesabına olur. İngilis əmanət bankları içində əmanətlərin 50%-dən çoxu 3 bankın əlindədir. İngiltərə sənayeçilərinin qısamüddətli kredit ehtiyaclarını qarşılayan kredit qurumlarına diskonto evləri də deyildir. Diskonto evləri 1825-ci ildən etibarən fəaliyyətdədir. 1979-cu ildə diskonto evlərinin üçü aralarında banklararası bazar təşkil etmişlər ki, bu da onların likvidə olan ehtiyaclarını ödəməkdə yardımçı olmuşdur. İngiltərədə banklararası pul bazarları 1971-ci ildən fəaliyyətdədir. Bu bazar bankların günlük kassa vəziyyəti səbəbi ilə aralarında qurduqları bir bazardır. Bundan başqa, Londonda 56 ölkəni təmsil edən 250 bank şöbəsi mövcuddur. İxtisaslaşmış finans qurumlarını aşağıdakı qruplara bölə bilərik: 1. uzunmüddətli kredit qurumları; 2. istehlak və inşaat sektoruna kredit verən qurumlar; 3. sərmayə riskli qurumlar. (Vencur kapital şirkətləri) Uzunmüddətli kredit qurumları aşağıdakılardır: sığorta şirkətləri, pensiya fondları. İstehlaka kredit verən və inşaat sektorunu dəstəkləyən quruluşların məqsədləri adlarından görünür. Sərmayə riskli qurumlar isə biznesə yeni atılan gənc biznesmenlərə yardım etmək məqsədi ilə fəaliyyət göstərir. İngiltərə Bankının səlahiyyətli orqanı 18 adamdan ibarət bir İdarə Məclisidir. Bunlar vəzifəyə kral tərəfindən təyin edilir. İdarə Məclisi tərəfindən seçilən müdirlər şurasına rəhbərliyi qubernor həyata keçirir. İdarə Məclisi komitələr şəklində çalışır və müxtəlif ixtisas komitələrindən təşkil edilir. • Xəzinə; • Hesabların nəzarəti; • Xərclərin nəzarəti və təftişi; • Kadrlar Komitəsi; • Tədqiqat Komitəsi. Bank bir neçə departamentə bölünmüşdür. Bankın departament müdirləri aşağıdakılardır: xəzinədarlıq; mühasibat və

təftiş; dəftərxana; baş katiblik. İtaliyanın pul-kredit sistemi. 1980-ci illərdə italyan pul-kredit sistemində əhəmiyyətli dəyişikliklər oldu: 1973-1983-cü illər ərzində İtaliya iqtisadiyyatındakı staqflasiyandan sonra İtaliya iqtisadiyyatı böyük çətinliklər yaşadı. Dövlət büdcəsinin kəsiri böyük rəqəmlərə çatmışdır. Təbii ki, belə vəziyyətdə dövlət borclanma kağızlarını ancaq yüksək faizlərlə sata bilərdi. Dövlətin faizli ödəmələri milli gəlirin 10%-nə yaxın idi. Ancaq daha sonra tətbiq edilən pul-kredit siyasəti nəticəsində inflyasiya hədləri aşağıya düşdü. 1980-ci ildən 1988-ci ilə qədər olan dövrdə istehsalatda illik artım 2,2% oldu və işsizlik isə 0,6% azaldı. 1999-cu ildə monetar və valyuta məzənnəsi siyasəti ilə bağlı cavabdehliyin Avropa Mərkəzi Bankına ötürülməsindən sonra İtaliya Bankı qərarların icrasını təmin edir, avronu buraxır və korlanmış əskinazları dövriyyədən çıxararaq məhv edir. Digər funksiyalara bazara nəzarət, ödəniş sisteminə nəzarət, hesablaşmalar sisteminin təmin edilməsi, Dövlət Xəzinə Xidməti, Mərkəzləşdirilmiş Kredit Reyestri, iqtisadi təhlil və institusional məsləhət daxildir. Avstriyanın pul-kredit sistemi. Avstriya Milli Bankının əsas funksiyaları aşağıdakılardır: • Avrozona daxilində sabit-yönümlü monetar siyasət; • Avstriyada maliyyə sabitliyinə nəzarət; • Avstriyada ümumi dövlət və biznes cəmiyyətinin yüksək keyfiyyətli təmin olunması; • Ehtiyat aktivlərin idarə olunması; Avro üzrə ödəniş sisteminin yerinə yetirilməsi Avstriyanın kredit sistemində kommersiya banklarının payı 70%-dir. Bankların başlıca əməliyyatları xalqdan sərbəst pul vəsaitlərini toplamaq və onu iş dünyası üçün stimullaşdırmaqdır. 77 İrlandiyanın pul-kredit sistemi. İrlandiya Mərkəzi Bankı 4 noyabr 1942-ci ildə qurulmuşdur. 13 mart 1979-cu ildən Avropa Birliyinin üzvüdür. İrlandiyada banklar 1825-1845-ci illərdə qurulmuş və hələ də inkişaf etməkdədir. İrlandiyada 1960-cı ildə iki böyük bank birləşmiş və nəticədə İrlandiyada bank sektorunda güclü bank qrupu yaranmışdır (AMB və İrlandiya Bankı). Bu banklar hələ də İrlandiya maliyyə bazarının aktivlərinin 80%-nə malikdir. Son zamanlar İrlandiya banklarının filiallarına İngiltərə və ABŞ-ın maliyyə bazarlarında rast gəlmək mümkündür. İrlandiya bankları olduqca keyfiyyətli bir iş imkanlarından istifadə edirlər. Maaşlar olduqca yüksək və çalışma saatları daha azdır. Çalışma saatlarının azlığı İrlandiya banklarında texnoloji yeniliklərdən yüksək səviyyədə istifadə edilməsinin bir göstəricisidir. İrlandiyada sığortachılıq sektoruna edilən bəzi vergi güzəştləri sığorta bazarının inkişafına təkan vermişdir. Bu sektorda

İrlandiya həyatı sığorta şirkətinin böyük çəkisi vardır (bazar payının 50%-i). Bu şirkətin ABŞ və Avropa Birliyi ölkələrində filialları mövcuddur. İrlandiya birjası demək olar ki, İngiltərədəki bazarlarla birləşmiş kimidir. Gündə cəmi 3 saat olmaq üzrə 2 seans aparılır. Bütün bankların fəaliyyətinə nəzarəti İrlandiya Mərkəzi Bankı həyata keçirir. İrlandiya Mərkəzi Bankının sədri olduqca müstəqildir. Yəni bankın sədri 7 illik bir müddət üçün baş nazirin təklifi və prezidentin təsdiqi ilə vəzifəyə təyin edilir. Danimarkanın pul-kredit sistemi. Danimarkada bankçılıq sektorundakı ilk fəaliyyət XVIII əsrin əvvəllərində əmanət banklarının qurulması ilə başlanmışdır. Banklar topladıqları vəsaitləri dövlət istiqrazlarına qoyardılar. Kommersiya mənasında bankçılıq Danimarkada bir çox yanlışlıqlardan sonra İngilis bankçılığını nümunə almaq şərti ilə 1846-cı ildə qurulmuşdur. Danimarka Mərkəzi Bankı isə 1813-cü ildə qurulmuşdur. İndiyə qədər bankın ən vacib vəzifəsi Danimarkanın pul vahidi olan kronun xarici valyutalara qarşı dəyərini qorumaqdır. Kopenhagen qiymətli kağız bazarı isə 1986-cı ildən etibarən kompyüter sisteminə keçmişdir. Danimarka Milli Bankının Bankın fəaliyyətinin əsas məqsədi sağlam və təhlükəsiz məzənnə sistemini saxlamaq, həmçinin, pul dövriyyəsi və kreditlərin genişlənməsinə kömək etmək və onu tənzimləməkdir. Bankın əsas vəzifələri aşağıdakılardır: • Qiymətləri sabitləşdirmək; • Ödənişlərin şəffaflığını təmin etmək; • Maliyyə sisteminin sabitliyini təmin etmək. İsveçin pul-kredit sistemi. İsveç Dövlət Bankı 1668-ci ildə qurulmuşdur. İsveçin pul-kredit sistemi dünyada ən nəzarətli və intizamlı sistemə sahibdir. Xarici sərmayədarların İsveçə, isveçlilərin də xaricə investisiya qoymaları 1980-ci illərə qədər olduqca çətin idi. Bu tarixdən etibarən maneçiliklər yavaş-yavaş aradan qaldırılmaqdadır. Hiderland pul-kredit sistemi. Niderland Mərkəzi Bankı 1814-cü ildə qurulmuş, 13 mart 1979-cu ildə isə Avropa Birliyinə daxil olmuşdur. Hollandiyada pul-kredit siyasətini Mərkəzi Bankı həyata keçirir. Hollandiya Mərkəzi Bankı 1814-cü ildə Kral M. William tərəfindən qurulmuşdur. 1998-ci ilin Bank Qanununa əsasən Niderland Bankının fəaliyyəti aşağıdakı funksiyalardan ibarətdir: • Avropa Mərkəzi Banklar Sistemi çərçivəsində Bank Avropa İttifaqının monetar siyasətinin yerinə yetirilməsinə dəstək göstərilməsi, iqtisadi sabitliyin qorunub saxlanması, ümumilikdə Avropa İttifaqının iqtisadi siyasətinə dəstək göstərilməsi; • Ödəniş sisteminin fəaliyyətinin dəstəklənməsi və pul dövriyyəsinin təmin edilməsi; • Dövlətin qızıl-valyuta ehtiyatlarının idarə edilməsi və

xarici valyuta bazarlarında əməliyyatların aparılması; • Digər banklara, investisiya təşkilatlarına və valyuta mübadiləsi ofislərinə nəzarət edilməsi; • Statistik məlumatların toplanması. Bundan əlavə, Bank dövlətin maraqlarını qorumaq məqsədi ilə kral sərəncamlarına əsasən digər funksiyaları yerinə yetirmək hüququna malikdir. Həmçinin Avropa Mərkəzi Bankı Niderland Bankından əlavə funksiyaları həyata keçirməsini tələb edə bilər. 78 Bankın İdarə Heyəti Prezident və 5 İcraçı Direktorlardan ibarətdir. İdarə Heyətinin üzvləri Kral tərəfindən 7 il müddətinə təyin olunurlar. Bundan əlavə Bankda 10 nəfərdən ibarət Müşahidə Şurası var. Müşahidə Şurası Bankın büdcəsini, illik hesabatları və İdarə Heyətinin xüsusi qərarlarının təsdiq edir. Bank daxilində məsləhətverici qurum rolunu Bank Şurası həyata keçirir. Bankın Prezidenti Bankın apardığı siyasəti və ümumi iqtisadi və maliyyə inkişafı barədə hesabat verir. Bank Şurası 14 müstəqil ekspert və maliyyə sektorunun təmsilçilərindən ibarətdir. Bank Şurasında və Müşahidə Şurasında hökumət təmsilçiləri də daxildir. Hollandiyada kommersiya bankları üzərində Mərkəzi Bankın nəzarəti ciddi hiss edilir. Banklar hər ay aktivlərin ümumi vəziyyəti haqqında Mərkəzi Banka hesabat təqdim edirlər. Bundan başqa Mərkəzi Bank kommersiya banklarını müxtəlif risklərdən (likvid, faiz riskləri kimi) qorumaq məqsədi ilə bankların mühasibat sistemini ciddi təftiş edir. Hollandiya bankçılıq sektorunda bir təmərküzləşmə vardır: ən böyük üç bankın (ABN FF Rabo, NINB Post Bank) ümumi bankların aktivləri içərisində xüsusi çəkisi 80%-dir. Ancaq buna baxmayaraq bank sistemində olduqca gərgin bir rəqabət mühiti vardır. Amsterdam birjası ölkə iqtisadiyyatında əhəmiyyətli yerə malikdir. Amsterdam birjasında əməliyyat görən səhmlərin yarısından çoxu xarici şirkətlərə məxsusdur.

3.3 Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının pul-kredit tənzimlənməsində rolu

XIX əsrin ortalarındanak, dünyanın digər dövlətlərində olduğu kimi Azərbaycan ərazisində də sözün müasir anlamında dövlətin mərkəzi bank tənzimləməsi orqanı yox idi. Yalnız Azərbaycanın kapitalizmə qədəm qoyması ilə əlaqədar bank-maliyyə sferasının tənzimləməsinin ilk mexanizmləri də formalaşmağa başladı. Belə ki, 1860-cı ildə Rusiya imperiyasının Dövlət Bankı təsis edildi və artıq bir il sonra onun Bakı bölməsi açıldı. Bölmənin əsas məqsədi əmtəə dövriyyəsini genişləndirməkdən və kredit sisteminin inkişafını sürətləndirməkdən ibarət idi. Kapitalist münasibətlərinin sürətli inkişafının nəticəsi idi ki, artıq XIX əsrin sonunda Azərbaycan Qafqazın digər regionları ilə müqayisədə kapital quruluşuna xas olan ən inkişaf etmiş - özündə 200-ə yaxın kredit idarəsini birləşdirən kredit-bank sisteminə malik idi.

1918-ci il mayın 28-də müsəlman aləmində ilk dəfə olaraq demokratik respublika - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması ilə əlaqədar 1919-cu il martın 7-də Azərbaycan Respublikası hökumətinin qərarı ilə Azərbaycan Dövlət Bankı təşkil edildi. Elə həmin il sentyabrın 16-da Azərbaycan Respublikasının parlamenti Maliyyə Nazirliyinin kredit şöbəsi tərəfindən hazırlanmış Azərbaycan Dövlət Bankının Nizamnaməsini qəbul etdi. 1919-cu il 30 sentyabr tarixində isə Azərbaycan Dövlət Bankının təntənəli açılışı oldu və həmin gündən etibarən bank fəaliyyətə başladı. Dövlət Bankının mərkəzi aparatının binası Bakının Qorçekovski (indi H.Z.Tağıyev) küçəsində yerləşirdi. 1919-cu il noyabrın 9-da Dövlət Bankının Gəncə bölməsi açılmışdır. Sonralar digər regionlarda da Dövlət Bankının bölmələri təsis edildi.

Azərbaycan Dövlət Bankı əsas məqsədi pul dövriyyəsini asanlaşdırmaq, ticarət, sənaye və kənd təsərrüfatına yardım etmək, habelə pul sistemini möhkəmlətməkdən ibarət olan hökumət idarəsi idi. Dövlət Bankının nizamnamə (əsas) kapitalı 50000000 rubl idi. Nəzərdə tutulurdu ki, hər il bu kapital illik gəlirin 10%-i həcmində vəsait hesabına artırılacaq. Ehtiyat kapitalı isə 10000000 rubl məbləğinə çatana qədər illik gəlirin 20%-i məbləğində, sonra isə 10%-i məbləğində vəsait hesabına formalaşdırılmalı idi. Ehtiyat

kapitalı Bankın əməliyyatları üzrə yaranmış ziyanın örtülməsi üçün yaradılmalı idi. Bu kapital da az olduqda əsas kapitaldan istifadə edilməli idi. Öz növbəsində əsas kapitalın çatışmayan hissəsi dövlət büdcəsi hesabına örtülməli idi. Eyni zamanda Bankın saxlanması üçün gəlirin kifayət olmadığı təqdirdə xüsusi ehtiyat fondunun yaradılması nəzərdə tutulurdu. Həmin fond illik gəlirin 5%-i məbləğində ödəmələr hesabına formalaşdırılmalı idi.

Pul nişanlarının emissiyası səlahiyyəti Dövlət Bankına mənsub idi. Bütövlükdə Demokratik Respublika dövründə Azərbaycanda 2 milyard 345 milyon rubl məbləğində pul nişanları emissiya edilmişdir. Milli valyutanın dönərliliyini təmin etmək məqsədi ilə hökumət Bakı bonu ilə digər valyutaların mübadilə məzənnəsini müəyyən etmişdir.

"Banklar bankı" olan Azərbaycan Dövlət Bankı ölkədə mövcud olan kredit təşkilatlarının fəaliyyətinə nəzarət edirdi. Ümumiyyətlə, Demokratik Respublika dövründə Azərbaycanın pul-kredit sistemi xeyli inkişaf etmişdi.

Lakin 1920-ci il 28 aprel tarixində bolşevik Rusiyasının Azərbaycanı istila etməsi nəticəsində dövlətin müstəqilliyi formal olaraq saxlanılsa da (Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası adı ilə), ölkənin mövcud pul-kredit sistemi məhv edildi. Maliyyə Komissarlığının 1920-ci il 31 may tarixli Əmri ilə Azərbaycan Dövlət Bankı Azərbaycan Xalq Bankı adlandırıldı. Azərbaycan İnqilab Komitəsinin 1920-ci il 9 iyun tarixli qərarı ilə bütün banklar və digər kredit təşkilatları milliləşdirilərək Xalq Bankının tərkibinə qatıldı. Beləliklə də bank işi dövlətin müstəsna inhisarına keçdi.

1923-cü ildə SSRİ Dövlət Bankının yaradılması ilə əlaqədar onun Bakı bölməsi yaradıldı və Azərbaycanda dövlət inhisarında olan bank sistemi də mərkəzdən idarə olunmağa başlandı. 1936-cı ilin dekabrında qəbul edilmiş SSRİ Konstitusiyasına müvafiq olaraq Azərbaycan SSRİ-nin tərkibinə "suveren" respublika kimi daxil oldu və 1991-ci ilin sonlarına kimi mövcud olmuş SSRİ Dövlət Bankının Azərbaycan İdarəsi fəaliyyət göstərdi.

1991-ci il 18 oktyabr tarixində Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra müstəqil Azərbaycan Respublikasının bank sisteminin, o cümlədən Mərkəzi

Bankın yaradılması üçün də hüquqi baza yaradıldı. Belə ki, "Azərbaycan Respublikasının iqtisadi müstəqilliyinin əsasları haqqında" Azərbaycan Respublikasının 1991-ci il 25 may tarixli Konstitusiya Qanununun "Bank sistemi və pul tədavülü" adlanan 14-cü maddəsi bütövlükdə məhz bu məsələləri əhatə etdi. Azərbaycanda müstəqil bank sisteminin və milli pul vahidinin tədavülünün hüquqi əsaslarını təsbit etməklə yanaşı həmin maddə Mərkəzi Bankın da statusunu və səlahiyyətlərini müəyyənləşdirdi. Belə ki, Mərkəzi Bank kredit, pul tədavülü, hesablaşmalar və valyuta münasibətləri sahəsində dövlət siyasətini yeridən, bütövlükdə bank sisteminin fəaliyyətini tənzimləyən və ehtiyat bank funksiyalarını icra edən ali emissiya idarəsi elan edildi.

Eyni zamanda "Respublikanın iqtisadi və ictimai-siyasi həyatını sabitləşdirmək sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikasının 1991-ci il 8 oktyabr tarixli Qanununa əsasən büdcə-maliyyə sisteminin tənzimi, habelə mərkəzi dövlət idarəetmə orqanlarının yaradılması və ləğvi məsələləri Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları ilə müəyyən olunurdu. Məhz bu Qanuna əsasən, habelə yuxarıda qeyd edilən Konstitusiya Qanununa uyğun olaraq "Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının yaradılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1992-ci il 11 fevral tarixli Fərmanı ilə Dövlət Bankının, keçmiş SSRİ Sənaye-Tikinti Bankının, SSRİ Aqrar-Sənaye Bankının Azərbaycan Respublikası bankları bazasında Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yaradıldı və 1992-ci il 7 avqust tarixdə "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında" Qanun qəbul olundu. 1992-ci il 1 dekabr tarixində isə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında" qərar qəbul etdi. Sözügedən Qanunda Mərkəzi Bank tədavülə pul nişanları buraxılmasına müstəsna hüququ olan və ehtiyat sistemi rolunu yerinə yetirən dövlətin mərkəzi bankı kimi müəyyən edildi. Eyni zamanda Mərkəzi Banka bank sistemi üzərində tənzimləyici və nəzarətedici səlahiyyətlər verildi.

Böyük siyasətçi, Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin sədrlik etdiyi komissiya tərəfindən hazırlanmış və 1995-ci il 12 noyabr tarixində keçirilən

referendumda qəbul olunmuş müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin II bəndində pul nişanlarının tədavülə buraxılması və tədavüldən çıxarılması hüququnun yalnız Mərkəzi Banka mənsub olması bir daha təsbit olunmuşdur. Eyni zamanda Konstitusiyada Mərkəzi Bankın dövlətin müstəsna mülkiyyətində olması da müəyyən edilmişdir. Yeni Konstitusiyanın qəbulu Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində keyfiyyətə yeni mərhələnin başlanmasından xəbər verirdi. Məhz buna görə də bütün sahələrdə olduğu kimi bank qanunvericiliyi sahəsində də yeni quruculuq işlərinə başlanıldı.

Belə ki, artıq 1996-cı il 10 iyun tarixində "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında", 14 iyun tarixində isə "Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında" Qanunlar yeni redaksiyada qəbul edildi.

Bank sisteminin və onun normativ hüquqi bazasının inkişaf etdirilməsi və bank sistemində aparılan ardıcıl islahatların daha da dərinləşdirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 26 dekabr tarixli Fərmanı ilə bank qanunlarının yenidən işlənməsi tapşırığı verilmişdir. Məhz bu dövlət qayğısının nəticəsi kimi "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında" və "Banklar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunları 2004-cü ildə yeni redaksiyada qəbul edilmişdir.

10 dekabr 2004-cü ildə qəbul edilmiş "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu Mərkəzi Bankın hüquqi vəziyyətini, onun məqsəd və funksiyalarını, dövlət qurumları arasında yerini və rolunu daha dəqiq müəyyən etmiş, Mərkəzi Bankın məsuliyyətinin və fəaliyyətinin şəffaflığının artırılması üçün müvafiq mexanizmlər nəzərdə tutmuşdur.

"Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ən qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğun hazırlanmış və ən mütərəqqi qanunvericilik bazası hesab olunur.

Yeni qanun Mərkəzi Bankın bütün funksional sahələri üzrə fəaliyyətinin daha səmərəli və effektiv həyata keçirilməsi üçün imkan yaratmışdır. Pul və valyuta siyasətinin müəyyənləşdirilməsi və həyata keçirilməsi, ölkənin ödəniş sisteminin

tənzimlənməsi və inkişafı, bank nəzarətinin həyata keçirilməsi, dövlətin beynəlxalq qızıl-valyuta ehtiyatlarının saxlanması və idarə edilməsi - bunlar Mərkəzi Bankın mühüm funksiyalarının yalnız bir hissəsidir.

Yeni bank qanunları ilə təsbit olunmuş bank nəzarətinin prinsipləri, forma və metodları Mərkəzi Bankın bu funksiyasının beynəlxalq standartlara, o cümlədən bank nəzarəti üzrə Bazel prinsiplərinə uyğun həyata keçirilməsinə və ölkənin bank sisteminin etibarlılığının artırılmasına, əmanətçilərin və kreditorların maraqlarının daha səmərəli qorunmasına zəmin yaratmışdır. Azərbaycanın bank qanunvericiliyi tarixində ilk dəfə olaraq inzibatçıların mənəvi keyfiyyətləri ilə bağlı tələblər önə çəkilmişdir. Bu da inzibatçıların "məqbul və lazımi keyfiyyətlərə malik şəxs" və "vətəndaş qüsuruzluğu" göstəricilərinə malik olmasını və bank sistemi üçün daha layiqli namizədlərin seçilməsini şərtləndirir.

Lakin görülmə işləri heç də tamamlanmış hesab etmək olmaz, çünki böyük ümid və uğurlarla irəliləyən Azərbaycanın bank sektorunda da islahatlar hələ davam etdirilir. Qarşıda bank sisteminin inkişafı naminə yeni-yeni tədbirlər və Dövlət Proqramlarının həyata keçirilməsi planları durur.

Bankın funksiyaları

"Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 5-ci maddəsinə əsasən Mərkəzi Bankın funksiyalarına aşağıdakılar aiddir:

1. dövlətin pul və valyuta siyasətini müəyyən edir və həyata keçirir;
2. nağd pul dövriyyəsinə təşkil edir, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin II hissəsinə və bu Qanuna müvafiq olaraq pul nişanlarının tədavülə buraxılmasını və tədavüldən çıxarılmasını həyata keçirir;
3. manatın xarici valyutalara nisbətdə rəsmi məzənnəsini mütəmadi müəyyən edir və elan edir;
4. qanunvericiliyə uyğun olaraq valyuta tənzimini və nəzarətini həyata keçirir;
5. sərəncamında olan beynəlxalq qızıl-valyuta ehtiyatlarını saxlayır və idarə edir;
6. qanunvericiliyə uyğun olaraq hesabat tədiyə balansını tərtib edir və ölkənin proqnoz tədiyə balansının hazırlanmasında iştirak edir;

7. "Banklar haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa, bu Qanuna və onlara müvafiq qəbul etdiyi normativ xarakterli aktlara uyğun olaraq bank fəaliyyətini lisenziyalaşdırır və tənzimləyir, qanunla müəyyən edilmiş qaydada bank fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir;

8. ödəniş sistemlərinin fəaliyyətini təşkil edir, əlaqələndirir, tənzimləyir və onların üzərində nəzarəti qanuna uyğun olaraq həyata keçirir;

9. "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda və digər qanunlarda nəzərdə tutulmuş başqa funksiyaları həyata keçirir.

Bankın hüquqi statusu

Mərkəzi Bank dövlət orqanıdır, Azərbaycan Respublikasının mərkəzi bankıdır.

Konstitusiyaya və qanunlarla müəyyən edilmiş funksiya və səlahiyyətlərini həyata keçirərkən Mərkəzi Bank müstəqildir və bu zaman onun fəaliyyətinə qanuna zidd təsir və müdaxilə edilə bilməz. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin ("Pul vahidi") II bəndində deyilir: "Pul nişanlarının tədavülə buraxılması və tədavüldən çıxarılması hüququ yalnız Mərkəzi Banka mənsubdur. Mərkəzi Bank dövlətin müstəsna mülkiyyətindədir". Konstitusiyaya əsasən Mərkəzi Bank dövlət hakimiyyətlərinin (qanunvericilik, icra, məhkəmə) heç birinə aid deyil. Bununla belə Mərkəzi Bank haqqında müddəanın Konstitusiyanın "Dövlətin əsasları" adlanan II fəslində verilməsi, onun xüsusi statuslu dövlət strukturu olmasına dəlalət edir.

"Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda Mərkəzi Bankın digər dövlət orqanları ilə qarşılıqlı münasibətləri təsbit edilərək onun dövlətin bankı və maliyyə agentı rolunda hüquq və vəzifələri müəyyən edilmiş, dövlətin iqtisadi siyasətinin başlıca istiqamətlərinin, o cümlədən büdcə-vergi, qiymət-tarif, daxili və xarici borcun həcmi və idarə edilməsi məsələlərinin müzakirəsində onun iştirakı nəzərdə tutulmuşdur. Bu hüquqi norma dövlətin iqtisadi siyasətini həyata keçirən orqanlar arasında fəaliyyətin əlaqələndirilməsinə və mövcud imkanlardan daha səmərəli istifadə olunmasına xidmət edir.

10 dekabr 2004-cü il tarixli yeni redaksiyada qəbul edilmiş Qanunda dövlət rəhbərliyi və ictimaiyyət qarşısında hesabatlıq sistemi vasitəsilə Mərkəzi Bankın məsuliyyətinin və fəaliyyətinin şəffaflığının artırılması üçün effektiv mexanizmlər müəyyən edilmişdir.

Belə ki, Qanuna müvafiq olaraq Mərkəzi Bankın fəaliyyəti haqqında müvafiq dövlət orqanına hesabatın təqdim edilməsi, həmçinin həyata keçirilən siyasət və fəaliyyətinin nəticələri haqqında ictimaiyyətə məlumatların açıqlanması tələbi onun fəaliyyətinin şəffaflığını təmin edir. Mərkəzi Bank öz fəaliyyəti barədə yalnız Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə hesabat verir.

Yeni qanunda Mərkəzi Bankın fəaliyyətinin şəffaflığını təmin edən əsaslardan biri də Bankın idarəetmə sistemində korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqidir.

Belə ki, Mərkəzi Bankın təşkilati strukturunun, idarəetmə orqanları arasında səlahiyyət bölgüsünün, daxili nəzarətin forma və əsas prinsiplərinin bilavasitə qanunda təsbit edilməsi, Bankın idarəetməsində maraqlar münaqişəsini aradan qaldıran məsələlərin qanunla tənzimlənməsi Mərkəzi Bankın fəaliyyətinin tam şəffaf olmasına şərait yaradır.

Mərkəzi Bank müstəqil balansla, nizamnamə kapitalına və digər əmlaka malikdir, Qanunda istisna olunan hallardan başqa onun razılığı olmadan kapitalının və digər əmlakının özgeninkiləşdirilməsinə yol verilmir. Mərkəzi Bankın nizamnamə kapitalı 50 milyard manatdır. Mərkəzi Bank müflis elan oluna bilməz.

Mərkəzi Bankın idarəetmə funksiyalarını İdarə Heyəti və İdarə Heyətinin sədri həyata keçirir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən Mərkəzi Bankın İdarə Heyətinin üzvlərini Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqdimatı ilə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi təyin edir. Mərkəzi Bankın İdarə Heyətinin sədrini Mərkəzi Bankın İdarə Heyətinin üzvləri sırasından Azərbaycan Respublikasının Prezidenti təyin edir.

Mərkəzi Bankın auditorlarını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti təyin edir.

Yeni qanun Mərkəzi Bankın bütün funksional fəaliyyəti sahələrinə nüfuz etmək, tənzimlədiyi sferalara beynəlxalq təcrübəyə uyğun səmərəli nəzarəti həyata keçirmək imkanlarını nəzərdə tutur.

Bankın beynəlxalq əlaqələri

Mərkəzi Bankın beynəlxalq əlaqələri ölkənin maliyyə-texniki ehtiyacları baxımından beynəlxalq maliyyə-kredit institutları, xarici mərkəzi banklar, donor təşkilatlarla zəruri əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi, Mərkəzi Bankın beynəlxalq əlaqələrinin genişləndirilməsi və beynəlxalq maliyyə çevrələrində ölkəmizin və eləcə də Mərkəzi Bankın müsbət imicinin möhkəmləndirilməsi, Mərkəzi Bankda həyata keçirilən islahatlara xarici texniki yardımın təmin olunmasına yönəldilmişdir. Bu əməkdaşlıq 3 istiqamətdə həyata keçirilir:

1. Beynəlxalq maliyyə-kredit institutları ilə əməkdaşlıq

Mərkəzi Bank beynəlxalq maliyyə-kredit institutları ilə ölkənin inkişafına maliyyə-kredit resurslarının cəlb olunması, Mərkəzi Bankın və bütövlükdə bank sisteminin inkişafı istiqamətində intensiv əməkdaşlıq edir.

Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) ilə Yoxsulluğun Azaldılması və İqtisadi İnkişafın Təmin Edilməsinə Yönləndilmiş Kredit Mexanizmi (PRGF) proqramı çərçivəsində əməkdaşlıq həyata keçirilir. Bundan əlavə BVF-nin ekspertləri Mərkəzi Banka Kart Prosessinq Mərkəzinin yaradılması, Milli Ödəniş Sisteminin inkişafı üzrə Dövlət Proqramının hazırlanması, eləcə də digər istiqamətlərdə texniki yardım göstərmişlər. "Banklar haqqında" və "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunlarının beynəlxalq standartlara tam uyğun olaraq hazırlanması sahəsində BVF ilə əməkdaşlıq edilmişdir.

Bankın 2003-2005-ci illərdə Azərbaycan üzrə ölkə Strategiyasında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətində Dünya Bankı ilə fəal əməkdaşlıq edilmişdir.

Azərbaycanın maliyyə sektorunda həyata keçirilən islahatlara yardım göstərilməsində Dünya Bankının Maliyyə sektoruna texniki yardım layihəsi mühüm yer tutur. Bu layihə çərçivəsində respublikada mütərəqqi texnologiya əsasında ödəniş sistemlərinin inkişaf etdirilməsi, o cümlədən Xırda Ödənişlər üzrə Hesablaşma Klirinq Sistemi, Kart

Prossessinq Mərkəzi, Mərkəzləşdirilmiş Kredit Reyestri və s. mühüm layihələr həyata keçirilmişdir.

Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB) Azərbaycanda maliyyə sektorunun güclənməsi istiqamətində aktiv fəaliyyət göstərir. AYİB-in maliyyə sektorunda fəaliyyəti banklara kredit xətlərinin təmin edilməsi, Mikromaliyyələşdirmə Bankının kapitalında və özəl bankların kapitalında iştirak, eləcə də dövlət banklarının özəlləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilir.

Asiya İnkişaf Bankının (AİB) Azərbaycanda 2004-cü ildə nümayəndiliyinin açılması bu qurumla əməkdaşlığın daha aktiv aparılmasına imkan vermişdir. 2004-cü il ərzində AİB-in ekspertləri ilə "Yaşayış mənzillərinin maliyyələşdirilməsi" layihəsinin hazırlanması üzrə müzakirələr aparılmışdır.

2. Xarici Mərkəzi banklarla əməkdaşlıq

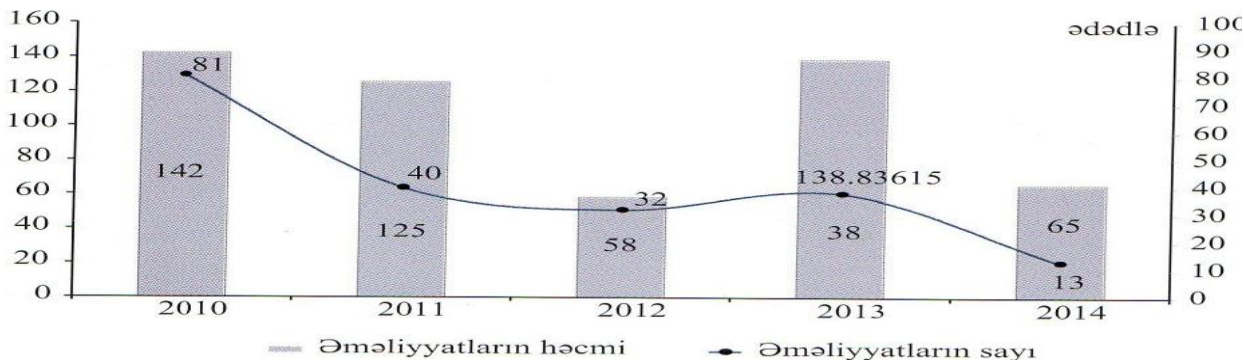
Bank sektorunda dünyada mövcud olan qabaqcıl praktika və texnologiyalar ilə tanış olmaq, bu standartların və texnologiyaların Azərbaycanın bank sistemində tətbiqinə nail olmaq, eləcə də xarici ölkələrin Mərkəzi Bankları arasında Azərbaycan Mərkəzi Bankının özünün nüfuzlu yerini müəyyənləşdirmək məqsədilə inkişaf etmiş ölkələrin Mərkəzi Bankları ilə əməkdaşlıq əlaqələri yaradılmışdır. Bu istiqamətdə Almaniya Bundesbankı, Polşa Mərkəzi Bankı, İsveçrə Mərkəzi Bankı, Çexiya Mərkəzi Bankı, Türkiyə Mərkəzi Bankı, Qazaxıstan Mərkəzi Bankı, Fransa Mərkəzi Bankı ilə səmərəli əməkdaşlıq əlaqələri həyata keçirilir.

3. Digər xarici təşkilatlarla əməkdaşlıq

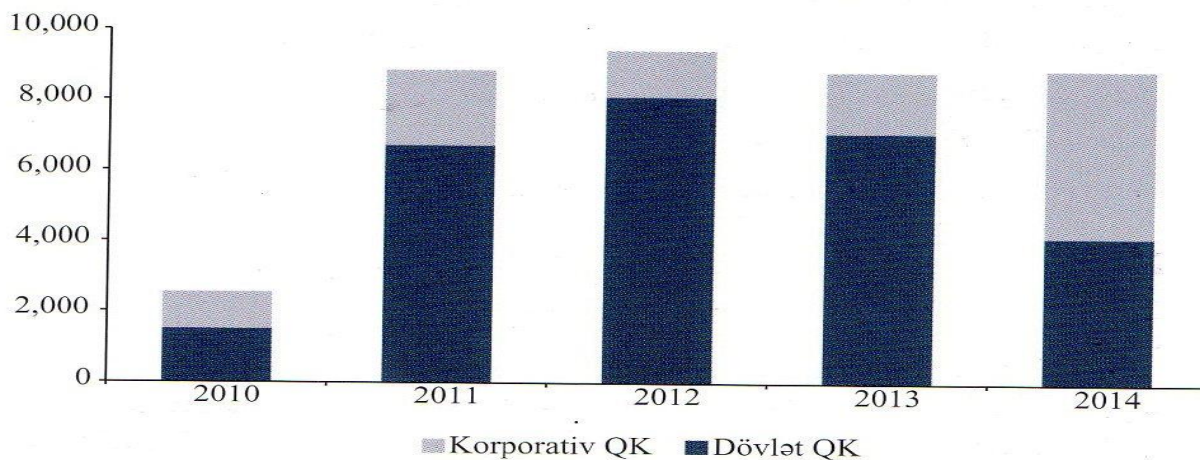
Mərkəzi Bankın digər xarici təşkilatlarla beynəlxalq əlaqələri, əsasən, bankda həyata keçirilən islahatlara texniki yardım dəstəyinin təmin edilməsinə yönəldilmişdir. Bu məqsədlə İsveçrənin İqtisadi Məsələlər üzrə Dövlət Katibliyi (SECO), Almaniya İnkişaf Bankı (KfW), ABŞ-ın Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi (USAID) ilə sıx əməkdaşlıq edilmişdir.

Hesabat ilində mütəşəkkil banklarası pul bazarında 66 mln. manat həcmində 13 əqd qeydə alınmışdır. Əqdlər 14-360 gün müddətində olan pul bazarı alətləri üzrə bağlanmışdır.

Mütəşəkkil bankların pul bazarı mln manat

Həmçinin qiymətli kağızlar bazarında aparılan əməliyyatların həcmi 2013-cü illə müqayisədə dəyişməyərək təxminən 8.9 mlrd. manat təşkil etmişdir.

Azərbaycan Bank sektorunda maliyyə sabitliyi siyasəti. Mərkəzi Bankın bank sektorunda maliyyə sabitliyi siyasəti aşağıdakı hədəflərin realizasiyasına yönələcəkdir:

- Kapital adekvatlığının qorunması;
- Optimal likvidlik səviyyəsinin saxlanması;
- Restrukturizasiyanın həyata keçirilməsi.
- Tənzimləmə və nəzarət tədbirləri artım və dayanıqlıq arasında optimal nisbət təminatına yönəldiləcəkdir.

Postböhran dövründə bank sektorunun daha stabil və dayanıqlı artım mənbələrinə söykənməsi vacib şərtidir. Bu, başlıca olaraq, maliyyə vasitəçiliyinin sağlam və uzunmüddətli iqtisadi artıma yönəlməsi zərurətini şərtləndirir. Bunun üçün bankların resurs bazasında uzunmüddətli yığım mənbələrinin, o cümlədən kapital bazarının rolunun artırılması zəruridir. Bank sisteminin stabil və təhlükəsiz inkişafının təmin edilməsi üçün tənzimlənmə və prudensial nəzarət çərçivəsinin yeni qlobal çağırışlara adaptasiyası davam etdiriləcəkdir. Bu məqsədlə mikro-prudensial (institutlar üzərində fərdi nəzarət) nəzarətlə əhatə olunmuş riskləri daha effektiv tənzimləmək üçün bank nəzarəti üzrə Bazel Komitəsinin platformasında tövsiyə edilmiş yeni alətlərin istifadəsi imkanlarının qiymətləndirilməsinə başlanacaqdır. Bank tənzimlənməsi və nəzarətinin təkmilləşdirilməsi üçün makroprudensial yanaşmanın gücləndirilməsi başlıca vəzifə kimi müəyyənləşdirilmişdir. Bank aktivləri üzrə ehtiyatlanma siyasətinin yeni kontrtsiklik fəlsəfə əsasında formalaşması son qlobal böhrandan sonra xüsusilə aktuallaşmışdır. Ənənəvi olaraq banklar fəaliyyətlərində “protsiklik” davranışa (iqtisadi artım dinamikasının arxasınca getmək meyli) meyilli olurlar ki, bu da böhran zamanı zəruri ehtiyat portfelinin olmaması ilə nəticələnir. Kontrtsiklik yanaşmanın inkişafı bankların iqtisadi artım dövründə ehtiyatlı davranışını, böhran dövründə isə daha dayanıqlı olmalarını şərtləndirəcək. Bunu nəzərə alaraq “kontrtsiklik- dinamik ehtiyatlanma” mexanizmləri tətbiq olunacaqdır. Mərkəzi Bank başlıca vəzifəsini makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinin qorunmasında və bu məqsədlə pul və maliyyə sabitliyi siyasəti strategiyalarının təkmilləşməsində görür. Bu, uzunmüddətli dövrdə dayanıqlı və dinamik iqtisadi artımın başlıca şərtlərindən biridir. Dayanıqlı iqtisadi artıma nail olunmasında ölkənin ixrac potensialının tam reallaşması və diversifikasiya başlıca vasitədir. Bunun əsas şərtləri birbaşa xarici investisiyaların həcmının artırılması, kapital bazarının dərinləşməsi, institutların və insan kapitalının inkişafıdır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Mərkəzi Bank kredit sisteminin fəaliyyətini həyata keçirən və tənzimləməsini təmin edən bir orqandır. İqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi olan pul-kredit siyasəti vasitəsilə dövlət iqtisadi inkişafın məqsədlərinə və mürəkkəb iqtisadi proseslərə, o cümlədən, məcmu milli məhsulun həcmində, inflyasiya tempində, milli valyuta məzənnəsinə, investisiya prosesinə təsir göstərir. Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə pul-kredit siyasətinin işlənilib hazırlanmasını və reallaşdırılmasını, ölkənin bank sektorunun yüksək səviyyədə fəaliyyətini, milli valyutanın alıcılıq qabiliyyətinin qorunub saxlanmasını və s. mərkəzi banklar həyata keçirir.

Bank sistemində malik istənilən ölkənin pul-kredit sistemlərinin əsasını mərkəzi banklar təşkil edir.

Müasir dövlətin bank sistemində mərkəzi bankın əsas rolu və mövqeyi bu ölkədə bazar iqtisadiyyatının səviyyəsi və xarakteri ilə müəyyənləşir ki, bu münasibətləri sabit hesab etmək düzgün olmazdı. Bunun ən parlaq tərənnümü bazar münasibətlərinin müxtəlif mərhələlərində mərkəzi bankın rolunun dəyişməsidir.

Mərkəzi bank fikri əsasən bazarın və ümumiyyətlə maliyyə sektorunun gələcək inkişafının dövlətin tənzimləyici orqanı olan mərkəzi banksız qeyri mümkün olduğunu ortaya çıxaran bazar münasibətlərinin inkişaf etdiyi dövlətlərdə yaranmışdır.

Öz məqsədlərinə nail olmaq üçün Milli Bank

- dövlətin pul və valyuta siyasətini müəyyən edir və həyata keçirir;
- nağd pul dövriyyəsinə təşkil edir
- pul nişanlarının tədavülə buraxılmasını və tədavüldən çıxarılmasını həyata keçirir; milli valyutanın xarici valyutalara nisbətdə rəsmi məzənnəsinə mütəmadi müəyyən edir və elan edir;
- qanunvericiliyə uyğun olaraq valyuta tənzimini və nəzarətini həyata keçirir; sərəncamında olan beynəlxalq qızıl-valyuta ehtiyatlarını saxlayır və idarə edir; qanunvericiliyə uyğun olaraq hesabat tədiyə balansını tərtib edir və ölkənin proqnoz tədiyə balansının hazırlanmasında iştirak edir;

- bank fəaliyyətini lisenziyalaşdırır və tənzimləyir, qanunla müəyyən edilmiş qaydada bank fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir;
- ödəniş sistemlərinin fəaliyyətini təşkil edir, əlaqələndirir, tənzimləyir və onların üzərində nəzarəti qanuna uyğun olaraq həyata keçirir;

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (10 dekabr 2004-cü il.)
2. Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (16 yanvar 2004-cü il)
3. Bank işi və elektron bankçılıq. Ə.Abbasov, Z.Məmmədov, R.Rzayev, Ş.Həmişəyeva. Qanun, 2003
5. Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi. Z.Məmmədov. Bakı-2001
6. E.M.Sadiqov Bank Əməliyyatları Bakı 2010
7. Z.F.Məmmədov "Bank fəaliyyətinin əsasları" Bakı 2011
8. Ş.Ə Abdullayev., R.Y. Əsgərova. «Bank işi» Dərslik Bakı 2009
9. Ş.Ə Abdullayev. Azərbaycanda bank sistemi və bank resurslarının idarə olunması. Bakı 2001-ci il.
10. Mərkəzi Bankın 2014-cü il illik hesabatı
11. Деньги, Кредит, Банки О.Ю.Свиридов Ростов на Дону 1999
12. О. Лаврушин "Банковское дело" Москва 2007
13. С. Галицкая "Деньги, кредит, финансы" Москва 2003
14. Банковское дело. под ред. Коробовой Г.Г. - Учебник 2006.
17. www.ibar.az
18. az.wikipedia.org
19. С.А.Бартенев "Экономические теории и школы (история и современность)". Москва 1996
20. Р.Барр "Политическая экономия". Москва 1995
21. www.google.az
22. www.cbar.az
23. www.fi.qu.edu.az
24. www.maliyye.gov.az
25. www.kayzen.az
26. www.banco.az
27. www.azerbaijan.az
28. www.economy.gov.az

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа посвящена теме о направлениях регулирования государственной экономики с денежно-кредитной политики Центральный Банком. Центральные банки были в центре внимания кредитных организаций, участвует в регулировании кредитно-денежной системы. Он занимает важное место среди банков и называют банковские банки. Центральный банк координирующую роль для банков и регулировать свои методы работы экономического регулирования. Центральный банк осуществляет контроль над банковской системой страны. Он служит только банки и правительство. Таким образом, центральный банк называется банкир. Вопрос о государственном бюджете, они играют ключевую роль в осуществлении урегулирования. В результате денежно-кредитной политики, проводимой центральными банками в течение нескольких дней и сохранить стабильные цены, а также обменные курсы могут существенно измениться. Центральные банки прекратить увеличение производства быстро, а также имеет возможность исключить или увеличивать безработицу. Центральный банк, который является основой экономического развития является обеспечение стабильности валюты регулирует свою покупательную способность. Нормальная денежно-кредитной политики центрального банка может стимулировать развитие производства, снизить уровень безработицы по сравнению с удалением. Кроме того, Центральный банк регулирует денежное обращение в стране, является вовлечение банков в денежной массы в обращении.

SUMMARY

Dissertation work dedicates of to the regulation of the state economy, Central Bank's monetary policy. Central banks have been the focus of credit institutions, is involved in the regulation of the monetary system. It occupies an important place among the banks, the banks called Bank. The central bank co-ordination role for banks and regulate their work methods of economic regulation. The central bank exercises control over the country's banking system. It serves only the banks and the government. Therefore, the central bank is called the banker. The issue of the state budget, they play a key role in the implementation of the settlement. As a result, monetary policy pursued by central banks within a few days and keep stable prices, as well as the exchange rates can change significantly. Central banks to discontinue production increase quickly, and also has the ability to eliminate or increase unemployment. The Central Bank, which is the backbone of economic development is to ensure the stability of the currency regulates its purchasing power. Normal monetary policy by the central bank can stimulate the development of production, reduce the level of unemployment compared to remove. In addition, the Central Bank regulates money circulation in the country, is the involvement of banks in the money in circulation.

REFERAT

Mövzunun aktuallığı. Müasir zamanda dövlət iqtisadiyyatının inkişafı və tənzimlənməsində Mərkəzi Bank əhəmiyyətli rol oynayır. Mərkəzi Bankın fəaliyyətinin əsas məqsədi öz səlahiyyətləri daxilində qiymətlərin sabitliyinin, nağd pul dövriyyəsinin təşkilinin, tədiyyə balansının tarazlığının həmçinin bank və ödəniş sistemlərinin sabitliyinin və inkişafının təmin olunmasından ibarətdir. Öz məqsədlərinə nail olmaq üçün Mərkəzi Bank pul-kredit siyasətini müəyyən edir, pul nişanlarının tədavi ilə buraxılmasını və tədaviyə çıxarılmasını həyata keçirir, manatın xarici valyutalara nisbətə rəsmi məzənnəsini mütəmadi müəyyənləşdirir, qanunvericiliyə uyğun olaraq valyuta tənzimini və nəzarətini həyata keçirir, sərəncamında olan qızıl-valyuta ehtiyatlarını saxlayaraq idarə edir. Mərkəzi Bank hesabat tədiyyə balansını tərtib edir, ölkənin proqnoz tədiyyə balansının hazırlanmasında iştirak edir, bank fəaliyyətini lisenziyalaşdırır və tənzimləyir, qanunla müəyyən edilmiş qaydada bank fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir, ödəniş sistemlərinin fəaliyyətini təşkil edir, əlaqələndirir, tənzimləyir və onların üzərində nəzarəti qanuna uyğun olaraq həyata keçirir. Ölkə iqtisadiyyatının tənzimlənməsində pul-kredit siyasətinin düzgün təşkilinin geniş mənada önəmi vardır. Mərkəzi Bank həyata keçirdiyi pul-kredit siyasəti vasitəsilə milli valyutanın dayanıqlığının möhkəmləndirilməsini, onun alıcılıq qabiliyyətinin qorunub saxlanılmasını, xarici valyutaya nisbətən dövriliyinin artırılmasını, ölkənin bank sektorunun yüksək səviyyədə fəaliyyətini, iqtisadiyyatın bütün sahələrində kredit tələbatının ödənilməsinə əlverişli imkanın yaradılmasını təşkil edir.

Mərkəzi Bankının həyata keçirdiyi pul siyasəti hər şeydən əvvəl, milli valyutanın daha da sabitləşməsinə və inflyasiyanın sürətinin aşağı səviyyədə saxlanılmasına yönəldilmişdir. Bunlar iqtisadi yüksəlişi təmin etmək məqsədilə investisiya siyasətini həyata keçirməyin zəruri şərtləridir. Mərkəzi Bank pul dövriyyəsinin tənzimlənməsi, milli valyutanın möhkəmləndirilməsi, bank sisteminin inkişaf etdirilməsi, maliyyə bazarının təşəkkül tapması sahəsində bütün iqtisadi subyektlər tərəfindən əmanətlərin formalaşdırılması və bu əmanətlərin sonradan məhsuldar investisiyalara çevrilməsi üçün obyektiv təminat yaradır. Xarici və milli valyutada aktivlərin gərginliyini tarazlaşdırmaq

məqsədi pul siyasətinin tərkib hissəsidir. Həmin siyasət hər şeydən əvvəl, respublikada inflyasiyanın optimal səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün valyuta ehtiyatlarından istifadə edilməsinə yönəldilmişdir.

Tədqiqatın predmeti və obyektı. Tədqiqatın predmetini uyğun olaraq Mərkəzi Bank tərəfindən iqtisadiyyatın tənzimlənməsinin mahiyyəti, obyektı isə Mərkəzi Bankın pul-kredit siyasətinin təsir vasitələri təşkil edir.

Tədqiqatın əsas məqsədi Mərkəzi Bankın pul-kredit siyasətinin əhəmiyyətini müəyyən etmək, Mərkəzi Bankın əsas məqsəd və vəzifələrinin, pul siyasətinin ən səmərəli forma və metodlarının, Bank sisteminin inkişafında Mərkəzi Bankın strategiyasının tədqiqindən ibarətdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi Mərkəzi Bankın pul-kredit siyasətində baş verən yenilikləri araşdırmaq və həmçinin müasir dövrdə bank sisteminin tənzimlənməsində Mərkəzi Bankın pul-kredit siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən etməkdən ibarətdir. Uğurlu pul-kredit siyasətinin aparılmasının əsas şərtlərindən bank sisteminin fəaliyyətinin tənzimlənməsi olduğunu nəzərə alaraq Mərkəzi Bank islahatların dərinləşdirilməsi istiqamətində mühüm işlər görməlidir. Mərkəzi Bank bankların rəqabət imkanlarını genişləndirmək, üzərinə düşən öhdəliklərin vaxtında və keyfiyyətlə yerinə yetirilməsini təmin etmək, bankların iqtisadiyyatı maliyyələşdirmək imkanlarını artırmalıdır. Mərkəzi Bankın mühasibat uçotu sistemi tam avtomatlaşdırılmalıdır. Şübhəsiz ki, bank sistemi və bank infrastrukturunu, xüsusilə də ödəniş sistemi inkişaf etdikcə Mərkəzi Bankın pul-kredit siyasətinin daha mürəkkəb alətlərini tətbiq etmək imkanı yaranacaqdır. Etibarlı bank sisteminin formalaşması yüksək və peşəkar idarəçilik sisteminin təşkilini tələb etdiyindən banklarda beynəlxalq standartlara cavab verən korporativ idarəetmə prinsiplərinin tətbiqinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. İqtisadi əməkdaşlıq və inkişaf təşkilatı ölkələri tərəfindən təsdiq olunmuş və bütün dünyada dövlət orqanları, investorlar, şirkətlər tərəfindən beynəlxalq standart kimi qəbul olunmuş korporativ idarəetmə prinsipləri üzv olan və olmayan ölkələrin korporativ idarəetmə strukturunun təkmilləşdirilməsində önəmli rol oynayır. Bu prinsiplərin ölkəmizdə də uğurlu tətbiqi öz müsbət nəticəsini göstərə bilər.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Magistr dissertasiyasında irəli sürülən təkliflər bizim fikrimizcə, Mərkəzi Bankın pul-kredit siyasətinin ilbəlilə təkmilləşdirilməsi və

inkişafı istiqamətlərinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edə bilər. Maliyyə sabitliyində pul-kredit siyasətinin rolunun artmasına kömək edə bilər.

Dissertasiya işinin informasiya bazasını Mərkəzi Bank və banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunları və digər qanunvericilik sənədləri, pul-kredit siyasətinin təkmilləşdirilməsində Mərkəzi Bankın təlimatları, bank fəaliyyəti sahəsində statistik və digər hesabat məlumatları təşkil edir.

Dissertasiya işinin quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflərdən, istifadə olunan ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır. Birinci fəsildə mərkəzi bankların yaranması və təkamülü, Mərkəzi Bankın əsas məqsəd və funksiyaları, maliyyə sabitliyinin təmin edilməsində əsas istiqamətləri şərh edilir. İkinci fəsildə iqtisadiyyatın inkişafında Mərkəzi Bankın pul-kredit siyasətinin rolu araşdırılır. Üçüncü fəsildə Azərbaycanda və xarici ölkələrdə iqtisadiyyatın pul-kredit tənzimlənməsinin inkişaf meyarları təhlil edilmişdir. Nəticə və təkliflərdə işə yekun vurulur və Mərkəzi Bankın pul-kredit tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi yollarına münasibət bildirilir.